

Izglītības un apmācību sistēmas Eiropā

Apvienotā Karaliste
Skotija

2009./2010. mācību gads

Eiropas Komisija

IZGLĪTĪBAS UN APMĀCĪBU SISTĒMAS EIROPĀ

APVIENOTĀ KARALISTE SKOTIJA

2009./2010. mācību gads

Sagatavoja

Alans P. Ogs (*Alan P. Ogg*),

Viņas Karaliskās Augstības izglītības inspektors

Papildu informāciju par izglītības sistēmām Eiropā skatiet

EURYBASE datubāzē (http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/eurybase_en.php)

Cedefop datubāzē (http://www.cedefop.europa.eu/etv/Information_resources/NationalVet/Thematic/)

un Eiropas Izglītības fonda tīmekļvietnē (<http://www.etf.europa.eu/>).

Šo publikāciju ir izdevusi Izglītības, audiovizuālās jomas un kultūras izpildaģentūra (EACEA P9 *Eurydice*).
EACEA P9 Eurydice
Avenue du Bouget 1
B-1140 Brussels

Publikācija ir pieejama angļu valodā (Structures of Education and Training Systems in Europe, United Kingdom – Scotland, 2009/10) internetā (<http://www.eurydice.org>).

© Izglītības, audiovizuālās jomas un kultūras izpildaģentūra, 2010

Daļēja šī dokumenta pārpublicēšana ir atļauta nekomerciālos nolūkos, pirms teksta fragmenta norādot tā izdevēju „*Eurydice*, Eiropas izglītības sistēmu informācijas tīkls” un dokumenta publicēšanas datumu. Atļauju pārpublicēt pilnu dokumentu var pieprasīt EACEA P9 *Eurydice* nodaļā.

Tulkojumu latviešu valodā nodrošināja Valsts izglītības attīstības aģentūra.

© Valsts izglītības attīstības aģentūra, 2010

ISBN 978-9984-881-00-3

SATURS

Ievads. Vispārīgs politiskais konteksts	5
1. Sākotnējā izglītība un apmācības: struktūra, finansējums un kvalitātes nodrošināšana.....	8
1.1. Sākotnējās izglītības un apmācību sistēmas struktūra	8
1.2. Atbildīgās institūcijas	9
1.3. Finansējums.....	11
1.4. Kvalitātes nodrošināšana	12
2. Pirmsskolas izglītība	15
2.1. Uzņemšana.....	16
2.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas	16
2.3. Izglītības saturs	16
2.4. Vērtēšana.....	18
2.5. Skolotāji.....	18
3. Sākumskolas izglītība	20
3.1. Uzņemšana.....	21
3.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas	21
3.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajām klasēm un izglītības dokumenta izsniegšana	23
3.5. Karjeras atbalsta pasākumi.....	24
3.6. Skolotāji.....	25
4. Vidējā izglītība (pirmais un otrais posms)	27
4.1. Uzņemšana.....	28
4.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas	28
4.3. Izglītības saturs	29
4.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajām klasēm un izglītības dokumenta izsniegšana	32
4.5. Karjeras atbalsta pasākumi.....	35
4.6. Skolotāji un apmācību vadītāji.....	36
5. Pēcvidējā izglītība (kas nav augstākā izglītība).....	37
5.1. Uzņemšana.....	37
5.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas	38
5.3. Izglītības saturs	38
5.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajiem kursiem un izglītības dokumenta izsniegšana.....	39
5.5. Karjeras atbalsta pasākumi.....	40
5.6. Skolotāji un apmācību vadītāji.....	40
6. Augstākā izglītība	41
6.1. Uzņemšana.....	43
6.2. Studentu pabalsti un finansiālais atbalsts	44
6.3. Akadēmiskā gada ilgums	45
6.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajiem kursiem un izglītības dokumenta izsniegšana	45
6.5. Karjeras atbalsta pakalpojumi	46
6.6. Akadēmiskais personāls	46
7. Tālākizglītība un apmācības.....	48
7.1. Rīcībpolitika un normatīvie akti.....	49
7.2. Atbildīgās institūcijas	50
7.3. Finansējums.....	50
7.4. Programmas un izglītības iestādes	50
7.5. Kvalitātes nodrošināšana	52
7.6. Karjeras atbalsta pasākumi.....	52
7.7. Skolotāji un apmācību vadītāji.....	52
Bibliogrāfiskās atsauces un tīmekļvietnes	54

IEVADS. VISPĀRĪGS POLITISKAIS KONTEKSTS

Skotija ir Lielbritānijas un Ziemeļīrijas Apvienotās Karalistes daļa. 1999. gada 1. jūlijā izveidoja jaunu Skotijas parlamentu un izpildvaru, kurai noteica ievērojamas tiesību aktu un lēmumu pieņemšanas pilnvaras daudzos decentralizētos jautājumos, tostarp izglītības un apmācību jomā. Parlaments strādā atbilstoši mūsdienīgām darba metodēm. Parlamenta mērķis ir būt pieejamam, atvērtam un atsaucīgam sabiedrības vajadzībām, tiek veicināta organizāciju un privātpersonu līdzdalība, un, ja nepieciešams, tiek jautāts speciālistu viedoklis un padoms. Galvenā izpildinstitūcija – Skotijas valdība – risina galvenās Skotijas ilgtermiņa problēmas.

Valdība ir noteikusi piecus stratēģiskos mērķus, ko tā vēlas sasniegt. Šie mērķi ir:

- pārtikušāka un patīkamāka Skotija;
- veselīgāka Skotija;
- drošāka un spēcīgāka Skotija;
- gudrāka Skotija (tostarp izglītības jomā);
- ekoloģiski tīrāka Skotija.

Pamatojoties uz Skotijas 1994. gada „Pašvaldību likumu” (*Local Government etc. (Scotland) Act*) u. c. likumiem, kopš 1996. gada 1. aprīļa pašvaldību funkcijas ir pārņēmušas 32 vienpakāpes padomes. Skotijas parlaments kontrolē funkcijas, ko šīs pašvaldības veic, īstenojot likumā noteiktās pilnvaras, kuras tām piešķīris parlaments. Pašvaldības cieši sadarbojas ar attiecīgajiem Skotijas valsts direktoriātiem. Funkcijas un pienākumi ir ļoti plaši, un tie ir saistīti ar izglītības, sabiedrības izglītības un attīstības, kā arī brīvā laika un atpūtas jomām. Visas pašvaldības ir iecēlušas par izglītību atbildīgo amatpersonu, kas ir pakļauta galvenajai izpildpersonai (šādas amatpersonas amata nosaukums var būt cits, nevis „izglītības direktors”).

Centrālās valdības un pašvaldību attiecību pamatā ir savstarpēja cieņa un partnerība, un pašvaldībām uztic pieņemt visus lēmumus par to kopējo dotāciju izlietojumu, kuras tās saņem, un par pakalpojumu pārvaldību. Pašvaldības pārstāvošā struktūrvienība Skotijā ir Skotijas **Vietējo pašvaldību konvents**. Tas risina valstiska mēroga jautājumus, kas ir aktuāli pašvaldībām, un pārstāv padomju intereses to apspriedēs ar Skotijas valdību.

Skotijas iedzīvotāju skaits 2007. gada 30. jūnijā bija tikai nedaudz vairāk kā 5,1 miljonu, kas ir 8,5 procenti no Apvienotās Karalistes iedzīvotāju skaita. Laikposmā no 2001. līdz 2006. gadam iedzīvotāju skaits palielinājās par vienu procentu. Saskaņā ar pašreizējām prognozēm ir sagaidāms neliels iedzīvotāju skaita pieaugums nākamo 15 gadu laikā. Paredzamais pieaugums atspoguļo nedaudz lielāku imigrācijas intensitāti salīdzinājumā ar emigrāciju, tas ir galvenokārt darbinieku pieplūduma dēļ no Austrumeiropas pēc Eiropas Savienības paplašināšanās 2004. gadā. Laikposmā no 2004. gada maija līdz 2006. gada jūnijam Skotijā darbu atrada apmēram 32 000 cilvēku no Austrumeiropas. Gandrīz pieci no katriem sešiem šiem darbiniekiem bija vecumā no 18 līdz 34 gadiem. Šo rādītāju palielinājums ir veicinājis arī to bērnu un jauniešu skaita palielināšanos Skotijas skolās, kuriem angļu valoda ir papildu valoda.

Tiek lēsts, ka 2003. gadā to 25-64 gadus veco iedzīvotāju īpatsvars, kuri ir apguvuši vidējās izglītības otro posmu, bijis 67 procentu apmērā.

Apdzīvotības blīvums ir ļoti nevienmērīgs: gandrīz 70 procenti dzīvo salīdzinoši šaurajā Centrālajā joslā Fortas (*Forth*) un Klaidas (*Clyde*) upju estuāru apkārtnē. Zema apdzīvotība būtiski ietekmē izglītības nodrošināšanu atsevišķās teritorijās un lauku skolu dzīvotspēju.

Apmēram 16 procenti skotu atzīst piederību Romas katoļu baznīcai (pēc 2001. gada tautas skaitīšanas Skotijā datiem). Skotijas baznīcai un Romas katoļu baznīcai ir tiesības būt pārstāvētai katras pašvaldības izglītības komitejā, ja pašvaldība izveido šādu komiteju. Romas katoļu baznīca saglabā ievērojamu ietekmi un reputāciju savās konfesionālajās skolās, ieceļot personālu un nosakot reliģijas mācību. Skotijā ir dažādas citas kristiešu konfesijas un tiek arī praktizētas vairākas

citas pasaules reliģijas (jo īpaši ebreju, musulmaņu, indiešu un sikhu). Skotijā nav sabiedriskā sektora skolu, kas būtu īpaši paredzētas bērniem, kas pieder nevis pie kristietības, bet pie citas ticības, izņemot vienu ebreju sākumskolu.

Angļu valoda ir oficiālā valoda valsts pārvaldē, uzņēmējdarbībā, izglītībā, jurisprudencē u.c. Angļu valodā runā visā Skotijā papildus Skotijas angļu valodai, tostarp dažādām modernās skotu valodas formām, ko lieto lielākajā daļā teritoriju, un gēlu valodai, ko lieto kalnāja daļās un daudzās rietumu salās. Valodu politikas mērķis izglītībā ir veicināt augsta līmeņa rakstpratību angļu valodā un dažās valsts daļās arī gēlu valodā. Turklāt valodu politika Skotijā dod tiesības visiem jauniešiem apgūt vismaz vienu moderno svešvalodu.

Apvienotās Karalistes valdība 2000. gadā parakstīja un 2001. gadā ratificēja Eiropas Padomes Reģionālo valodu un mazākumtautību valodu hartu. Tautas skaitīšanā, kas notika 2001. gadā, Skotijā reģistrēja 65 674 cilvēkus, kas māc runāt, lasīt vai rakstīt gēlu valodā. Tas ir 1,3 procenti no visiem Skotijas iedzīvotājiem (par 6 procentiem mazāk salīdzinājumā ar 1991. gada tautas skaitīšanas rādītājiem). Gēlu valodu pašlaik māca visos izglītības līmeņos (pirmsskolas izglītībā, sākumskolas izglītībā, vidējās izglītības abos posmos, tālākizglītībā un augstākajā izglītībā) noteiktās teritorijās. Gēlu valodas apguve un izglītība uz gēlu valodas pamata (*Gaelic-medium education*) notiek ne tikai tajās Skotijas teritorijās, kurās tradicionāli runā gēlu valodā, bet arī galvenajās urbanizētajās teritorijās.

Tās cilvēku grupas, kas dažādos laikposmos valstī ieceļojušas kā migranti, runā arī daudzās citās valodās. Piemēram, ķīniešu kopienā galvenā valoda ir kantoniešu valoda. Savu valodu līdz Skotijai ir „nogādājušas” arī citas grupas, kurām sākotnēji bijusi Indijas subkontinentālā izcelsme (tostarp pendžabu, gudžaratu, urdu, hindu un bengāļu valoda).

Skotijas izglītības pamatprincipi ir iedibinājušies ilgtermiņā, tomēr tie nav noteikti ar likumu. Šie izglītības principi daļēji atspoguļo valsts izglītības politiku un daļēji vispārpieņemtu viedokli, kas izklāstīts daudzos sistēmas ziņojumos un konsultatīvos dokumentos. Daži no pamatprincipiem ir: bezmaksas obligātās izglītības pieejamība iedzīvotājiem vecumā no pieciem līdz sešpadsmit gadiem un plaša izglītības satura nodrošināšana. Izglītībai ir jāatbilst arī individuālajām vajadzībām, jābūt pielāgotai „vecumam, spējām un zināšanām” un vērstai uz „bērnu un jauniešu personības, talantu, garīgo un fizisko spēju maksimālā potenciāla” attīstību⁽¹⁾. Viens no noteiktajiem principiem jābūt – iespējai brīvprātīgi turpināt izglītību skolā vai pāriet uz tālākizglītību vai augstāko izglītību, ja nepieciešams, saņemot finansiālu atbalstu.

Šie minētie principi ir pamatā pašreizējai politikai un norisēm saistībā ar modernizāciju un izglītības satura reformu. Tie ir attīstīti pēdējo desmit gadu laikā, izdodot vairākus normatīvos pamataktus. Piecas valsts prioritātes izglītībā definētas 2000. gada likuma 4. pantā. Valdība 2003. gadā publicēja dokumentu „*Izglītība izcilības veicināšanai*” (*Educating for Excellence*)⁽²⁾ atbildi uz diskusijām par dokumentu „Nacionālā diskusija par izglītību” (*National Debate on Education*). Savukārt 2004. gadā publicēja dokumentu „*Izcilas skolas ar augstiem mērķiem*” (*Ambitious Excellent Schools*)⁽³⁾, kurā izklāstītas 69 apņemšanās modernizēt vairākus Skotijas izglītības aspektus. Valdība 2003. gada maijā paziņoja par savu ieceri veikt skolēniem vecumā no trim līdz astoņpadsmit gadiem paredzētā izglītības satura reformu un vienkāršošanu, lai paplašinātu skolēnu izvēles iespējas un padarītu mācīšanās procesu stimulējošāku. Kopš 2004. gada ir izdoti vairāki dokumenti, lai rosinātu profesionālās diskusijas un atbalstītu attīstību reformu procesā, kas pazīstams ar nosaukumu „*Izglītības saturs izcilības veicināšanai*” (*Curriculum for Excellence*). Atbilstošā tīmekļvietne ir norādīta zemsvītras piezīmēs⁽⁴⁾. Šīs izmaiņas pašlaik izstrādā, un tās ievieš praksē 2010./2011. mācību gadā.

⁽¹⁾ http://www.opsi.gov.uk/legislation/scotland/acts2000/asp_20000006_en_1

⁽²⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/01/16226/17176>

⁽³⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2004/11/20176/45853>

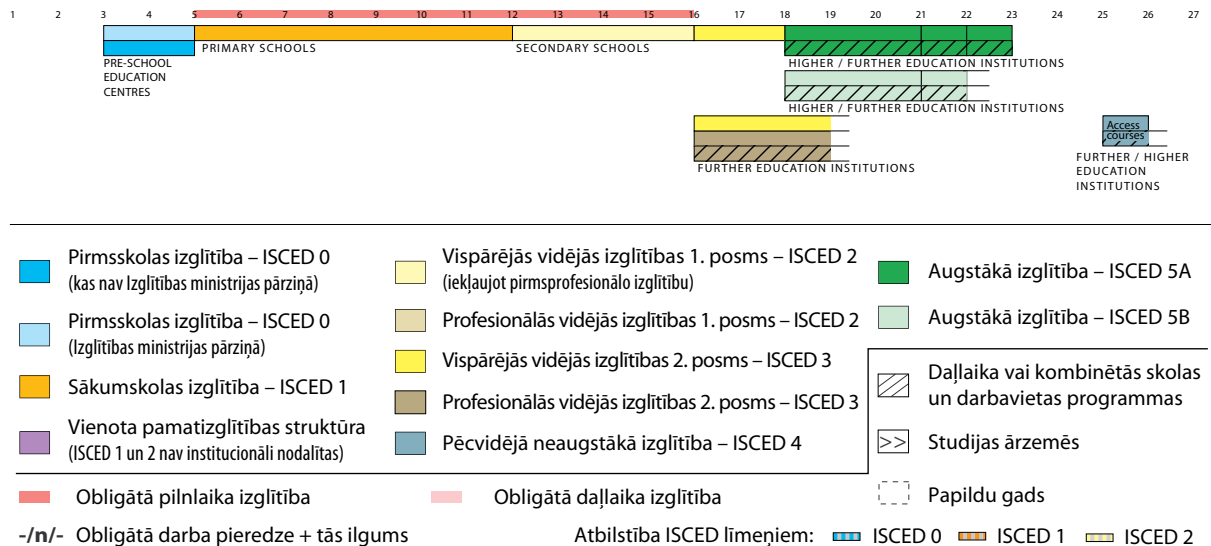
⁽⁴⁾ www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence

Daži no valstiska mēroga rezultātiem, pēc kuriem novērtēs valdības darbu, ir:

- vai mēs esam izglītotāki, prasīgāki un veiksmīgāki, slaveni ar savu pētniecības darbību un jauninājumiem;
- vai mūsu jaunieši mācās veiksmīgi un ir par sevi pārliecināti, līdzdalīgi un atbildīgi pilsoņi (idejiskais pamatprincips);
- vai mūsu bērni ir sagatavoti dzīvei vislabākajā iespējamajā veidā un gatavi gūt panākumus;
- vai mēs esam novērsuši ievērojamās nevienlīdzības Skotijas sabiedrībā;
- vai mēs esam uzlabojuši savu bērnu, jauniešu un apdraudēto ģimeņu dzīves iespējas;
- vai mūsu sabiedriskajiem pakalpojumiem ir augsta kvalitāte, vai tos nepārtraukti uzlabo, vai tie ir efektīvi un reaģē uz vietējo iedzīvotāju vajadzībām.

1. SĀKOTNĒJĀ IZGLĪTĪBA UN APMĀCĪBAS: STRUKTŪRA, FINANSĒJUMS UN KVALITĀTES NODROŠINĀŠANA

1.1. Sākotnējās izglītības un apmācību sistēmas struktūra

- Vecākiem ir iespēja iekārtot savus bērnus vecumā no trim līdz pieciem gadiem pirmsskolas izglītības iestādēs. Šo izglītību organizē izglītības iestādes sabiedriskajā, privātajā un brīvprātīgajā sektorā.
- Bērni vecumā no pieciem līdz divpadsmit gadiem apgūst obligāto sākumskolas izglītību sākumskolās.
- Bērni vecumā no divpadsmit līdz sešpadsmit gadiem apgūst četru gadu obligāto vidējās izglītības pirmo posmu. To nodrošina (gandrīz visās) kopapmācības un vispārīzglītojošajās skolās. Četrpadsmit gadu vecumā skolēniem tiek nodrošinātas konsultācijas, lai palīdzētu izvēlēties mācību priekšmetus 10. un 11. klasē vidusskolā (S3 un S4) piedāvātās vispārējās programmas, piecpadsmit gadu vecumā, lai palīdzētu izvēlēties mācību priekšmetus mācībām vidējās izglītības otrajā posmā vai tālākizglītībā, vai lai palīdzētu izvēlēties atbilstošu apmācību kursu vai arī atrast darbu.
- Skolēni vecumā no sešpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem var izvēlēties apgūt vidējās izglītības otro posmu savā vidusskolā. Šī līmeņa izglītību var apgūt arī koledžās. Skolēniem 17 un (vai) 18 gadu vecumā tiek nodrošinātas karjeras konsultācijas par izglītības turpināšanu 13. klasē (S6) vai pāreju uz tālākizglītību vai augstāko izglītību, vai apmācības, vai darba gaitu uzsākšanu 12. klases (S5) beigās.
- Jaunieši vecumā no sešpadsmit gadiem var izvēlēties apgūt profesionālo apmācību programmas, ko organizē neatkarīgas izglītības iestādes vai koledžas, vai apgūt tālākizglītību vai augstāko izglītību. Šīs programmas ir vai nu nepadziļinātās (tālākizglītība), vai padziļinātās (augstākā izglītība). Nepadziļinātās programmas ietver: profesionālās un vispārīgās studijas, kursus pirms darba gaitu uzsākšanas, kursus skolēniem, ko piedāvā skolu un koledžu partnerību ietvaros, tostarp darba prasmju kursus, un darbinieku apmācību kursus ārpus darbavietas.
- Jaunieši var arī apgūt augstāko izglītību augstākās izglītības iestādēs (tostarp universitātēs un visās koledžās).

Mācību vai studiju virzieni katrā izglītības pakāpē ir norādīti atbilstošajās šī ziņojuma nodaļās.

1.2. Atbildīgās institūcijas

Centrālās valdības un pašvaldību loma

Lai gan Skotijas valdībai ir svarīga nozīme Skotijas izglītības pārvaldībā, liela daļa izpildvaras attiecībā uz skolu izglītību ir uzticēta pašvaldībām un dažos gadījumos arī pašām skolām. Izglītības iestādes gan tālākizglītībā, gan augstākajā izglītībā lielākoties pašas ir atbildīgas par savu pārvaldību. Tomēr abās šajās jomās par valsts finansējuma sadali un kvalitātes nodrošināšanu atbild **Skotijas Finansēšanas padome** (*Scottish Funding Council*).

Skotijas Ministru prezidents ir atbildīgs par izglītības sistēmas vispārējo pārraudzību un attīstību. Izglītības ikdienas pārraudzība ir uzticēta Ministru kabineta izglītības un mūžizglītības sekretāram. Šos pienākumus līdzdala bērnu un agrīnā vecuma lietu ministrs un arī skolu un prasmju ministrs. Ministru darbā atbalstu sniedz izglītības ģenerāldirektors un trīs ģenerāldirektora pakļautībā esoši direktorāti Bērnu, jauniešu un sociālās aprūpes direktorāts, Skolu ģenerāldirektorāts un Mūžizglītības ģenerāldirektorāts. Ministrus konsultē Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija un valsts iestādes, kas veic izglītības satura izstrādi („Mācīšanās un mācīšana Skotijā” (*Learning and Teaching Scotland*)) un organizē valsts eksāmenus (Skotijas Kvalifikāciju pārvalde – (*The Scottish Qualifications Authority*)).

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija veicina pieredzes, sasniegumu un standartu kvalitātes pilnveidi Skotijas izglītības sistēmā. Informāciju, kuru saņem no inspekcijām un pārskatiem, ņem vērā, veidojot valsts izglītības politiku un praksi. Augstības Izglītības inspekcija veic pirmsskolas izglītības iestāžu un vietējo sabiedrības izglītības centru, skolu, koledžu darba, skolotāju izglītības un pašvaldību pakalpojumu novērtēšanu (skatīt 1.4.).

32 Skotijas pašvaldības ir tieši atbildīgas par skolām, izglītības personāla nodarbināšanu, lielākās izglītības pakalpojumu daļas nodrošināšanu un finansēšanu, kā arī Skotijas valdības politikas īstenošanu izglītībā. Attiecībā uz pirmsskolas izglītību 2000. gada „**Likums par standartiem**” nosaka pašvaldībām pienākumu nodrošināt izglītību visiem trīs un četrus gadus veciem bērniem, kuru vecāki to vēlas.

Attiecībā uz skolu Izglītību likums nosaka pašvaldībām pienākumus:

- nodrošināt piemērotu un efektīvu izglītību skolās;
- sniegt palīdzību papildu atbalsta nepieciešamības gadījumā;
- nodrošināt gēlu valodas mācīšanu skolās tajās teritorijās, kurās runā gēlu valodā;
- veikt attiecīgus pasākumus attiecībā uz skolēniem, kas ir izslēgti no skolas vai nevar apmeklēt skolu;
- nodrošināt atbilstošu aprīkojumu atpūtas un sporta aktivitātēm;
- nodrošināt mācību telpas;
- pieņemt darbā skolotājus un citus skolu darbiniekus;
- nodrošināt aprīkojumu un mācību materiālus;
- uzņemties atbildību par skolās mācāmo izglītības saturu, ievērojot valsts noteiktās vadlīnijas.

Minētais 2000. gada „Likums par standartiem” u.c. nosaka pašvaldībām pienākumu „censties nodrošināt pārvaldāmo skolu izglītības kvalitātes paaugstināšanu”. Tas arī paredz, ka ministriem ir jācenšas nodrošināt izglītības kvalitātes uzlabošanu valsts līmenī. Pašvaldībām ir jāpublicē gada plāni, kuros norādīti uzlabojumu mērķi attiecībā uz to teritorijā esošajām skolām. Katru gadu pašvaldībām ir arī jāpublicē progresa ziņojumi.

Valdība pašvaldībām ir noteikusi vadlīnijas par vietējo sabiedrības izglītības stratēģiju un plānu sagatavošanu. 2004. gadā publicēja dokumentu „*Kopīgs darbs un mācības spēcīgākas sabiedrības*”

veidošanai"⁽⁵⁾, kas pašlaik ir galvenais politikas dokuments sabiedrības izglītības un attīstības jomā (*community learning and development*).

Skolu loma un pienākumi

Pašvaldības ir atbildīgas par valsts politikas ieviešanu tām deleģētajās jomās, tomēr tās pilnvaro to pārraudzītās skolas un to direktorus ieviest šo politiku praksē. Skolām ir atvēlēta kontrole pār lielāko to rīcībā esošo finanšu daļu ēku uzturēšanai, kā arī pārmaiņu un attīstības pārvaldībai. Skolām ir jā sagatavo gada attīstības plāni, kuros izklāstīti plānoto pasākumu īstenošanas mērķi, uzdevumi, termiņi un izpildes grafiki. Šos plānus izmanto, lai pārvaldītu attīstības darbu un nodrošinātu tā kvalitāti. Skolu vadītāji pastāvīgi sadarbojas ar personālu, lai apspriestos un vienotos par plānošanas un attīstības norisi, virzienu un panākumiem. Arī skolēni skolās tiek informēti par būtiskākajiem jautājumiem un izmaiņām, un tas notiek ar skolēnu padomju starpniecību.

Vecāku iesaistīšanās skolas kopienā

Vecāki ir aicināti iesaistīties savu bērnu izglītībā visās izglītības pakāpēs, un viņiem piedāvā plašas formālas un neformālas iespējas to darīt. Kopš 1990. gadu sākuma oficiālais koordinators starp vecākiem un konkrēto skolu ir skolu padomes. Skotijas „Skolu likumā” (par vecāku līdzdalību skolu darbā) 2006. gadā ietvēra regulējumu plašākai vecāku pārstāvībai Vecāku forumā un Vecāku padomēs. Šīs normas mērķis ir veicināt vecāku aktīvu atbalstu bērnu mācībām.

Vecākiem ir daudzas ar likumu noteiktas tiesības, tostarp:

- bezmaksas vieta pirmsskolas izglītības iestādē viņu bērniem vecumā no trim līdz pieciem gadiem (no trim gadiem, ja vecāki to vēlas izmantot);
- bezmaksas vieta skolā viņu bērniem vecumā no pieciem līdz sešpadsmit gadiem;
- skolas izvēle (ar noteiktiem ierobežojumiem);
- informācijas pieejamība par bērnu sekmēm;
- tiesības pārsūdzēt lēmumus, kas attiecas uz „Vajadzību reģistru” vai saskaņotu atbalsta plānu, kas ir saistīts ar papildu atbalsta nepieciešamību.

Daudzās skolās aktīvi darbojas Vecāku un skolotāju asociācija, ko valsts līmenī var pārstāvēt Skotijas Vecāku un skolotāju padome.

Darba devēju pārstāvju iesaistīšanās un apspriedes ar viņiem

Valdības politika paredz, ka ir jābūt ciešai sadarbībai starp skolām un rūpniecības un uzņēmējdarbības nozarēm. Izpildvaras stratēģija „Uzņēmums izglītībā” un „Apmācība gūt panākumus”⁽⁶⁾ nosaka pašvaldībām pienākumu izveidot izglītības un uzņēmējdarbības partnerattiecības, lai sniegtu atbalstu uzņēmējdarbību vērstām mācībām un mācīšanu visu vecumu skolēniem atsevišķos mācību priekšmetos un visā izglītības satura struktūrā. Šādas aktivitātes paplašina skolēnu pieredzi, atbalsta pāreju no izglītības uz darba dzīvi un palīdz saskatīt izglītības mērķus. Saikne ar izglītību palīdz uzņēmumiem uzturēt nozares informētību par norisēm izglītībā un praksē, kā arī sniedz iespējas ietekmēt izglītības saturu.

Skolotāju asociāciju līdzdalība un konsultācijas ar tām

Skotijā ir četras skolotāju asociācijas un divas skolu direktoru asociācijas. Papildus tam, ka tās risina skolotāju atalgojuma un darba apstākļu jautājumus, skolotāju asociācijas ir arī īpaši ieinteresētas izglītības satura jautājumos un jebkuros priekšlikumos par izglītības sistēmas reformu. Piemēram, ar

⁽⁵⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/01/16208/17068>

⁽⁶⁾ www.determinedtosucceed.co.uk; www.scotland.gov.uk/Publications/2002

tām ir notikusi plaša apspriešanās pašreizējo izglītības reformu laikā. Divas citas asociācijas pārstāv pedagogus tālākizglītības un augstākās izglītības sektoros.

Pēcskolas izglītības galveno pārstāvju iesaistīšanās un apspriedes ar tiem

Valsts finansētā pēcskolas izglītība ir nodrošināta trīs līmeņos. Profesionālo izglītību nodrošina koledžas, kas vairākumā gadījumu ir pašpārvaldes iestādes, kuras lielā mērā finansē no centrālās valdības dotācijām ar Skotijas Finansēšanas padomes starpniecību. Neprofesionālo izglītību, kas nozīmē vietējās sabiedrības izglītību un attīstību, nodrošina pašvaldības, brīvprātīgo organizācijas un citas izglītības iestādes, piemēram, koledžas un universitātes. Universitātes un dažas citas augstākās izglītības iestādes finansē ar Skotijas Finansēšanas padomes starpniecību.

Koledžu direktori ir atbildīgi par koledžu iekšējo pārvaldību. Dažreiz viņiem darbā palīdz vietnieki. Koledžas parasti ir vairāki asistējošie direktori, kas ir atbildīgi par kādu jomu vairākās koledžās, piemēram, par kvalitātes nodrošināšanu, kapitāla projektu finansēšanu, studentu stipendijām vai izglītības pieejamības paplašināšanu. Šie pienākumi jāpilda papildus tiem, kuri jāveic fakultātēs vai nodaļās par departamentu darba pārraudzīšanu un koordinēšanu tādās tematiski saistītās studiju jomās kā būvniecība, tirdzniecība, inženierzinātnes vai vispārīgās studijas.

Iestādēm ir jāsniedz studentiem informācija par piedāvātajām programmām, to uzņemšanas un pieteikšanās prasībām, par studentiem pieejamajiem pakalpojumiem un finansiālās palīdzības avotiem. Tām ir arī jāsniedz informācija par piedāvāto programmu mērķiem un struktūru, politiku vienlīdzīgu iespēju jomā, iespējām studentiem ar invaliditāti vai mācīšanās grūtībām, kā arī jāpiedāvā karjeras atbalsta pasākumi.

Vietējai sabiedrībai ir jābūt pieejai pēcskolas izglītības iestādēm, kurām ir jāpublisko informācija par sabiedrībai piedāvātajām iespējām. Koledžu gadījumā vietējai sabiedrībai ir jābūt pieejamam koledžas attīstības plāna kopsavilkumam. Tas jo īpaši nozīmē, ka pakalpojumu sniedzējiem ir jākonsultējas ar sabiedrību un jāapzina patērētāju intereses. Skotijas valdības vadlīnijās par sabiedrības izglītību un attīstību „Kopīgs darbs un mācības spēcīgāku kopienu veidošanai” ir uzsvērts, ka sabiedrības interesēm un pakalpojumu izmantotājiem ir jābūt pilntiesīgiem partneriem sabiedrības izglītībā un attīstības stratēģijās un rīcības plānos.

Atbildība sabiedrības izglītības un attīstības organizācijā

Sabiedrības izglītību un attīstību veicina ar partnerības līgumiem, kuros noteicošā loma ir pašvaldībai. Visas 32 Skotijas pašvaldības sniedz atbalstu sabiedrības izglītībai un attīstībai, un šis atbalsts aizvien biežāk tiek vērst uz nelabvēlīgajām iedzīvotāju grupām. Katra pašvaldība var pati izlemt, cik lielu daļu no tās kopējā finansējuma atvēlēt sabiedrības izglītībai un attīstībai. Lai veicinātu pieaugušo rakstpratību un rēķinpratību, sabiedrības izglītības līgumsabiedrībām ir pieejams Skotijas valdības papildu finansējums.

Brīvprātīgo sektors ir ievērojams sabiedrības izglītības un attīstības pakalpojumu nodrošinātājs, jo īpaši darbā ar jauniešiem. Brīvprātīgo organizācijas saņem finansējumu no Skotijas valdības, pašvaldībām un tādām iestādēm kā, piemēram, Valsts loterija. Šajā darbā ir iesaistīts liels skaits brīvprātīgo darbinieku. Brīvprātīgo organizācijām ir dažādas pārvaldības struktūras.

1.3. Finansējums

Skotijas valdība atbalsta skolu izglītību un sabiedrības izglītību un attīstību, piešķirot dotācijas, ko tā katru gadu izmaksā pašvaldībām. Par faktisko finansējuma īpatsvaru, ko pašvaldības atvēl izglītībai, lemj pašas pašvaldības. Izglītība ir visdārgākais pakalpojums, ko nodrošina pašvaldības. Izglītībai tiek atvēlēta nedaudz vairāk kā puse no pašvaldību gada izdevumiem. Līdzīgi kā lielākajai daļai citu vietējo pakalpojumu, izglītības pakalpojumu izmaksas sedz no līdzekļiem, ko iegūst no pašvaldības nodokļa māju īpašniekiem (nodoklis, kas saistīts ar mājokļu īri), vietējā komercdarbības nodokļa (nodoklis, ko piemēro īpašumam, kuru izmanto komercdarbībā) un gada dotācijām, kuras piešķir Skotijas valdība.

Tiklīdz izglītības budžets ir saskaņots, Izglītības komisija lemj par atbalsta līmeni, ko tā sniedz attiecīgās pašvaldības skolām, aprēķinot to uz vienu iedzīvotāju. Tālākā procesā katras pašvaldības izglītības departaments ir atbildīgs par Izglītības komisijas politikas īstenošanu. Individuālas skolas par savu ikdienas izdevumu pārvaldību ir atbildīgas lielā mērā (ne mazāk kā 80 procentu apmērā). Šī kārtība attiecas uz atsevišķu to skolas darbinieku iecelšanu darbā, kuri papildina skolas personāla pamatsastāvu (kam algas maksā pašvaldība), darbības izmaksām, mācību materiāliem un vairākām citām izmaksām. Kapitāla izdevumus par jaunām ēkām, modernizācijas projektiem un aprīkojumu finansē pašvaldības, kurām plašus kapitāla izdevumu ierobežojumus katru gadu nosaka valdība. Pašvaldībām un to skolām ir arī pieejams īpašs valdības finansējums, kura mērķis ir atbalstīt atsevišķus izglītības attīstības aspektus. Pašvaldībām un skolām var būt arī iespēja piedalīties piedāvājumu konkursos par finansējumu konkrētām valsts mēroga iniciatīvām.

Valdība, izmantojot Skotijas Finansēšanas padomes starpniecību, finansē 43 koledžas. Finansējumu koledžām un augstākās izglītības iestādēm daļēji veido arī studentu maksājumi. Koledžām un augstākās izglītības iestādēm ir arī ienākumi no pakalpojumiem, ko tās sniedz tādās jomās kā apmācības, pētniecība un speciālistu konsultācijas. Apmācību gadījumā ienākumus izmanto izglītības programmu/kursu finansējumam, savukārt tālākizglītībā un augstākajā izglītībā to izmanto pašu koledžu un universitāšu atbalstam. Visas koledžas arī saņem studiju maksas no studentiem, kā arī no organizācijām un uzņēmumiem, kam tās nodrošina apmācības pakalpojumus.

1.4. Kvalitātes nodrošināšana

Skotijai ir ļoti ilga skolu ārējās vērtēšanas vēsture. Pirmo valdības inspektoru iecēla 1840. gadā, un kopš tā laika Viņas Karaliskās Augstības skolu inspektoru (tagad šo institūciju sauc par Viņas karaliskās Augstības Inspekciju) skaits ir krietni pieaudzis. Pārbaudes procedūras ir regulāri atjauninātas un vispusīgi pilnveidotas, lai pielāgotos plašajām sistēmas izmaiņām. Saskaņā ar 1980. gada Skotijas „Izglītības likumu” Viņas Karaliskās Augstības skolu inspektoriem ir tiesības pārbaudīt visas skolas, tostarp neatkarīgās (privātās) skolas. Saskaņā ar 2000. gada „Likumu par standartiem” Skotijas skolās Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija pārbauda arī pašvaldību izglītības funkcijas piecu gadu ciklā. Atbilstoši 1998. gada „Pedagoģiskā darba un augstākās izglītības likuma noteikumiem” Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijai ir pilnvaras pārbaudīt izglītību, ko augstākās izglītības iestādes nodrošina topošajiem pedagogiem.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijai ir galvenā loma Skotijas izglītības standartu, kvalitātes un rezultātu uzlabojumu veicināšanā. Tās mērķi ir:

- plānot un veikt izglītības iestāžu un to nodrošinātās izglītības rūpīgu, neatkarīgu vērtēšanu, izstrādājot gada pārbaudi, pārskatīšanas un komisiju programmu;
- veicināt pārskatu sniegšanu sabiedrībai, publicējot novērtējumus skaidros, precīzos ziņojumos;
- identificēt un veicināt labāko praksi standartu un kvalitātes uzlabošanā;
- veikt standartu pārraudzību laika gaitā;
- sniegt neatkarīgas profesionālās konsultācijas un informāciju Skotijas ministriem un citām amatpersonām;
- sniegt profesionālās konsultācijas un padomu iestādēm, kas atbild par izglītības finansēšanu, pārvaldību, kvalitāti un nodrošināšanu.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija 1996. gadā publicēja pamatdokumentu „Cik laba ir mūsu skola?”⁽⁷⁾ (pārskatīts 2007. gadā), lai palīdzētu skolām novērtēt to darbu. Tā 1996. gadā publicēja arī dokumentu „Bērns uzmanības centrā” (pārskatīts 2007. gadā), lai palīdzētu pirmsskolas izglītības centriem novērtēt to darbu. Katrā dokumentā ir ierosināts jautājumu kopums, kas izmantojams pašvērtēšanas procesā, un piedāvāti vairāki kvalitātes rādītāji, pēc kuriem skolas vai pirmsskolas izglītības centrs var novērtēt savu darbu. Šo rādītāju kopumu izmanto Viņas Karaliskās Augstības

⁽⁷⁾ www.ltscotland.org.uk/journeytoexcellence/about/keydocuments/part3.asp

Izglītības inspekcija skolu un pirmsskolas izglītības centru pārbaudīšanā. Publikāciju sērijas „*Cik laba ir mūsu skola? Ceļš uz izcilību*”⁽⁸⁾ aizsākšana 2006. gada vasarā ir vēl viens nozīmīgs līdzeklis, ar kura starpniecību minētā inspekcija aicina skolas tiekties uz izcilību visos to darba aspektos.

Skolas pārbauda atbilstoši „paaudžu ciklam”, t.i., sākumskolas pārbauda reizi septiņos gados, vidusskolas – reizi sešos gados. Skolu pārbaudes modelis ir nepārprotami vērst uz skolas panākumiem izglītības sasniegumu uzlabošanā, apmācāmo pieredzes kvalitātes uzlabošanā un uz to, kā tiek ievērotas skolēnu vajadzības, vienlaikus arī novērtējot skolas programmu un uzlabojumu procesus. Vērtētāju komandas parasti ietver asociētos novērtētājus (norīkotos skolu direktorus un skolotājus) un sadarbības partnerus.

Būtisku pārskatīšanu uzsāka 2007. gada beigās. 2008. gada augustā ieviesa jaunus pārbaudes modeļus. Pašreizējā attīstība ir vēsta uz skolu pašvērtēšanas plašāku izmantošanu kā sākumpunktu piemērotāka apmēra pārbaudēm, lielākas uzmanības veltīšanu skolēniem, personāla profesionālo iesaistīšanu un skaidrāku un precīzāku ziņojumu veidošanu. Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija un pašvaldības arī sadarbojas, lai nodrošinātu, ka vajadzības gadījumā izglītības iestādes saņem turpmāku atbalstu pēc pārbaudēm, lai palīdzētu tām īstenot uzlabojumus. Privātās izglītības iestādes ir vienlīdz atbildīgas par nodrošinātās izglītības kvalitāti, un tās tiek pārbaudītas tādā pašā veidā un tikpat bieži.

Skolām ir jāizstrādā attīstības plāni, kuros noteikti to darbības vispārīgie mērķi, izklāstīti pašvērtēšanā gūtie secinājumi un norādīti uzlabojumu mērķi. Progresā pārraudzībā un novērtēšanā izmanto ļoti dažādus paņēmienus. Daži no paņēmieniem, ko pašlaik izmanto skolās, ir pārskata komandas, aptaujas anketas, pārbaudes punktu saraksti, intervijas, pedagoģiskais darbs komandā, novērojumi klasēs, skolēnu „ēnošana” dažādu mācību priekšmetu apguves laikā un diskusiju grupas. Atvērta filozofija un kopīga darba kārtība, veicot vērtēšanu un skolu pašvērtēšanu, ir ļāvusi izveidot stabilu, precīzu, sistemātisku un lietotājam draudzīgu mehānismu, kas gadu gaitā ir radījis augsta līmeņa konsekvenci izglītības nodrošinājuma kvalitātes vērtēšanā visā Skotijā.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija uzsāka sistemātiskas iekšējās un ārējās kvalitātes nodrošināšanas procesu koledžās, 1998. gadā izdodot dokumentu „Kvalitātes jautājumi”. Par kvalitātes nodrošināšanu koledžās atbild Skotijas Finansēšanas padome. Tās uzdevumā Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija 2000. un 2004. gadā publicēja kvalitātes nodrošināšanas sistēmu „Standarti un kvalitāte tālākizglītībā: kvalitātes sistēma Skotijas tālākizglītības koledžām”⁽⁹⁾. 2008. gada septembrī minētā inspekcija publicēja pārskatītu dokumentu „Ārējās kvalitātes pasākumi Skotijas koledžām”⁽¹⁰⁾. Inspekcija katru gadu sadarbojas ar koledžām un veic pārskatu par četrus gadu periodu. Līdzīgi kā skolu sektorā, šī vērtēšana notiek vienlaikus ar koledžu pašvērtēšanu.

2002. gada maijā Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija publicēja pirmo pašvērtēšanas sistēmu sabiedrības izglītībai un attīstībai „Cik laba ir mūsu sabiedrības izglītība un attīstība?”⁽¹¹⁾ (pārskatīta 2006. gadā). Ar šo publikāciju šajā izglītības nozarē tika ieviesti pašvērtēšanas procesi, un publikāciju izmantoja kā atsauces materiālu pirmajam visaptverošajam sabiedrības izglītības un attīstības pārbaudžu ciklam visās pašvaldībās.

Kopš 2004. gada Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija vada bērnu dienestu pārbaudžu sagatavošanu, un 2005. gadā tā publicēja pirmo pašvērtēšanas sistēmu bērnu aizsardzības dienestiem „Cik labi tiek aizsargāti bērni un jaunieši, un kā tiek ievērotas viņu vajadzības?”⁽¹²⁾ Pēc tam 2006. gadā tā publicēja visaptverošu sistēmu bērnu dienestu pašvērtēšanai. Otro bērnu aizsardzības dienestu pārbaudžu ciklu ministri izziņoja 2009. gada februārī. Šīs multiinstitucionālās pārbaudes vienmēr ietver izglītības jomu.

⁽⁸⁾ www.ltscotland.org.uk/journeytoexcellence

⁽⁹⁾ <http://www.scotlandscollegesenhancement.ac.uk/documents/20/20.pdf>

⁽¹⁰⁾ www.hmie.gov.uk/documents/publication/eqafsc.html

⁽¹¹⁾ <http://www.hmie.gov.uk/documents/publication/cldfull.pdf>

⁽¹²⁾ www.hmie.gov.uk/documents/publication/hwcpnm.html

Tiek sagaidīts, ka augstākās izglītības iestādes regulāri veiks savas darbības ekonomiskās un funkcionālās efektivitātes pašvērtēšanu kā svarīgu stratēģijas daļu. Dokuments „Uz uzlabojumiem balstīta institucionālā pārskata rokasgrāmata: Skotija (otrais izdevums)”⁽¹³⁾, ko publicēja Kvalitātes nodrošināšanas aģentūra 2008. gadā, sniedz norādījumus par šādu pārskatu vēlamu biežumu un iesaka to parasti veikt nodaļu vai līdzvērtīgā līmenī izglītības iestādes ietvaros. Kvalitātes nodrošināšanas aģentūra publicē Apvienotās Karalistes prakses kodeksu par mācīšanas un mācību kvalitātes nodrošināšanu, sagatavo valsts kvalifikāciju sistēmas augstākajai izglītībai, izplata mācību priekšmetu salīdzinošās vērtēšanas informāciju un vada augstākās izglītības iestāžu, tostarp universitāšu, ārējo pārskatu sistēmu.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijas atziņas un analīze izglītības sistēmas vērtēšanā kopumā nodrošina plašas un vispusīgas vispārējās zināšanas par sistēmu. Inspekcija izmanto šīs zināšanas, sniedzot Skotijas ministriem, atbilstošajiem Skotijas valdības direktoriem un galvenajām iestādēm informāciju par pašreizējiem un jaunajiem izglītības jautājumiem un sistēmas darbību kopumā. Tā izmanto šīs zināšanas, arī sniedzot profesionālas konsultācijas izglītības norišu īstenošanā.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijas arī publicē Skotijas izglītības vispārējos novērtējumus. Ir vairāku veidu plašāki ziņojumi par konkrētu izglītības nodrošinājuma aspektu kvalitāti, lai atspoguļotu īpaši veiksmīgu praksi un atbalsta sniegšanu sekundārajos mācību priekšmetos, izglītības satura jomās sākumskolās, starppriekšmetu jomās un labu pielāgota izglītības satura piemēru īstenošanā. 2006. gada februārī inspekcija publicēja savu vispārējo ziņojumu „Skotijas izglītības pilnveide” un 2008. gada decembrī „Skotijas izglītības pilnveide 2005.-2008. gadā”⁽¹⁴⁾. Šajā 2008. gada ziņojumā ir izvērtēti visi izglītības sektori, kuros Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijai ir pienākums veikt pārbaudes. Tajā ir arī izvērtēta pašvaldību ietekme izglītības nodrošinājumā un aplūkota multiinstitucionālu bērnu aizsardzības pasākumu kvalitāte visā valstī.

Citi faktori, kurus ievēro sasniegumu un panākumu novērtēšanā, ir skolēnu/studentu sekmes Skotijas Kvalifikāciju pārvaldes sagatavotajos valsts eksāmenos un Skotijas sekmju pārbaudē, kuru plāno un pārvalda Skotijas valdības Skolu direktorāts un kurā ir iesaistīti vērtēšanas profesionāļi ārpus departamenta. Tā sniedz liecības par sekmju rādītājiem valstiskā mērogā, kas iegūti testos, kuros izlases veidā tiek pārbaudīti visas valsts skolēni sākumskolā 3., 5. un 7. klasē, kā arī vidusskolā 9. klasē (S2). Pēdējos gados tiek veikti testi ik pēc četriem gadiem angļu valodā, matemātikā, dabaszinātnēs un sociālo zinību priekšmetos.

Plašākā mērogā Skotija 2007. gadā piedalījās Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (OECD) nacionālās izglītības politikas pārskata procesā. Pārskatā secināts, ka Skotijai pastāvīgi ir ļoti augsti rezultāti OECD Starptautiskajā studentu novērtēšanas programmā un tai ir viena no objektīvākajām skolu sistēmām OECD valstu vidū. Šie sasniegumi tika apspriesti, diskutējot par Skotijas mērķtiecīgumu izglītības uzlabojumu jomā.

⁽¹³⁾ http://www.qaa.ac.uk/reviews/elir/handbook/scottish_hbook_preface.asp

⁽¹⁴⁾ www.hmie.gov.uk/ImprovingScottishEducation.aspx

2. PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBA

Kopš 2002. gada 1. aprīļa pašvaldībām ir pienākums nodrošināt bezmaksas vietu nepilna laika pirmsskolas izglītības iestādē visiem trīs un četrus gadus veciem bērniem, kuru vecāki to vēlas. Pirmsskolas izglītības iestādes apmeklēšana ir brīvprātīga, tomēr lielākā daļa vecāku visā valstī izmanto šo iespēju. 2007. gada maijā tika paziņota iecere palielināt nodarbību skaitu pirmsskolas izglītībā par 50 procentiem. Kopš 2007. gada augusta nodarbību skaits ir palielināts līdz 475 stundām, un, sākot no 2010. gada augusta, to palielinās līdz 570 stundām gadā. Pilns palielinājums par 50 procentiem tiks sasniegts 2011. gadā.

Sabiedrība arvien vairāk novērtē to, ka izglītība un aprūpe pirmsskolas izglītības iestādēs ir savstarpēji saistīta. Skotijas valdība aicina pašvaldības pasūtīt pirmsskolas izglītības vietas arī privātajos un brīvprātīgo centros, ja vien tas palīdz izpildīt vecāku un bērnu vajadzības un ir ekonomiski izdevīgi. Pašvaldības nodrošina pirmsskolas izglītību dažādos veidos, piemēram, aprūpes klasēs pirmsskolas iestādēs, bērnudārzos un bērnu centros. Arī liels skaits privāto izglītības iestāžu sadarbībā ar pašvaldībām sniedz ieguldījumu bezmaksas nepilna laika pirmsskolas izglītības nodrošinājumā trīs un četrus gadus veciem bērniem. Lielākā daļa pirmsskolas izglītības iestāžu ir kopmācības skolas. Svarīga loma pirmsskolas izglītības nodrošināšanā ir arī brīvprātīgo sektoram. Piemēram, rietumu piekrastes salās brīvprātīgo grupas ir galvenie izglītības nodrošinātāji.

Skotijas 1968. gada „Sociālā darba likums” paredz pašvaldībām pienākumu veicināt sociālo labklājību un ļaut tām, izmantojot savu sociālā darba nodaļu starpniecību, nodrošināt darbam ar bērniem, kas ir jaunāki par pieciem gadiem, telpas, materiālos resursus un finansējumu. Pašvaldību sociālā darba nodaļas ir pilnvarotas izveidot dienas aprūpes centrus. Uzņemšanā prioritāte ir piešķirta vientuļo vecāku bērniem, bērniem, kas cietuši no nevēlīgas aprūpes vai vardarbības, un bērniem no ģimenēm, kuru grūtības var atvieglot, iekārtojot bērnu dienas aprūpes centrā. Bieži vien tā ir pilnas dienas aprūpe.

Daudzas pašvaldības veicina pirmsskolas rotaļu grupu izveidi un sniedz tām atbalstu bieži vien sadarbībā ar Skotijas Pirmsskolas rotaļu grupu asociāciju vai Aprūpes un izglītības aliansi. Šīs rotaļu grupas vada vecāki, kas daudzos gadījumos algo īpaši sagatavotu rotaļu vadītāju, kas uzņemas atbildību par grupu. Šādām rotaļu grupām ir saskaņots prakses kodekss, un attiecīgā organizācija nodrošina apmācību tiem, kuri strādā ar pirmsskolas vecuma bērniem un vēlas to apgūt. Bērni ļoti bieži apmeklē pirmsskolas rotaļu grupu gadā pirms pirmsskolas izglītības centra apmeklēšanas.

Pirmsskolas izglītības mērķi, kas noteikti 1994. gada ziņojumā „Bērnu izglītība Skotijā vecumā līdz 5 gadiem”⁽¹⁵⁾ un vēlāk ziņojumā „Izglītības satura struktūra bērniem no 3 līdz 5 gadu vecumam”⁽¹⁶⁾, ir šādi:

- nodrošināt drošu un veicinošu vidi, kurā bērni var justies laimīgi un pasargāti;
- veicināt bērnu emocionālo, sociālo, fizisko, radošo un intelektuālo attīstību;
- veicināt bērnu labklājību;
- rosināt pozitīvu attieksmi pret sevi un citiem un attīstīt pārliecību un pašcieņu;
- radīt iespējas rotaļām;
- iedrošināt bērnus izzināt pasauli;
- nodrošināt iespējas, lai rosinātu interesi un iztēli;
- uzlabot bērnu spējas paust savas idejas un izjūtas dažādos veidos.

Līdzšinējā bērnu vecumā no trim līdz pieciem gadiem izglītības satura struktūra pašlaik tiek aizstāta ar reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” nodrošinājumu bērniem vecumā no trim līdz sešiem gadiem, aptverot pirmsskolas un sākumskolas 1. klases pieredzi (skatīt 2.3.).

⁽¹⁵⁾ Education of Children under 5 in Scotland (1994), ISBN 0 7480 0872 1

⁽¹⁶⁾ Curriculum Framework for Children 3 to 5 (1999), ISBN 1 85955 670 1

2.1. Uzņemšana

Visi trīs un četrus gadus vecie bērni ir tiesīgi uz pirmsskolas izglītību. Pašvaldībām ir jānodrošina pirmsskolas izglītības iespējas bērniem no mācību gada sākuma pēc viņu trešās dzimšanas dienas līdz attiecīgā mācību gada beigām pirms sākumskolas gaitu sākšanas.

Pirmsskolas izglītības iestādes izvēle ir vecāku ziņā, tomēr tā ir atkarīga no dažādu veidu iestāžu vietējās pieejamības un pašvaldību noteiktās uzņemšanas politikas. Līdz ar neseno pasākumu ieviešanu lielā mērā ir atrisinātas līdzšinējās problēmas, kas bija saistītas ar ģeogrāfisko pieejamību attālākās teritorijās. Valsts finansējums ir ļāvis visām pašvaldībām izpildīt pienākumu nodrošināt bezmaksas vietu nepilna laika pirmsskolas izglītības iestādē tiem trīs un četrus gadus veciem bērniem, kuru vecāki to vēlas. Piešķirot pašvaldībām vispārējo finansējumu, ņem vērā papildu izmaksas, kas rodas, nodrošinot pirmsskolas izglītības pieejamību lauku teritorijās.

2.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas

Lielākajā daļā pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādes sāk darbu vienlaikus ar šajā teritorijā esošajām skolām. Prasībām atbilstošie bērni ir tiesīgi saņemt 475 finansētas pirmsskolas izglītības stundas mācību gada laikā. Tas ir vienāds ar 12½ stundām nedēļā gada laikā (38 nedēļas). Bērnu dārzos un klasēs parasti notiek divas divarpus stundu nodarbības dienā no pirmdienas līdz piektdienai, sākot no pulksten 9.00 līdz pulksten 13.00, parasti kopā ar citiem bērniem katrā nodarbībā. Dažās teritorijās bērni apmeklē izglītības iestādi tikai noteiktās nedēļas dienās. Rotaļu grupās nodarbības parasti ilgst divarpus stundas noteiktu dienu skaitu nedēļā. Citās dienas aprūpes iestādēs nodarbības notiek ilgāk, un tās darbu sāk agrāk no rīta un ir atvērtas līdz pēcpusdienai, lai pielāgotos vecāku darba laikam.

Pirmsskolas izglītības klasēs sākumskolā parasti var vienlaikus būt ne vairāk par 20 bērniem. Lielākās sākumskolās var būt vairāk nekā viena pirmsskolas izglītības grupa. Lielākajā daļā pirmsskolas izglītības centru (ārpus sākumskolām) vienlaikus ir vieta 40-60 bērniem, lai gan dažās Skotijas daļās ir arī lielākas iestādes. Bērnu skaitu palielina, nosakot, ka bērni iestādi neapmeklē visu dienu. Ļoti bieži bērni iestādi apmeklē vai nu no rīta, vai pēcpusdienā. Tomēr bērni ar prioritārām vajadzībām var apmeklēt izglītības iestādi visu dienu.

Grupu lielumu pirmsskolas izglītībā reglamentē Skotijas Aprūpes regulatīvās komisijas (Aprūpes komisijas) „Aprūpes standarti”. Grupu lielums ir atkarīgs no šim darbam pieejamo pieaugušo skaita. Bērniem vecumā no trim līdz pieciem gadiem tajās nodarbībās, kuras ilgst pusi dienas, ir jābūt vienam pieaugušajam uz desmit bērniem ar nosacījumu, ka grupā vienmēr ir divi pieaugušie. Ja bērni apmeklē iestādi ilgāk par četrām stundām, šis īpatsvars mainās, un ir viens pieaugušais uz astoņiem bērniem, lai būtu iespējama bērnu uzraudzība pusdienu laikā un pārtraukumos.

2.3. Izglītības saturs

Kā norādīts iepriekš, līdzšinējo bērnu vecumā no trim līdz pieciem gadiem „Izglītības satura struktūru” pašlaik aizstāj ar pasākumiem no reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” bērniem vecumā no trim līdz sešiem gadiem, aptverot pirmsskolas un sākumskolas 1. klases pieredzi. Tomēr jauno norišu pamatā ir liela daļa sākotnējās filozofijas. Dokumentā „Izglītības satura veidošana 2”⁽¹⁷⁾, kas publicēts „Izglītības satura izcilības veicināšanai” ietvaros un ir vērsts uz jaunāko klašu izglītību, uzsvērts, ka **aktīva mācīšanās** ir ļoti būtiska, lai bērni varētu attīstīt svarīgākās prasmes un zināšanas un gūt pozitīvu attieksmi pret mācībām. Aktīva mācīšanās iesaista un rosina bērnu spriestspēju, izmantojot reālās dzīves un iedomātas situācijas. Aktīva mācīšanās nozīmē:

- spontānas rotaļas;
- plānotas, mērķtiecīgas rotaļas;
- izpēti un izziņāšanu;

⁽¹⁷⁾ www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence/buildingthecurriculum/guidance

- notikumus un dzīves pieredzi;
- mērķtiecīgu mācīšanos un mācīšanu, ko vajadzības gadījumā atbalsta ar emocionālu iekļaušanos, lai sniegtu atbalstu vai paplašinātu mācīšanos.

Lielākā daļa pirmsskolas izglītības centru ir labi nodrošinātas ar resursiem, ir interesantas un spilgtas vietas. Pirmsskolas izglītības iestādes rotaļu istabā bieži vien ir lielizmēra aprīkojums (tunelis, kāpšanas ierīces, koka kluči, smilšu un ūdens trauki, rotaļu māja utt.) un plašs maza lieluma aprīkojuma klāsts (krāsas, māls, priekšmeti iztēles rotaļām, galda spēles, krāsaini klucīši, grāmatas un mūzikas instrumenti). Pirmsskolas rotaļu grupām ir līdzīgi resursi, bet tām parasti nav mērķtiecīgi būvēta aprīkojuma. Svarīgs resurss pirmsskolas izglītībā ir arī vietējā sabiedriskā vide. Piemēram, bieži vien tiek rīkotas ekskursijas uz vietējām rūpnīcām, parku, ugunsdzēsēju depo u. c. vietām.

Sākumpunkts mācību apguvei rotaļu veidā ir efektīva plānošana plašam un atbilstošu mācību konteksta klāstam, nosakot skaidrus mērķus, kas atbilst bērnu vajadzībām. Personāls ļauj bērniem jēgpilni piedalīties dažādās aktivitātēs, uzņemties iniciatīvu vai attīstīt īpašas intereses un novērot individuālu reakciju. Tas iejaucas tikai tad, kad nepieciešams, lai apliecinātu, ka viņi dalās bērnu entuziasmā, vai lai palīdzētu bērniem attīstīt dažādas prasmes.

Pašreizējā praksē un plānotajās norisēs agrīnā izglītībā bērniem ir daudz iespēju klausīties un runāt, izskaidrot savas idejas un strukturēt savu domāšanu, apgūt jaunas zināšanas un iemācīties saskarsmi ar citiem. Lomu spēles un ar mākslu un mūziku saistītas aktivitātes attīsta viņu izpausmes spējas. Fiziskas rotaļas uz liela aprīkojuma, enerģiskas spēles un aktivitātes, kurās notiek darbības ar mazākiem priekšmetiem un materiāliem, ļauj viņiem attīstīt kustību prasmes un kontroli pār savu ķermeni. Dabas priekšmetu novērošana un vides izpēte palīdz bērniem uzlabot pasaules izpratni. Mijiedarbība ar citiem, mācoties sadarboties rotaļu laikā, palīdz attīstīt atbildības izjūtu un komandas darbu un izveidot jaunas attiecības.

Dokumenta „Iegūstamā pieredze un sasniedzamie rezultāti”⁽¹⁸⁾ galīgo versiju publicēja 2009. gada aprīlī. Izglītības iestādes, pirmsskolas iestāžu personāls, skolu skolotāji un citas ieinteresētās struktūras ir piedalījušās procesā, lai izstrādātu „Iegūstamo pieredzi un sasniedzamos rezultātus” astoņās izglītības saturu jomās bērniem vecumā no trim līdz piecpadsmit gadiem:

- ekspresīvā māksla;
- veselība un labklājība;
- valodas (tostarp rakstpratība; angļu valoda un svešvaloda);
- matemātika (tostarp rēķinpratība);
- reliģijas mācība un ētika;
- eksaktās zinātnes;
- sociālās zinātnes;
- tehnoloģijas.

Pašvaldības, pirmsskolas izglītības centri, skolas un skolotāji pašlaik plāno, kā, sākot no 2009./2010. gada, izstrādāt savas metodes reformu procesa „Izglītības satura izcilības veicināšanai” īstenošanā, pamatojoties uz pieredzi, kas gūta līdzšinējā izglītības satura īstenošanā bērniem vecumā no trim līdz pieciem gadiem un vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem, lai ļautu skolēniem mācīties veiksmīgi un būt par sevi pārliecinātiem, līdzdalīgiem un atbildīgiem pilsoņiem. Kā tas ir bijis vienmēr, pašvaldības, centri, skolas un skolotāji varēs interpretēt nacionālās vadlīnijas, lai sasniegtu rezultātus atbilstoši vietējam kontekstam.

⁽¹⁸⁾ www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence/index.asp

2.4. Vērtēšana

Lielākā daļa pirmsskolas izglītības iestāžu cenšas īstenot principus, kas noteikti Skotijas valdības programmā „Vērtēšana ir paredzēta, lai mācītos”⁽¹⁹⁾. Programmas mērķis ir apvienot pētniecību, politiku un praksi, sadarboties ar skolotājiem un skolām un atbalstīt tās, lai izveidotu informētu mijiedarbīgu sabiedrību. Programmas pamatā ir trīs galvenie vērtēšanas darbības virzieni:

- vērtēšana, LAI veicinātu mācīšanos (ko veic skolotāji, lai sniegtu atbalstu skolēniem);
- vērtēšana KĀ mācīšanās (pašvērtēšana, ko veic paši skolēni);
- vērtēšana, NEMOT VĒRĀ izglītības rezultātus (skolotāji apkopo klases sekmju un progresa rezultātus).

Bērnu sekmes nepārtraukti vērtē, pārrunā ar vecākiem un izmanto, plānojot viņu izglītības un attīstības nākamās posmus. Arvien biežāk pirmsskolas izglītības personāls sagatavo rakstveida ziņojumus vecākiem un sākumskolai, uz kuru tiks pārcelti bērni. Tās parasti arī apspriež ar sākumskolas skolotājiem katra bērna sekmes.

Jaunajā izglītības satura struktūrā izklāstītā „iegūstamās pieredzes un sasniedzamo rezultātu” līmeņu ietvarstruktūra lielākajai daļai bērnu vai jauniešu ir sagatavota tā, lai veidotu pamatu izglītības virzības novērtēšanai jaunā izglītības satura ietvaros. Šie līmeņi ir atskaites punkti sekmju izvērtēšanai, vecāku informēšanai un labākai plānošanai. Tie arī norāda, kādi rezultāti tiek sagaidīti valsts līmenī. Tie ir paredzēti, lai ietvertu četru pirmsskolas izglītībā attīstāmo spēju veiksmīgas mācīšanās, pārliecinātības par sevi, pilsoniskās atbildības un līdzdalības raksturīgās iezīmes, kā arī lai veicinātu rakstpratību, rēķinpratību un citas prasmes.

2.5. Skolotāji

Visiem sākumskolas skolotājiem ir nodrošināta iespēja apgūt pieredzi pirmsskolas izglītības vidē, un daļa no apmācību laika pedagoģiskās izglītības iestādē ir atvēlēta šim posmam. Īpašu bērnodārza pedagoga apmācību sākotnējās pedagoģiskās apmācības laikā iegūt nav iespējams. Visiem, kas vēlas strādāt par pedagogiem valsts finansētos bērnodārzos Skotijā, ir jāiegūst pedagoga kvalifikācija, lai varētu reģistrēties Skotijas Vispārējā Pedagogu padomē (plašāku informāciju par pedagoga sākotnējo izglītību skatīt 3.6.). Bērnodārzu auklītēm, kas nav skolotājas, bet kuras var vadīt dienas aprūpes centrus un citas pirmsskolas izglītības iestādes, sākotnējās apmācību programmā (parasti koledžās) piemēro mazāk stingras uzņemšanas prasības. Šādas studiju programmas ir vērstas uz pirmsskolas vecuma bērnu aprūpi, un programmu variācijas ir piemērotas arī citam pirmsskolas vecuma sektorā iesaistītajam personālam.

Terminu „**pastāvīga profesionālā pilnveide**” (PPP) (*Continuing Professional Development*) pašlaik Skotijā lieto, runājot par darba ietvaros organizētiem kursiem. Šāda apmācība ir ļoti izplatīta, un to nodrošina dažādās formās, aptverot lielāko daļu mācību priekšmetu un daudzus skolas dzīves aspektus. Lai uzlabotu skolotāju profesionālo kompetenci un pēc iespējas vairotu viņu potenciālu, PPP ietver skolotāju mācības, sākot no sākotnējās skolotāju apmācības līdz pat skolu direktoru apmācībai. PPP dažādās iestādēs atšķiras atbilstoši vietējām vajadzībām un prioritātēm. Nenoliedzami, ka pašlaik cieša uzmanība ir pievērsta izmaiņām valsts izglītības saturā.

Skolotājiem ir tiesības sagaidīt padomu un iedrošinājumu apstiprinātu PPP kursu apguvei. Viņi var paši apzināt savas PPP nepieciešamību jebkurā laikā. „Pedagoga profesija 21. gadsimtam”⁽²⁰⁾ nodrošina visiem skolotājiem tiesības uz līgumā noteikto 35 stundu minimumu gadā PPP mācībām. Skolotājiem ir jāizstrādā PPP plāns nākamajam gadam pēc apspriešanās ar savu vadītāju formālā profesionālās izvērtēšanas un attīstības procesā. Šī plāna pamatā ir jābūt individuālajām profesionālajām vajadzībām un skolas, vietējām un valsts prioritātēm. Skolotājiem jāuztur savas PPP reģistrs jeb *portfolio*. PPP nepieciešamo laiku ik gadus atvēlē papildus piecām dienām, kuras skolotāji pavada skolā bez skolēniem.

⁽¹⁹⁾ www.scotland.gov.uk/library5/education/atror-00.asp; <http://www.ltscotland.org.uk/assess/for/index.asp>

⁽²⁰⁾ www.Scotland.gov.uk/Resource/Doc/158413/0042924.pdf

Šīs „slēgtās skolas dienas” parasti atvēlētas PPP aktivitātēm, ko organizē vai saskaņo skolas direktors/centra vadītājs vai pašvaldība.

Galvenie PPP nodrošinātāji ir pašvaldības, pašas skolas, bieži vien ar ārēju atbalstu, un par pedagogu izglītību atbildīgās universitātes. Citas valsts institūcijas tādas kā „Mācīšanās un mācīšana Skotijā”, kā arī pašvaldību līmenī izglītības konsultanti organizē kursus skolotājiem. Papildus tam, ka universitātes sniedz ieguldījumu vispārējā profesionālās pilnveides nodrošinājumā, tās piedāvā plašu studiju kursu klāstu, bieži vien modulārā formā, pēc kuru apguves var saņemt diplomu vai maģistra grādu. Universitātes arī piedāvā akadēmiskās studiju programmas, pēc kuru pabeigšanas iegūst asociētā skolotāja kvalifikāciju.

PPP, protams, nav saistīta tikai ar kursu apmeklēšanu. Visvērtīgākā profesionālā pilnveide notiek, sadarbojoties ar kolēģiem darba vidē. Skolotāji ir aicināti aptvert pēc iespējas plašāku aktivitāšu loku, piemēram, meklējot jaunu pieredzi, nodibinot jaunus sakarus, paplašinot teorētiskās zināšanas un sniedzot ieguldījumu skolas vai savas pakļautības struktūrvienības resursos un politikā. Viena no skolā bāzētām iniciatīvām ietver koučingu un mentoringu. Šīs aktivitātes būtiski papildina gan mentora, gan atbalstītā skolotāja profesionālās prasmes.

Skotijas valdības Skolu direktorāts 2002. gadā izplatīja visām iestādēm un skolotājiem „Vadlīnijas par profesionālo novērtēšanu un pilnveidi”. Tajās ir izklāstīta PPP struktūra dažādos skolotāja karjeras posmos. Šīs pilnveides pamatā ir trīs **standarti**, kuri tiek piemēroti, izvērtējot skolotāja kompetenci:

- Standarts, kas sniedz iespēju veikt gala reģistrāciju (to parasti sasniedz topošā skolotāja pārbaudes gada beigās);
- Asociētā skolotāja standarts (tas ir paredzēts, lai rosinātu skolotājus pievērsties mācīšanas un mācīšanās pilnveidei. Asociēta skolotāja statusu var iegūt, beidzot akadēmiskās studijas vai akreditējot iepriekš iegūtu izglītību);
- Skolas direktora standarts (kopš 2005. gada 1. augustu skolotājiem, kas iecelti savā pirmajā skolas direktora amatā, ir jāapliecina sava atbilstība šim standartam. To var izdarīt, pabeidzot Skotijas skolas direktora studiju programmu, īpašā administratīvā pašvaldības procedūrā vai izmantojot valdības izstrādāto dokumentu „Elastīgi veidots ceļš uz vadītāja amatu”).

Šajā ietvarstruktūrā ir arī papildu vadlīnijas PPP izglītības vadītājiem un skolotājiem, kas vēlas attīstīt līderības prasmes (piemēram, gatavojoties kļūt par priekšmetu metodisko grupu vadītājiem, skolu direktoru vietniekiem vai skolu direktoriem).

3. SĀKUMSKOLAS IZGLĪTĪBA

Ideja par elementārizglītības jeb sākumskolas izglītības nodrošināšanu visiem bērniem no piecu gadu vecuma ir saistāma ar 1560. gadu, kad protestantu reformators Džons Knokss (*John Knox*) pavēlēja izveidot katrā baznīcas draudzē skolu. Skotijas 1872. gada „Izglītības likums” beidzot noteica obligātu sākumskolas izglītību. Kopš 1890. gada sākumskolas izglītība ir bez maksas. Līdz 1965. gadam izglītības saturs un metodes attīstījās ļoti pakāpeniski. Toreizējais Skotijas Izglītības departaments publicēja ar attiecīgo gadu datētu dokumentu „Sākumskolas izglītība Skotijā”. Šim dokumentam bija ļoti liela ietekme uz dažu izglītības satura un metodoloģisko ierobežojumu atcelšanu skolotājiem. Šo procesu veicināja skolēnu grupēšanas pēc spējām pārtraukšana sākumskolās un formālās atlases pārtraukšana vidusskolās.

Sākumskolas izglītība likumā ir definēta kā izglītība, kas ir piemērota bērniem līdz 12 gadu vecumam. Likumi izglītības jomā ļoti nedaudz piemin sākumskolu, jo to galvenā funkcija ir piešķirt pilnvaras izglītības iestādēm. Vienīgā to saistība ar izglītības saturu ir noteikums, ka skolās ir jā māca reliģijas mācība, lai gan vecāki var nolemt, ka viņu bērni to neapgūs. Sākumskolas izglītības mērķis ir nodrošināt plašu izglītību. Saskaņā ar reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” filozofiju mērķis ir ļaut visiem skolēniem attīstīties pēc iespējas pilnīgāk, koncentrējoties uz rakstpratību un rēķinpratību, kā arī iepazīstinot viņus ar veidiem, kā izziņāt un izprast apkārt esošo vidi, palīdzot izpausties mākslā, mūzikā, drāmā un fiziskajās aktivitātēs un attīstot izpratni par reliģiskām, morālām un sociālām vērtībām. Aizvien biežāk skolēni apgūst arī tehnoloģiju ietekmi uz sabiedrību un datorapmācībām.

Sākumskolas izglītību, ko nodrošina pašvaldības, parasti organizē septiņu gadu sākumskolās vai attālākās teritorijās, kurās skolēnu skaits ir nepietiekams, lai izveidotu atsevišķas skolas, apvienoto sākumskolu/ vidusskolu sākumskolas izglītības klasēs. Skolēni arvien biežāk uzsāk sākumskolas gaitas apmēram piecu gadu vecumā un pāriet uz nākamo izglītības pakāpi apmēram vienpadsmit vai divpadsmit gadu vecumā, mācoties septiņus gadus 1.-7. klasē. Sākumskolās parasti izšķir trīs posmus: no 1. (*P1*) līdz 3. (*P3*) klasei (agrīnās izglītības posms), 4. (*P4*) un 5. (*P5*) klase (vidusposms) un 6. (*P6*) un 7. (*P7*) klase (augstākais posms). Skolas, kas nodrošina pilnu septiņu gadu sākumskolas izglītību, lieluma ziņā ir ļoti dažādas. Dažās skolās lauku teritorijās ir mazāk par 20 skolēniem un viens skolotājs/direktors, savukārt citās ir vairākas klases katrā posmā un vairāki vadošu amatu personāla locekļi. 2008. gadā apmēram 35 procentos sākumskolu bija mazāk par 100 skolēniem; apmēram 5 procentos skolu bija vairāk par 400 skolēniem (vienā skolā bija vairāk nekā 800 skolēnu).

Pēc 1988. gada skolotāju un pedagoģijas speciālistu darba grupas sagatavoja pārskatītu izglītības saturu, ko iesniedza Skotijas valdībai vairāku konsultatīvo dokumentu veidā. Šis izglītības saturs⁽²¹⁾, kas ir paredzēts bērniem vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem, pašlaik ir sākumskolas izglītības pamatā. Tomēr 2004. gada novembrī Izglītības satura pārskatīšanas grupa publicēja dokumentu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”, kurā izklāstīti izglītības mērķi un principi skolēniem Skotijā vecumā no trim līdz astoņpadsmit gadiem. Saskaņā ar šo dokumentu izglītības ministri izstrādāja darba programmu, lai sagatavotu atsevišķu, saskaņotu Skotijas izglītības saturu bērniem vecumā no trim līdz astoņpadsmit gadiem (plašāku informāciju skatīt 3.3.).

Likums paredz, ka ekonomiskā situācija nedrīkst liegt skolēniem apmeklēt skolu. Sākumskolas izglītību bez maksas nodrošina ikviena pašvaldība. Pašvaldībām ir arī jā sagādā mācību grāmatas, materiāli un kancelejas preces. Tām ir pienākums nodrošināt bezmaksas skolas transportu to teritorijās dzīvojošiem skolēniem, ja tās uzskata to par nepieciešamu. Pašvaldībām ir arī pienākums nodrošināt ikdienas bezmaksas ēdināšanu un pienu skolēniem, kuru vecāki saņem maznodrošināto pabalstu vai ir patvēruma meklētāji. Visiem skolēniem pirmajos trijos sākumskolas izglītības gados veselīga uztura veicināšanas nolūkā bez maksas tiek izsniegti augļi. Skotijas valdība ir panākusi, ka parlaments ir piekritis tiem tiesību aktiem, kuri ļauj pašvaldībām nodrošināt bezmaksas ēdināšanu visiem skolēniem agrīnās izglītības posmā (1.-3. klasē vecumā no pieciem līdz astoņiem gadiem).

⁽²¹⁾ <http://www.ltscotland.org.uk/5to14/guidelines/structureandbalance.asp>

3.1. Uzņemšana

Sākumskolā uzņem bērņus piecu gadu vecumā. Tomēr parasti bērņi uzsāk skolas gaitas tikai mācību gada sākumā augustā. Likums paredz katru gadu noteikt konkrētu datumu (parasti tas ir 1. marts), lai četrus gadus vecos bērņus, kuru dzimšanas diena ir pirms minētā datuma, uzņemtu skolā (četrus gadu vecumā) iepriekšējā gada augustā un bērņus, kuru dzimšanas diena ir pēc minētā datuma, uzņemtu attiecīgā gada augustā.

Lielākā daļa pašvaldību ieskaita bērņus to teritorijā esošajās skolās, nosakot skolu mikrorajonus. Skotijas 1980. gada „Izglītības likums” (kurā izdarīti grozījumi 1981. un 2000. gadā) ļauj vecākiem dot priekšroku konkrētai skolai, kurā viņi vēlas laist savu bērņu, pat ja viņi nedzīvo attiecīgajā mikrorajonā. Ja vecāki dod priekšroku konkrētai skolai un iesniedz „uzņemšanas prasību”, pašvaldībai ir pienākums šo prasību apmierināt, ja vien tas ir iespējams. Vecākiem ir tiesības pārsūdzēt pašvaldības lēmumu neapmierināt uzņemšanas prasību vispirms pārsūdzēt pašā pašvaldībā un vēlāk tiesā. Tomēr gan skolas lielums un uzņemto bērņu skaits, gan to bērņu skaits, kuri dzīvo konkrētās skolas mikrorajonā, kā arī citi faktori ietekmē pašvaldības iespējas apmierināt uzņemšanas prasību, un šos faktorus arī ņem vērā jebkurā tiesvedībā.

3.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas

Mācību gada ilgumu sākumskolās nosaka valsts līmenī. Mācību gads ir iedalīts trīs trimestros un ilgst ne mazāk kā 190 dienas (38 nedēļas). Skolotāji strādā vienu nedēļu ilgāk, viņu darba līgumā ir paredzēta piecas dienas ilga pastāvīgā profesionālā pilnveide. Mācību gads sākas augusta vidū, un tā laikā ir vienas vai divu nedēļu ilgs brīvlaiks oktobrī, decembrī un aprīlī. Par katra brīvlaika ilgumu lemj katra konkrētā izglītības iestāde. Skolās ir arī neliels atsevišķu brīvdienu skaits, parasti pirmdienās. Šīs brīvdienas nosaka vietējie noteikumi, kas atspoguļo Skotijas teritoriālo vietējo brīvdienu sistēmu. Skolas uz ilgajām vasaras brīvdienām slēdz apmēram jūnija beigās. Neatkarīgajās skolās, jo īpaši neatkarīgajās internātskolās, parasti ir nedaudz īsāks mācību gads.

Faktisko darba stundu skaitu skolotājiem pašvaldību skolās 35 stundas nedēļā ir noteikusi Skotijas Sarunu komiteja pedagogu jautājumos (*Scottish Negotiating Committee for Teachers*). Likums nenosaka konkrētu mācību dienu vai nedēļu ilgumu skolēniem. Par to lemj pašvaldības pēc saviem ieskatiem. Tomēr pašvaldības ievēro vispārpieņemtās normas attiecībā uz skolēnu mācību nedēļas ilgumu sākumskolās, un tas ir 25 stundas (ar samazinātu stundu skaitu jaunākajām klasēm). Skolēni skolā parasti ir no rīta un pēcpusdienā (ar pusdienu pārtraukumu). Rīta un pēcpusdienas nodarbību laiks nav noteikts; pusdienu pārtraukuma ilgums dažādās vietās var atšķirties. Vairākumā gadījumu mācības skolās sākas pulksten 9.00 un beidzas līdz pulksten 15.30. Tāpat kā nav centralizēti noteikta stundu grafika, nav arī noteikta stundu ilguma.

Mācības sākumskolās notiek klasēs atbilstoši vecumam, sākot no sākumskolas 1. klases (*P1*) līdz 7. klasei (*P7*). Visās sākumskolu klasēs mācās gan zēni, gan meitenes. Netiek veikta atlase vai skolēnu grupēšana pēc spējām, bērņi tiek automātiski pārcelti no vienas klases uz nākamo atbilstoši vecumam. Tomēr klasē skolotājs dažreiz var sagrupēt skolēnus konkrētu uzdevumu veikšanai vai pēc izglītības satura jomām atbilstoši skolēnu zināšanām.

Par katru klasi parasti atbild klases audzinātājs, kas savai klasei māca visus vai lielāko daļu no izglītības programmā noteiktajiem mācību priekšmetiem. Klases darbu parasti organizē elastīgi, lai skolotājs varētu strādāt ar visu klasi, skolēnu grupām (tās bieži veido atbilstoši spējām) un atsevišķiem skolēniem. Dažos apstākļos skola noteiktos nedēļas laikos var uzdot skolēniem angļu valodas vai matemātikas uzdevumus, lai atbalstītu atsevišķus skolēnus un piedāvātu citiem iespēju atrisināt sarežģītākus uzdevumus. Lielākajai daļai skolotāju darbā palīdz klases palīgs, kuru var elastīgi iesaistīt, lai reaģētu uz skolēnu vajadzībām un vispārēji atbalstītu skolotāju. Pašvaldības bieži piedāvā klases audzinātājam atbalstu mākslas, drāmas, mūzikas un fiziskajā izglītībā, pieņemot darbā specializētus skolotājus, kas parasti māca vairākās skolās.

Atbilstoši noteikumiem parasti maksimālais skolēnu skaits klasē ir 33. Tomēr kopš 2001. gada augusta maksimālais skolēnu skaits pirmajās trīs sākumskolas izglītības klasēs (*P1-P3*) ir 30. Skotijas valdība un pašvaldības kopīgi meklē risinājumu, lai pēc iespējas drīzāk samazinātu skolēnu skaitu 1.-3. klasē un lai

tas būtu ne vairāk kā 18 skolēni. Mazākās skolās skolotājs bieži vien māca vienā klasē bērnus no divām vai vairākām vecuma grupām. Ciktāl iespējams, pašvaldības cenšas šādās „jauktajās” klasēs ierobežot skolēnu skaitu līdz 25. Pavisam nelielās skolās, kurās ir mazāk par 20 skolēniem, viens skolotājs māca visus bērnus vienā klasē.

3.3. Izglītības saturs

Izglītības saturu nenosaka likums vai kādi noteikumi. Individuālas pašvaldības un skolu direktori var pēc savas izvēles nodrošināt attiecīgu izglītības saturu atbilstoši „Nacionālajām prioritātēm izglītībā” un Skotijas valdības „Nacionālajai veikspējas sistēmai”. Skotijas valdības publikācija „Izglītības satura veidošana 3” (2008. gada jūnijs) ⁽²²⁾ aizstāj līdzšinējās vadlīnijas par izglītības satura sagatavošanu skolēniem vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem. Jaunajā publikācijā ir norādīts turpmākais izglītības virziens Skotijā, tostarp sākumskolas izglītības klasēs, īstenojot reformu procesu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”. Izglītības saturam ir jābūt saskaņotam un jāaptver vecuma grupa no trim līdz astoņpadsmit gadiem neatkarīgi no tā, vai mācības notiek skolās, koledžās vai citās izglītības iestādēs. Jaunā izglītības satura raksturīgās iezīmes ir šādas:

- vērstība uz rezultātu;
- nodrošina plašu vispārēju izglītību (sk. turpmāk), kuru ir tiesīgi apgūt visi bērni un jaunieši;
- atvēlē laiku katram jauniešim vispiemērotāko izglītības programmu apguvei;
- nodrošina iespēju izkopt prasmes mācībām, prasmes dzīvei un prasmes, kas nepieciešamas visiem jauniešiem;
- galvenā uzmanība ir pievērsta rakstpratībai, rēķinpratībai, veselībai un labklājībai ikvienā izglītības posmā;
- katram bērnam atbilstošs mācību temps un sarežģītība;
- nodrošina saikni starp visiem mācīšanās aspektiem un atbalsta iespējām.

legūstamā pieredze un sasniedzamie rezultāti (*Experiences and Outcomes*) katrā izglītības satura jomā skolēniem vecumā no trim līdz piecpadsmit gadiem ir organizēti astoņās izglītības satura jomās: ekspresīvā māksla, veselība un labklājība, valodas (tostarp rakstpratība, angļu valoda un svešvaloda), matemātika (tostarp rēķinpratība), reliģijas mācība un morālā izglītība (tostarp reliģiskā izglītība Romas katoļu skolās), eksaktās zinības, sociālās studijas un tehnoloģijas.

Minētās izglītības satura jomas ir raksturotas attiecībā pret **pieciem līmeņiem**, no kuriem pirmie trīs attiecas uz sākumskolas izglītību:

- agrīnais – lielākajai daļai bērnu pirmsskolas vecumā un 1. klasē (*P1*) (piecu līdz sešu gadu vecumā);
- pirmais – līdz 4. klases (*P4*) beigām (septiņu līdz astoņu gadu vecumā) lielākajai daļai bērnu, bet dažiem bērniem agrāk;
- otrais – līdz 7. klases (*P7*) beigām (desmit līdz vienpadsmit gadu vecumā) lielākajai daļai bērnu, bet dažiem bērniem agrāk;
- trešais – no 8. līdz 10. klasei (*S1-S3*) (divpadsmit līdz piecpadsmit gadu vecumā) lielākajai daļai jauniešu, bet dažiem jauniešiem agrāk;
- ceturtais – līdz 10. klases (*S3*) beigām (piecpadsmit gadu vecumā) lielākajai daļai jauniešu, bet dažiem jauniešiem agrāk.

(Ceturtais līmenis kopumā ir līdzvērtīgs SKKI ⁽²³⁾ 4. līmenim.)

⁽²²⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/226155/0061245.pdf>

⁽²³⁾ Skotijas Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūra ir dažādo izglītības apguves veidu „karte”. Tajā ir raksturoti kursi un programmas, pēc kuru pabeigšanas tiek iegūta izglītība (jeb kvalifikācija), un tā palīdz izglītības ieguvējiem sagatavot sev nepieciešamo izglītības apguves „ceļu” un „pārnest” kredītpunktus no vienas programmas uz otru. <http://www.scqf.org.uk>

Augstāko līmeņu apgūstamā pieredze un sasniedzamie rezultāti raksturo zināšanas, kas jāapgūst lielākajai daļai skolēnu vidusskolas 11.-13. klasē (S4-S6) (sešpadsmit līdz astoņpadsmit gadu vecumā).

Izglītības satura norādēs ir skaidri noteikts, ka visiem skolotājiem ir pienākums sagatavot, nostiprināt un paplašināt rakstpratības un rēķinpratības apguvi, kā arī zināšanu apguvi veselībā un labklājībā visās izglītības satura jomās. Tajās ir arī uzsvērts, cik liela nozīme ir labi plānotām starppriekšmetu aktivitātēm un mācīšanās nostiprināšanai visās izglītības satura jomās. Dokumentu „Apgūstamā pieredze un sasniedzamie rezultāti” sagatavoja, plaši iesaistot šai darbā pašvaldības, skolas, skolotājus un citas ieinteresētās personas. Galīgo dokumenta versiju publicēja 2009. gada aprīlī ⁽²⁴⁾. Pašvaldības, pirmsskolas izglītības centri, skolas un skolotāji pašlaik plāno, kā, sākot no 2009./2010. gada, izstrādāt savas metodes reformu procesa „Izglītības satura izcilības veicināšanai” īstenošanā, pamatojoties uz pieredzi, kas gūta līdzšinējā izglītības satura īstenošanā bērniem vecumā no trim līdz pieciem gadiem un skolēniem vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem

Izvēloties pedagoģiskās metodes, parasti pārdomāti izmanto kopīgu visas klases darbu, grupu darbu un individuālo skolēnu darbu. Gandrīz visi skolotāji izmanto noteiktas grupu darba metodes, bieži mācot skolēnus darboties gan kopā, gan atsevišķi, ievērojot uzdevumu programmu. Skolotāji izmanto tehnoloģiskus līdzekļus, piemēram, datu projektorus, personālos datorus (ar internetu, lasāmatmiņas kompaktdisku (CD-ROM) un interaktīvajām tehnoloģijām), elektroniskās baltās tāfeles, televizorus, kā arī video un DVD rakstītājus. Uzmanība tiek veltīta skolēnu pieredzes nepārtrauktībai un pārejai no viena izglītības posma uz nākamo. Skolas un skolotāji var rīkoties diezgan elastīgi, lai sasniegtu valdības vadlīnijās noteiktos izglītības mērķus. Piemēram, ir iespēja izvēlēties materiālus un mācību grāmatas, kas atbilst skolas mērķiem, izvēlēties atbilstošas mācīšanas un mācīšanās aktivitātes, strukturēt izglītības saturu atsevišķu mācību priekšmetu veidā vai savstarpēji saistīt mācību priekšmetus vai aspektus.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijas publikācijā par pašvērtēšanu un pilnveidošanos „Cik laba ir mūsu skola? Ceļš uz izcilību” (2006. gads) ⁽²⁵⁾ ir ietverti augstākās kvalitātes mācību aktivitāšu piemēri. Minētie piemēri liecina par ļoti vispusīgu pedagoģisko domāšanu, kas ir pašreizējā izglītības satura pamatā. Dažas no pamatkonceptijām ir: saprātīgas attiecības un prasmīga mijiedarbība ar bērniem, plašs mācīšanās un mācīšanas pieeju klāsts, neatkarīgas mācīšanās veicināšana, stimulējoša un patīkama mācību vide, tostarp radošas un pētnieciskas aktivitātes, bērnu iesaistīšana aktīvās mācībās, kā arī skolotāji, kas elastīgi māca mācību vielu atsevišķiem skolēniem un skolēnu grupām atbilstoši viņu vajadzībām.

3.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajām klasēm un izglītības dokumenta izsniegšana

Agrāk norādes par vērtēšanas procesiem skolotājiem tika dotas publikācijā „Nacionālās vadlīnijas: 5-14 gadus vecu skolēnu vērtēšana” (1992. gads) ⁽²⁶⁾. Tajā skolotājus aicināja izmantot nepārtrauktu klases darba vērtēšanu kā virzītāju mijiedarbībai ar skolēniem un pedagoģiskā darba plānošanai, kā arī laiku pa laikam izteikt profesionālus spriedumus par skolēnu vispārējām sekmēm attiecībā pret valsts definētajiem sekmju līmeņiem. Pamatojoties uz sagaidāmajiem vairākuma skolēnu izglītības rezultātiem noteiktā vecumā, tika sagatavoti seši sekmju līmeņi skolēniem vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem, proti, no A līdz F, kur A ir noteikts skolēniem 2.-3. klasē, E 9. klasē un F augstāks līmenis, ko daži skolēni spēj sasniegt līdz 9. klasei. Tika secināts, ka skolēni izglītības saturu apgūst dažādā tempā un daži no viņiem sasniedz noteiktu līmeni agrāk par citiem. Skolotāji varēja izmantot valsts pārbaudījumu kopumu (līdz 2003. gada augustam tos dēvēja par nacionālajiem testiem) angļu valodā (lasīšana un rakstīšana) un matemātikā, lai apstiprinātu savu profesionālo spriedumu par skolēnu sekmju līmeņiem. Ja skolotājs nosprieda, ka skolēns (vai skolēni) ir pārsvarā izpildījis vienu no sešiem izglītības satura līmeņiem, kas izklāstīti „Nacionālajās vadlīnijās” attiecībā uz šiem mācību priekšmetiem, viņš pasūtīja atbilstošā līmeņa pārbaudījumu tīmekļvietnē, ko uztur Skotijas Kvalifikāciju pārvalde, un deva to skolēnam(-iem) izpildei. Pēc valsts pārbaudījumu izpildes skolēniem netika izsniegts

⁽²⁴⁾ www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence/experiencesandoutcomes/index.as

⁽²⁵⁾ <http://www.hmie.gov.uk/generic/journeytoexcellence>

⁽²⁶⁾ <http://www.ltscotland.org.uk/5to14/htmlunrevisedguidelines/Pages/assess/content.htm>

izglītības dokuments, bet tie palīdzēja skolotājiem pārliecināties, ka viņu spriedums atbilst valsts līmenī saskaņotiem standartiem.

Dokuments „Vērtēšana ir paredzēta, lai mācītos” bija jauns impulss šīs izpratnes praktiskajai īstenošanai visās pašvaldībās (skatīt iepriekš 2.4.). Ar dokumentu „Izglītības saturs izcilības īstenošanai” ieviesa jaunu, plašāku sekmju līmeņu kopumu, kā jau minēts iepriekš. Šie jaunie iecerēto izglītības rezultātu apraksti liks ieviest pārmaiņas vērtēšanas procesos, īstenojot jauno izglītības saturu. Pašlaik gatavo vērtēšanas vadlīnijas atbilstoši procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšana” nostādņēm. To sagatavošanas pamatā arī turpmāk būs dokumentā „Vērtēšana ir paredzēta, lai mācītos” noteiktie principi.

Skolēnus parasti pārceļ no vienas klases uz nākamo automātiski atbilstoši viņu vecumam. Prasības par to, ka būtu jāsasniedz kāds konkrēts sekmju līmenis, lai skolēnu varētu pārcelt uz nākamo klasi, nav noteiktas. Nepastāv arī sistēma mācību gadu atkārtošanai, lai skolēni varētu vēlreiz apgūt attiecīgā gada mācību vielu. Skolas mācību atbalsta sistēmā ievēro visu to skolēnu vajadzības, kuriem ir nepieciešams papildu atbalsts, kopā ar citiem viņu vecuma skolēniem pārejot no vienas klases uz nākamo. Skolēniem nepiešķir formālas apliecības par sākumskolas izglītības satura apguvi. Lielākā daļa skolu izmanto dažādu veidu pašu sagatavotas neformālas apliecības, kuras tās skolēniem piešķir par labām sekmēm, kā arī lai viņus motivētu. Skolas informē vecākus vismaz reizi un dažkārt pat divas reizes gadā par sekmēm visos mācību priekšmetos, izklāstot skolēna sasniegumus konkrētā līmenī, vispārējo progresu, attieksmi un zināšanas, kā arī nākamās mācību apguves posmus. Vecāki var pārrunāt savu bērnu sasniegumus ar skolotāju vecāku sapulcēs.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijas vadlīnijās par pašvērtēšanu un pilnveidošanos „Cik laba ir mūsu skola? Ceļš uz izcilību” (2006. gads) ir apkopotas efektīvas vērtēšanas galvenās prasības, un skolas tiek aicinātas tās izpildīt. Tajās ir uzsvērtā īpašā nepieciešamība koncentrēties uz mācīšanās **rezultātiem**, un šajā nolūkā iesaka atkārtotu procesu ciklu, tostarp mācīšanās rezultātu plānošanu, to novērtēšanu, izvērtēšanu un sasniegumu reģistrēšanu, kā arī ziņošanu par panākumiem.

Turpmāk ir minēti daži no pamatprincipiem. Saistībā ar **plānošanu** nosaka, ka personālam ir jāveic noteikta plānošana, skaidri identificējot visu jauniešu vajadzības, kopā ar skolēniem jāvienojas par mērķiem un jādefinē skaidras prasības attiecībā uz sagaidāmo darba kvalitāti. Attiecībā uz **mācīšanās rezultātu novērtēšanu** personālam ir jāveicina augstas kvalitātes mijiedarbība, un dialogs ar skolēniem par viņu darbu, laikus jāpiedāvā atgriezeniskā saite un jāaicina skolēni novērtēt savu darbu, kā arī citam cita darbu atbilstoši skaidri definētiem kritērijiem. Ciktāl runa ir par progresu un sasniegumu **reģistrēšanu un ziņošanu**, personālam ir jāizmanto plašs pierādījumu klāsts, pastāvīgi jāsniedz skolēnam sīks viņa panākumu izklāsts, jāizmanto pietiekami pamatota apkopojoša vērtēšanas informācija, lai novērtētu mācīšanos un mācīšanu un palīdzētu skolēnam uzlabot praktiskās sekmes. Jāizmanto arī salīdzinošā novērtēšana, iesaistot datu analīzi par sasniegtajiem rezultātiem salīdzinājumā ar cerētajiem. Personālam ir arī jāpalīdz vecākiem izprast viņu bērnu progresu un jāaicina to pārrunāt, kā arī jāziņo vecāku komitejai un skolas kopienai par klašu panākumiem un visas skolas sekmju līmeni.

Iepriekš minētajiem principiem, kas noteikti publikācijās „Vērtēšana ir paredzēta, lai mācītos” un Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcijas aprakstos par labu vērtēšanas praksi, ir galvenā nozīme, gan vērtējot izglītības saturu skolēniem vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem, ko skolas ir izmantojušas kopš 1990. gadu sākuma, gan vērtējot procesu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”, ko skolas sāka īstenot 2009./2010. gadā.

3.5. Karjeras atbalsta pasākumi

Jebkurā skolā viss pedagoģiskais personāls ir atbildīgs par skolēnu pārraudzību un karjeras atbalsta pasākumiem, lai gan vidusskolās ir pieejams arī specializēts pastorālā atbalsta personāls. Pastorālais atbalsts sākumskolās parasti ir daļa no vispārējā atbalsta, kuru saņem skolēni. Tā kā sākumskolas skolotāji parasti ļoti labi pazīst savus skolēnus, viņi var piedāvāt sapratni un atbalstu skolēnu emocionālajā un personīgajā attīstībā. Arī skolu direktori un vecākais vadošais personāls pārzina individuālu skolēnu personību un cenšas sadarboties ar vecākiem, lai veicinātu viņu bērnu attīstību un atbalstītu viņus jebkurās grūtībās. Vajadzības gadījumā skolas nodibina efektīvu saikni ar dažādām

ārējām institūcijām, lai atbalstītu konkrētus bērnus. Parasti bērnu labklājībā neformāli ir iesaistīts arī sākumskolu palīgpersonāls. Veselības un personas attīstība ir izglītības satura neatņemams aspekts, kas pārsvarā rosina bērnus iesaistīties jēgpilnā dialogā par dažādiem jautājumiem, kas ir saistīti ar viņiem pašiem un viņu vienaudžiem. Daudzas skolas izmanto veselības speciālistu pakalpojumus, lai veicinātu izpratni par veselīgu dzīvesveidu. Aizvien vairāk skolu nodrošina profesionālas konsultācijas šajā līmenī, piesaistot Karjeras dienesta personālu. Šīs konsultācijas bieži vien ir saistītas ar skolēnu uzņēmējdarbības projektu aktivitātēm vēlākos sākumskolas izglītības posmos.

3.6. Skolotāji

Skolotāju apmācības Skotijā sākās 19. gadsimta otrajā ceturksnī, un līdz 20. gadsimta sākumam par to bija atbildīgas dažādas reliģiskās konfesijas. 1905. gadā izveidoja apmācību sistēmu, kas bija spēkā (gan ar nelielām izmaiņām) gandrīz 60 gadus. Tās pamatā bija princips, ka visiem skolotājiem sākumskolās un vidusskolās ir jābūt sertificētiem iestādē, kas nodrošinājusi apmācības. 1965. gadā bažas par šīs profesijas standartiem veicināja Vispārējās Pedagoģiskās padomes izveidi. Pēc tam notika pakāpeniska virzība uz augstākās izglītības nepieciešamību visiem skolotājiem, ieviešot pedagoģijas bakalaura grādu, ko piedāvāja pedagoģiskās jeb izglītības koledžas tā tolaik dēvēja šīs izglītības iestādes. Tomēr tikai, sākot ar astoņdesmitajiem gadiem, pēc visu pedagoģisko studiju programmu pabeigšanas sāka piešķirt akadēmiskos grādus.

Visiem tiem, kuri vēlas strādāt par pedagogiem publiskā sektora finansētās sākumskolās Skotijā, ir jābūt ar iegūtu pedagoga kvalifikāciju, lai viņus varētu reģistrēt Vispārējā pedagoģiskajā padomē. Tikai pēc reģistrācijas Vispārējā pedagoģiskajā padomē skolotāju var pieņemt darbā kādā Skotijas pašvaldībā. Pedagoģisko izglītību piedāvā pedagoģijas fakultātes septiņās Skotijas universitātēs un Atklātajā universitātē.

Pedagoga kvalifikāciju var iegūt divējādi:

- apgūstot četru gadu programmu, pēc kuras pabeigšanas iegūst pedagoģijas bakalaura grādu (*Bachelor of Education – B.Ed*);
- tie, kuri jau ir ieguvuši universitātes grādu, var apgūt viena gada universitātes studiju programmu, lai saņemtu profesionālo pēcbakalaura diplomu pedagoģijā (*Professional Graduate Diploma in Education – PGDE*) un pedagoga kvalifikāciju (ar tiesībām mācīt sākumskolā).

Minimālās uzņemšanas prasības skolotāju apmācībām ir noteiktas valsts līmenī, un tās tiek publicētas katru gadu. Vairākums sākumskolas skolotāju izglītību šajā profesijā iegūst, pabeidzot bakalaura studiju programmu. Ar katru gadu samazinās tādu cilvēku skaits, kuri iegūst skolotāja kvalifikāciju PGDE programmās. Uzņemšanas prasības ir ļoti līdzīgas vispārējām uzņemšanas prasībām Skotijas universitātēs. Lai iestātos PGDE studiju programmā, pēc kuras pabeigšanas iegūst pedagoga kvalifikāciju (ar tiesībām mācīt sākumskolā), kandidātam ir jābūt ieguvušam akadēmisko grādu kādā no Apvienotās Karalistes universitātēm vai līdzvērtīgu grādu kādā no iestādēm ārpus Apvienotās Karalistes.

Valsts noteiktajās sākotnējās pedagoģiskās izglītības vadlīnijās ir izklāstītas vispārējās kompetences, kas nepieciešamas skolotāja profesijas praktizēšanai zināšanas par mācību priekšmetu, kompetences saziņas jautājumos, darbā ar klasi, klases pārvaldībā un vērtēšanā, zināšanas par skolām un skolotāja profesijas aktualitāšu pārzināšana. Pedagoģiskās izglītības iestādes nodrošina praktiskā darba skolā izmantošanu pedagoģijas teorētisko aspektu apguvei. Studiju programmas ir strukturētas tā, lai attīstītu minētās kompetences, rosinātu studentus studēt neatkarīgi un ļautu izvērtēt savu darbu klasē. Tādējādi tiek veicināta studentu aktīva iesaistīšanās studiju procesā un lietojamo pedagoģijas metožu daudzveidība.

Studentiem, kuru mērķis ir iegūt pedagoga kvalifikāciju sākumskolas izglītībā, iegūstamā bakalaura izglītība ir tieši saistīta ar uzdevumu mācīt bērnus vecumā no trim līdz divpadsmit gadiem bērnu dārzos un sākumskolās. Studijām ir arī jārosina intelektuāls izaicinājums un jāveido pamats vēlākām apmācībām skolotāja karjerā. Studiju programma ietver trīs pamatelementus: profesionālās studijas, izglītības satura studijas un praktiskā darba pieredzi skolā. Praksei skolā ir atvēlētas trīsdesmit nedēļas, un ar gatavošanos praksei un tās analīzi ir saistītas arī visas pārējās studijas. Prakse nodrošina iespēju

vērot bērnus un skolotājus, praktizēt dažādas pedagoģiskās metodes, attīstīt sākumskolas skolotājam nepieciešamā īpašības un gūt pieredzi skolas darbībā.

Cieši saistītas ar praktisko pieredzi skolā ir profesionālās studijas, kas ir paredzētas, lai nodrošinātu studentiem zināšanas, prasmes, priekšstatu un attieksmi efektīvam darbam sākumskolā. Profesionālās studijas ietver pedagoģiskās metodikas apguvi (tostarp plānošanu, aktivitātes, skolēnu vērtēšanu un pašvērtēšanu), bērnu darbību un sākumskolu pedagoģisko un sociālo konteksta studijas, bērnu attīstību un mācību procesa raksturojumu bērniem vecumā no trim līdz divpadsmit gadiem.

Trešais elements ietver sākumskolas izglītības satura studijas, lai nodrošinātu jaunajiem pedagogiem pamatotu zināšanu un pārlicības līmeni dažādu izglītības satura aspektu mācīšanā. Papildus šiem trim sākumskolas pedagoģijas bakalaura kursa pamatelementiem studenti var izvēlēties atsevišķas jomas īpašām studijām (piemēram, mūzika, „datori”, modernās svešvalodas, agrīnā izglītība vai papildu atbalsta vajadzības).

Vienu gadu ilgā PGDE studiju programma sākumskolas skolotājiem paredz nodrošināt profesionālu apmācību studentiem, kas jau ir apguvuši ne mazāk kā trīs gadu ilgu augstāko izglītību un ieguvuši akadēmisko grādu. Šī studiju programma ietver jau minētos trīs savstarpēji saistītos pamatelementus: praktisko darba pieredzi skolā, profesionālās studijas un izglītības satura studijas. Arī šajā ziņā praktiskā darba pieredze skolā ir apmācību pamataspekts. Programmas profesionālo studiju daļa ir vienots, saskaņots kurss, kurā laika ierobežojumu dēļ jāiekļauj pedagoģiskā darba prakses teorētiskais pamats. Laika ziņā ierobežoto izglītības satura studiju mērķis ir nodrošināt spēju plānot, īstenot un novērtēt pedagoģiskā darba programmas visās jomās, iespējams, īpašu uzmanību pievēršot ekspresīvajai mākslai, jo daudzi maģistrantūras studenti bakalaura programmas laikā ir ieguvuši tikai nelielu pieredzi šajā jomā.

Attiecībā uz **pastāvīgo profesionālo pilnveidi** lūdzam skatīt 2.5.

4. VIDĒJĀ IZGLĪTĪBA (PIRMAIS UN OTRAIS POSMS)

Lai gan 1872. gadā elementārā izglītība (sākumskolas izglītība) kļuva par obligātu visiem bērniem Skotijā, plašāka vidējās izglītības attīstība nenotika līdz pat 20. gadsimta pirmajiem desmit gadiem. Sākot ar šo laiku, vidējās izglītības straujo attīstību veicināja vairāki faktori. 1888. gadā izveidoja Valsts eksaminācijas sistēmu. 1901. gadā noteica, ka skolas obligātais beigšanas vecums ir 14 gadi. 1906. gadā ieviesa obligāto vidusskolas skolotāju apmācību.

Virkne pārmaiņu, kuru rezultāts ir pašreizējā vidusskolu sistēma, notika pagājušā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. 1962. gadā tika ieviests jauns standarta pakāpes (*Ordinary Grade*) eksāmens, kas bija paredzēts vairāk nekā 50 procentiem skolēnu ceturtajā vidējās izglītības pirmā posma gadā (S4). 1965. gadā izveidoja Skotijas Eksaminācijas padomi, pieņemot lēmumu pārtraukt atlases kritēriju piemērošanu uzņemšanai vidusskolā un izveidot vispārizglītojošās skolas. 1972. gadā ieviesa joprojām spēkā esošu likuma normu, kas paredzēja palielināt skolas pabeigšanas vecumu līdz 16 gadiem.

1977. gadā publicēja divus būtiskus ziņojumus par vidējo izglītību: „Izglītības saturs Skotijas vidējās izglītības pirmā posma trešajā un ceturtajā gadā” (*Munn* ziņojums) un „Vērtēšana visiem” (*Dunning* ziņojums). Ar pēdējo no šiem diviem ziņojumiem izveidoja pamatu pašreizējiem standarta pakāpes eksāmeņiem, ar kuriem veic valsts akreditētu vērtēšanu trīs noteiktos līmeņos visiem S4 mācību gada skolēniem.

1994. gadā valsts sekretārs paziņoja par plāniem ieviest jaunu vienotu izglītības satura ietvarstruktūru un piešķirto vērtējumu sistēmu vidējās izglītības otrajā posmā Skotijā. Reformu, kas sīkāk izklāstītas politikas dokumentā „Vēl augstāk: iespēja visiem”⁽²⁷⁾, pamatā bija tolaik spēkā esošās sistēmas priekšrocības, un to mērķis bija noteikt augstākus mērķus visiem vidējās izglītības otrā posma skolēniem, vienlaikus saglabājot plašākas izpausmes potenciālu, kas vienmēr ir bijis raksturīgs Skotijas sistēmai. Šo nacionālo kvalifikāciju (*National Qualifications*⁽²⁸⁾) sistēmu pakāpeniski ieviesa trīs gadu laikā, sākot no 1999. gada. Skolas pašlaik plāno īstenot praksē, sākot no 2009./2010. gada, reformu procesu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”.

Pašreizējās likuma normas ir vienlīdz piemērojamas sākumskolas izglītībā un vidējā izglītībā, un tas ir lielākoties saistīts ar pašvaldībām piešķirtajām pilnvarām un pārsvarā administratīviem jautājumiem. Visiem jauniešiem ir jāiziet pilna laika mācības, līdz viņi kļūst sešpadsmit gadus veci. Praksē tas nozīmē, ka skolēni, kuru sešpadsmitā dzimšanas diena ir pirms 1. septembra, var pabeigt skolu iepriekšējā maija beigās. Pretējā gadījumā viņiem ir jāatgriežas skolā vidējās izglītības piektā gada pirmajā trimestrī, un viņi var beigt skolu tikai nākamajos Ziemassvētkos. Skolēniem ir arī tiesības saņemt personīgas, ar izglītības saturu saistītas un profesijas izvēles konsultācijas, tostarp īpašas karjeras konsultācijas, kā arī saņemt nepieciešamo psiholoģiskā dienesta, veselības dienesta un sociālā darba nodaļas atbalstu. Līdzīgi kā sākumskolas izglītībā, vienīgais obligātais nosacījums ir tāds, ka skolām jānodrošina reliģijas mācība.

Kopumā vidējās izglītības pirmā un otrā posma mērķis ir nodrošināt izglītību, kas saskaņā ar reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” filozofiju (skatīt 3.3.) dod visiem skolēniem iespēju vairāk pilnveidoties, sagatavo viņus dzīvei sabiedrībā, atbilst viņu personīgajām, sociālajām un profesionālajām vēlmēm un vecāku, darba devēju un augstākās izglītības prasībām. Vidējās izglītības otrajā posmā (S5 un S6) konkrēts mērķis ir ļaut skolēniem izmantot profesionālās vai augstākās izglītības un apmācības sniegtās priekšrocības.

Visas publiskā sektora finansētās vidusskolas Skotijā ir vispārizglītojošās skolas. To lielums ir dažāds, sākot no mazāk nekā 100 skolēniem līdz apmēram 2000 skolēnu lielās skolās. Vairākumā skolu ir no 400 līdz 1200 skolēniem. Vidējais skolēnu skaits vidusskolā 2008. gadā bija 808. Apmēram trešdaļā vidusskolu bija vairāk nekā 1000 skolēnu. Vidējās izglītības apguve ilgst vairāk nekā sešus gadus, sākot no divpadsmit gadu vecuma. Publiskā sektora vidusskolās skolēni apmeklē pilna laika mācības četrus, piecus vai sešus gadus. Pēc sešpadsmit gadu vecuma izglītība nav obligāta. Daži skolēni pamet skolu šajā vecumā, lai gan lielākā daļa turpina mācības vēl vismaz vienu gadu.

⁽²⁷⁾ Higher Still: Opportunity for All (1994)

⁽²⁸⁾ Kvalifikācija (qualification) Skotijas izglītības sistēmas izpratnē ir apvienots termins, kas sevī ietver gan izglītības programmu, gan tās beigās kārtotu pārbaudes darbu, gan pēc programmas beigšanas piešķirtu izglītības dokumentu/kvalifikāciju (t.i., prasmju apguves apliecinājumu)/grādu. Atkarībā no konteksta vārdam „kvalifikācija” var būt arī tikai viena no minētajām nozīmēm. – Tulk.piez.

Visas vidusskolas piedāvā vispārējo izglītību un papildus tai arī dažas profesionāli orientētas programmas skolēniem, sākot no 10. klases (S3) (izglītības saturs ir izklāstīts 4.3.). Līdz dokumenta „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” ieviešanai 2009./2010. gadā skolēniem, izvēloties mācību priekšmetus 9. klasei (S2), bija iespēja izvēlēties gan vispārizglītojošas, gan profesionālas programmas, parasti no 10. klases. 11. klase (S4) parasti ir posms, kurā skolēni kārto pirmos valsts eksāmenus (vai nu standarta pakāpē, kas ir spēkā kopš astoņdesmitajiem gadiem, vai vēlāk izveidotās vidējās pakāpes (*Intermediate*) programmās). To rezultātus reģistrē Skotijas izglītības (kvalifikāciju) sertifikātā (*Scottish Qualifications certificate – (SQC)*). Nacionālo izglītības sertifikātu var saņemt visi skolēni.

Skolēnu vecumā no divpadsmit līdz sešpadsmit gadiem izglītību (8.-11. klase jeb S1-S4) pašlaik dēvē par vidējās izglītības pirmo posmu (*lower secondary education*), un skolēnu vecumā no sešpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem izglītību (12.-13. klase jeb S5-S6) par vidējās izglītības otro posmu (*upper secondary education*). Procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” (skatīt 3.3.) īstenošana pārveidos vidējās izglītības struktūru divos posmos: 8.-10. klase (S1-S3) kļūs par pēdējiem mācību gadiem sistēmā „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” skolēniem vecumā no 3 līdz 15 gadiem, bet 11.-13. klase (S4-S6) par šī izglītības satura augstāko posmu. Tādējādi vidusskolām šis laiks ir pārejas posms, pārorientējoties uz struktūrām un metodiku, kas ir piemērotas jaunajam izglītības saturam, kuru tās 8.-10. klasē sāks īstenot, sākot no 2009./2010. gada. Jāievēro, ka sistēmas „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” augstākais posms un ar to saistītās pārmaiņas kvalifikāciju sistēmā joprojām ir attīstības procesā.

Ir jāveic pasākumi, lai nodrošinātu, ka skolēniem nav ekonomisku šķēršļu apmeklēt vidusskolu līdz pat likumā noteiktajam vecumam, kad viņi var pabeigt skolas izglītību. Līdzīgi kā sākumskolas izglītībā, skolēniem, kas dzīvo tālu no skolas, ir pieejams bezmaksas transports, un saskaņā ar likumu pašvaldības viņiem nodrošina bez maksas visas skolēniem nepieciešamās grāmatas, materiālus, kancelejas preces un matemātiskos instrumentus. Skolu skolēni, kas atbilst attiecīgām prasībām, saņem izglītības turpināšanas pabalstu, kas paredzēts skolēniem vecumā no sešpadsmit līdz deviņpadsmit gadiem.

4.1. Uzņemšana

Visus skolēnus uzņem vidējās izglītības pirmajā posmā pēc septiņu sākumskolas klašu pabeigšanas. Uzņemšanas ierobežojumus nepiemēro. Kopš pieņemts 2000. gada „Likums par standartiem” Skotijas skolās u. c., tiek uzskatīts, ka skolēnus ar papildu atbalsta vajadzībām uzņem vispārizglītojošajās vidusskolās, ja vien nav pamatotu iemeslu, kāpēc tā nebūtu vislabākā rīcība. Skolēnus ar padziļinātām, sarežģītām vai speciālām vajadzībām un kuriem nepieciešama nepārtraukta uzraudzība, piemēram, bērniem ar redzes vai dzirdes traucējumiem, vispirms pilnībā novērtē un veic pārrunas ar šo bērnu vecākiem. Pēc tam var lemt par visatbilstošāko skolas izvēli šiem bērniem īpašu skolu vai dažās pašvaldību teritorijās vispārizglītojošo skolu, kurā speciālistu grupa rūpējas par bērniem ar īpašām vajadzībām. Tiem skolēniem, kuri turpina mācības skolā pēc sešpadsmit gadu vecuma, nepiemēro ierobežojumus pārejai uz vidējās izglītības otro posmu, lai gan skolas var noteikt uzņemšanas standartus atsevišķām programmām un parasti iesaka skolēniem to „Nacionālajā kvalifikāciju ietvarstruktūrā” iekļauto izglītības programmu, kas viņiem ir vispiemērotākā.

Lielākā daļa pašvaldību ieskaita bērnus savā teritorijā esošajās skolās, nosakot katras skolas teritoriālo aptveramību. Skotijas 1980. gada Izglītības likums (grozījumi tajā izdarīti 1981. un 2000. gadā) ļauj vecākiem dot priekšroku konkrētai skolai, kurā viņi vēlas laist savu bērnu, pat ja viņi nedzīvo attiecīgās skolas aptvertajā teritorijā. Ja vecāki dod priekšroku konkrētai skolai (viņi ir iesnieguši skolai „uzņemšanas prasību”), pašvaldībai ir pienākums apmierināt šo prasību, ja vien tas ir iespējams. Vecākiem ir tiesības pārsūdzēt pašvaldības lēmumu neapmierināt uzņemšanas prasību (vecāki vispirms var pārsūdzēt pašvaldības lēmumu savā pašvaldībā un pēc tam tiesā). Tomēr gan skolas lielums un uzņemto audzēkņu skaits, gan to bērnu skaits, kuri dzīvo konkrētās skolas mikrorajonā, un citi faktori ietekmē pašvaldības iespējas apmierināt uzņemšanas prasību, un šos faktorus arī ņem vērā tiesvedībā.

4.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas

Mācību gada ilgumu sākumskolās un vidusskolās nosaka valsts līmenī (skatīt 3.2.). Likums nenosaka konkrētu mācību dienu vai nedēļu ilgumu skolēniem. Par to lemj pašvaldības pēc saviem ieskatiem.

Tomēr pašvaldības ievēro vispārpieņemto standartu attiecībā uz mācību nedēļas garumu, kas vidusskolām ir 27,5 stundas. Ir pieļaujams, ka atkarībā no pašvaldības lēmuma atšķiras mācību sākuma un beigu laika (pat par stundu), kā arī ir iespējamās diezgan lielas pusdienu pārtraukuma ilguma un laika atšķirības. Par dienas grafiku pilnībā lemj skola. Vairākumā skolu pašlaik ir 6 vai 5 mācībstundas dienā, vienas stundas ilgums ir apmēram 50 minūtes. Tiem mācību priekšmetiem, kuri ietver praktisku darbu, laiku var sadalīt blokos vai atvēlēt divkārt garāku laiku. Var būt ieviests noteikums, ka skolotāji, kas atbild par konkrēta gada skolēnu grupu, pārbauda apmeklētību un risina dažādus administratīvus jautājumus 10-15 minūtes dienā.

8.-11. (S1-S4) klasē skolēniem dažādos gados katru mācību priekšmetu parasti māca atsevišķi. 12. un 13. (S5/S6) klases skolēnus var grupēt kopā. Šajās grupās var iejaut arī gados vecākus izglītības ieguvējus (pieaugušos izglītības ieguvējus). Skolēnu skaitu klasē vidusskolās nosaka, ņemot vērā Skotijas Sarunu komitejas skolotāju jautājumos (*Scottish Negotiating Committee for Teachers*) lēmumus. Maksimālais skolēnu skaits 8.-9. (S1/S2) klasē ir 33, bet 10. (S3), 11. (S4), 12. (S5) un 13. (S6) klasē 30. Klasēs atsevišķos mācību priekšmetos, kas ir definēti kā „praktiski”, piemēram, dabaszinātnēs, mājniecībā, mākslā un dizainā, skolēnu skaits klasē ir ierobežots - ne vairāk kā 20 skolēni vienā klasē. Plašākās mācību priekšmetu jomās skolēnus var dalīt grupās, lai varētu efektīvāk koncentrēties uz dažādiem spēju līmeņiem. Tas ļauj skolotājiem piedāvāt labāku atbalstu skolēniem ar zemākām sekmēm un uzdot sarežģītākus uzdevumus spējīgākajiem skolēniem.

4.3. Izglītības saturs

Kā norādīts iepriekš, Skotijas izglītības saturu skolēniem vecumā no trim līdz astoņpadsmit gadiem mainīs, kad, sākot no 2010. gada, ieviesīs jaunus kursus, kas sagatavoti saistībā ar procesu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”. Izglītības saturs vidusskolās netiek reglamentēts ar likumu. Pašlaik izmantojamie ieteikumi visām skolām publicē dokumentā „Izglītības saturs vidējās izglītības klasēm”⁽²⁹⁾ (1987. gads, atjaunināts 1999. gadā). Skotijas valdības Izglītības departamenta 2001. gada apkārtrakstā (3/2001)⁽³⁰⁾ bija noteikts, kādā pakāpē, atbilstoši esošajām vadlīnijām, atļauts pielāgot izglītības programmas konkrētiem skolēniem un apstākļiem.

Katrā vidusskolas klasē piedāvā līdzīgu mācību priekšmetu klāstu visās skolās. Atsevišķas skolas papildus „parastajiem” mācību priekšmetiem piedāvā dažādus citus priekšmetus atkarībā no tādiem faktoriem kā skolas lielums un personāla kvalifikācija. Izglītības satura struktūrā, kas ir bijusi spēkā pēdējos 20 gadus, ir noteikts, ka 8./9. (S1/S2) klases skolēniem ir pieejams vienāds mācību priekšmetu klāsts gandrīz visās skolās un 10.-11. (S3-S4) klases, un 12.-13. (S5-S6) klases skolēniem ir noteikta mācību priekšmetu izvēle, ieskaitot profesionālos kursus.

Vidējās izglītības pirmais posms (8.-9. (S1-S2) klase) (un 10. (S3) klase atbilstoši reformu procesam „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”)

Līdz 2009. gadam, pamatojoties uz izglītības saturu skolēniem vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem, 8. un 9. (S1 un S2) klasē visi skolēni pārsvarā apguva vienādu programmu ar plašu mācību priekšmetu klāstu, tostarp dažus jaunus mācību priekšmetus. Zemāk tabulā ir attēlots tipisks mācību priekšmetu klāsts ar iespējamo variāciju piemēriem.

Mācību priekšmeti, kas ir kopīgi visām skolām	Variācijas izglītības saturā
Angļu valoda	Latīņu valoda/klasiskās studijas
Modernā svešvaloda	Veselības mācība
Matemātika	Drāma
Zinātne	„Brīvdabas” izglītība

⁽²⁹⁾ Curriculum Design for the Secondary Stages (1987 / 1999)

⁽³⁰⁾ www.Scotland.gov.uk/Resource/Doc/158313/0042874.pdf

Mācību priekšmeti, kas ir kopīgi visām skolām	Variācijas izglītības saturā
Ģeogrāfija	Vietējās sabiedrības/apkārtnējās vides studijas
Vēsture	Plašsaziņas līdzekļu studijas
Mājturība	Biznesa studijas
Tehniskā izglītība	Gēlu valoda
Māksla un dizains	Sociālā izglītība
Mūzika	Otrā svešvaloda
Fiziskā izglītība	Datorzinības
Reliģijas mācība un morālā izglītība	

10.-11. (S3-S4) klase (pirms reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”)

No 1980. gadu vidus līdz pat mūsdienām lielākajā daļā skolu skolēni izvēlējās mācību priekšmetus 10.–11. (S3-S4) klasei no „izvēlnes”, kuru skola piedāvāja 9. (S2) klases beigās. Šis mācību priekšmetu piedāvājums veidots tā, lai sagatavotu skolēnus specializētākai izglītībai un apmācībām turpmākā dzīvē. Strukturējot izglītības saturu 10. un 11. (S3 un S4). klasei, skolas ņēma vērā ieteikumus, kas izklāstīti Munn ziņojumā „Izglītības saturs Skotijas vidusskolu 10. un 11. klasē” (*Curriculum in the third and fourth years of the Scottish Secondary School*) (1977. gads). Skolas parasti šo izglītības satura daļu sagatavoja, izmantojot astoņas „mācību un citu aktivitāšu jomas”, kuras aptvēra visus mācību priekšmetus:

- valoda un saziņa;
- matemātika un tās praktiskais pielietojums;
- dabaszinātnes un to praktiskais pielietojums;
- sociālās un vides studijas;
- tehnoloģijas un to izmantošanas iespējas;
- radošās un estētiskās aktivitātes;
- fiziskās aktivitātes;
- reliģijas mācība un morāle.

10. un 11. (S3 un S4) klasē, divu gadu posmā, katrai mācību un aktivitāšu jomai bija atvēlēts noteikts laiks (no tā bija atkarīgs konkrētiem mācību priekšmetiem veltītais laiks, skolēniem gatavojoties standarta pakāpes vai vidējās pakāpes pārbaudījumiem). Stundu plāni parasti paredzēja vairāk nekā viena mācību priekšmeta izvēli no katras mācību un aktivitāšu jomas, piemēram, divus dabaszinātņu vai divus valodu mācību priekšmetus. Dažas skolas izmantoja iespējas pielāgot savas programmas (apstiprināts 2001. gada apkārtrakstā (3/2001)) 10. un 11. (S3 un S4) klasēs konkrētām skolēnu grupām. Tas varēja nozīmēt, piemēram, ka skolēniem, kuriem visu veidu mācību priekšmetu apguve nav uzskatāma par piemērotu, tiek piedāvāts ierobežotāks izglītības saturs, atvēlot ilgāku laiku katram mācību priekšmetam.

Šajā tabulā, kas ņemta no ziņojuma „Izglītības saturs Skotijas vidusskolu 10. un 11. klasē” (1999. gads), atspoguļoti tipiski mācību priekšmeti un ieteicamais laiks to apguvei atbilstoši ziņojumā ierosinātajiem mācību un aktivitāšu jomām:

Mācību un aktivitāšu joma	Stundu skaits	Mācību priekšmeti
Valoda un saziņa	360	Angļu valoda un viena mūsdienu svešvaloda
Matemātika un tās praktiskais pielietojums	200	Matemātika
Dabaszinātnes un to praktiskais pielietojums	160	Izvēle no šādiem mācību priekšmetiem: bioloģija, ķīmija, fizika, vispārīgā zinātne
Sociālās un vides studijas	160	Izvēle no šādiem mācību priekšmetiem: klasiskās studijas, mūsdienu sociālās studijas, modernās studijas, vēsture, ģeogrāfija, ekonomika
Tehnoloģijas un to izmantošanas iespējas	80	Izvēle no šādiem mācību priekšmetiem: datorzinības, amatniecība un dizains, grafiskā komunikācija, mājturība, tehnoloģiskās studijas, biroja un informācijas studijas
Radošās un estētiskās aktivitātes	80	Izvēle no šādiem mācību priekšmetiem: māksla un dizains, drāma, mūzika vai attiecīgi īslaicīgie priekšmeti
Fiziskās aktivitātes	80	Fiziskās aktivitātes vai attiecīgi īslaicīgie mācību priekšmeti
Reliģijas mācība un morāle	80	Reliģijas studijas vai attiecīgi īslaicīgie mācību priekšmeti

Vairākumam mācību un aktivitāšu jomu piemīt vispārējās izglītības aspekti, tomēr joma „Tehnoloģijas un to izmantošanas iespējas” aptver vairākus mācību priekšmetus, kas nodrošina tehniskāku un profesionālāku izglītību. Visiem skolēniem 10. vai 11. (S3/S4) klasē parasti bija jā mācās viens no mācību priekšmetiem šajā jomā ne mazāk kā 50 stundas divu gadu laikā, un bija arī iespējams apgūt vēl kādu no šīs jomas mācību priekšmetiem kā izvēles mācību priekšmetu. Apmēram divas trešdaļas 10. un 11. (S3-S4) klašu skolēnu parasti mācījās maksimāli iespējamās 160 stundas kādā no šīs jomas mācību priekšmetiem.

Sākot no 2009./2010. gada, visiem skolēniem no 8. (S1) līdz 10. (S3) klasei ir nodrošināta plaša vispārējā izglītība, kuras pamatā ir reformu procesa „Izglītības saturs izglītības veicināšanai” vadlīnijas un „legūstamā pieredze un sasniedzamie rezultāti”, kas noteikti visām izglītības satura jomām (skatīt 3.3.). Skolas pašas var sagatavot savu metodiku un veikt attiecīgus pielāgojumus, lai nodrošinātu saskaņotu, plašu vispārēju izglītību visiem skolēniem. Mācību jomu struktūra vairs netiek izmantota. Uzsverot nevis ieguldījumu, bet rezultātus kā pamatu izglītības satura plānošanai, vairs nav valsts līmeņa ieteikumu par laika iedalījumu mācību priekšmetiem. Skolas var pašas brīvi izlemt, kā tiks sasniegti rezultāti un kā var optimizēt dažādus izglītības virzības veidus skolas pabeigšanas apliecības ieguvei.

legūstamā pieredze un sasniedzamie rezultāti katrā izglītības satura jomā ir raksturoti attiecībā pret **pieciem līmeņiem**, no kuriem pēdējie divi attiecas uz vidējo izglītību:

- trešais no 8. līdz 10. klasei (S1-S3) (divpadsmit līdz piecpadsmit gadu vecumā) lielākajai daļai jauniešu, bet dažiem jauniešiem agrāk;
- ceturtais līdz 10. klases (S3) beigām (piecpadsmit gadu vecumā) lielākajai daļai jauniešu, bet dažiem jauniešiem agrāk.

(Ceturtais līmenis kopumā ir līdzvērtīgs SKKI ⁽³¹⁾ 4. līmenim.)

Saskaņā ar reformu procesu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”, sākot no 2009./2010. gada, ieviesīs plašas vispārējās izglītības programmu 8.-10. (S1-S3) klasē, pamatojoties uz „legūstamo pieredzi un sasniedzamajiem rezultātiem” katrai mācību priekšmetu jomai. Dokumentā „Izglītības satura veidošana 3” ierosināts skolām noteikt kārtību, kādā nodrošināt visiem virzību no vienas klases uz nākamo, iespēju izmantot personīgu pieeju un izvēli mācībās, iespējas gūt personīgus pasākumus, piedalīties starppriekšmetu studijās (tā nodrošinot piekļuvi konkrētām izglītības satura jomām jauniešiem, kas citādā gadījumā varētu nebūt motivēti tās apgūt), piedalīties skolas ētosā un dzīvē, kā arī gūt labumu no sadarbības ar koledžām, jauniešu nodarbinātības dienestiem, brīvprātīgo sektoru un darba devējiem.

⁽³¹⁾ Skotijas „Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūra” ir dažādo izglītības apguves veidu „karte”. Tajā ir raksturoti kursi un programmas, pēc kuru pabeigšanas tiek iegūta izglītība (jeb kvalifikācija), un tā palīdz izglītības ieguvējiem sagatavot sev nepieciešamo izglītības apguves „ceļu” un „pārnest” kredītpunktus no vienas programmas uz otru. <http://www.scqf.org.uk>

Skolēniem pārejot uz sistēmas ceturto līmeni, izvēlētā izglītība var ietvert iespējas strādāt paša izvēlētās jomās. Skolām jāparūpējas par vislabāko veidu, kā piedāvāt izglītības izvēli skolēniem, vienlaikus arī nodrošinot atbilstošu sarežģītības līmeni, specializāciju un virzību no vienas klases uz nākamo visiem skolēniem no 8. (S1) līdz 10. (S3) klasei un vēlāk reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” noteiktās ietvarsistēmas un attiecīgo pārbaudījumu augstākajā posmā.

Vidējās izglītības otrais posms

Kopš 1999. gada skolās, koledžās un apmācību centros ieviesa vienotu nacionālo kvalifikāciju (izglītības programmu, pārbaudījumu un izglītības dokumentu) sistēmu skolēniem pēc sešpadsmit gadu vecuma. Šo programmu pamatā bija priekšlikumi, kas izklāstīti dokumentā „Vēl augstāk: iespēja visiem”, kas publicēts 1994. gadā, (skatīt 4. nodaļas ievaddaļu). Šo sistēmu pakāpeniski aizstās ar regulējumu atbilstoši pašreiz notiekošā kvalifikāciju pārskatīšanas un reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” ieviešamās sistēmas augstākajam posmam. Iespējams, ka tiks mainīta arī vidējās izglītības otrā posma definīcija, lai tajā iekļautu 13. (S4) klasi.

Pašlaik vidējās izglītības otrajā posmā piedāvā plašu iespēju klāstu, un izvēles brīvība galvenokārt ir daudz lielāka, nekā tas formāli ir noteikts. Ir arī mazāk ierobežojumu. Piemēram, nav noteiktas prasības, ka konkrēts mācību priekšmets jāizvēlas kā obligāts, lai gan gandrīz visas skolas uzstāj, lai skolēni apgūtu angļu valodas un matemātikas kursu. Daudzi skolēni turpina apgūt konkrētus mācību priekšmetus augstākā līmenī nekā 10.–11. (S3-S4) klasē. Tie skolēni, kuri 11. (S4) klasē sasniedz augstāko vērtējumu vairākos mācību priekšmetos, parasti apgūst piecus vai sešus mācību priekšmetus nacionālo kvalifikāciju augstākajā līmenī (*NQ Higher level*) 12. (S5) klasē. Daži skolēni 12. (S5) klasē var izvēlēties apgūt mācību priekšmetus, piemēram, vidējā līmenī 1 vai 2 (*Intermediate 1 or 2*), atkarībā no sekmēm 11. (S4) klasē. Savukārt citi var izvēlēties augstākā un vidējā līmeņa 2 mācību priekšmetu kombināciju. Skolēniem ir iespēja 13. (S6) klasē pāriet uz līmeni, kas ir par vienu augstāks, nekā viņi sasnieguši 12. (S5) klasē jebkurā mācību priekšmetā, vai arī uzsākt jauna mācību priekšmeta, piemēram, papildu svešvalodas, apguvi. Salīdzinoši spējīgi skolēni diezgan bieži 13. (S6) klasē izvēlas, piemēram, šādu kombināciju: divu vai trīs mācību priekšmetu apguve padziļinātā augstākajā līmenī (*Advanced Higher level*) un viena vai divu mācību priekšmetu apguve augstākajā (*Higher*) līmenī.

Mācību metožu un materiālu ziņā skolotājiem ir samērā brīva izvēle, kā nodrošināt izglītības satura mācīšanu (skatīt 3.3.). Tomēr, sākot no 10. (S3) klases, mācību priekšmetu apguvi strukturē, pamatojoties uz eksaminācijas sistēmu. Mācību priekšmetu metodisko grupu vadītāji parasti arī vienojas ar skolotājiem par vispārējiem pedagoģiskiem principiem un rosina diskusijas par labu vai novatorisku praksi.

4.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajām klasēm un izglītības dokumenta izsniegšana

Vērtēšanas un ziņošanas principi, kas noteikti dokumentā „Vērtēšana ir paredzēta, lai mācītos” un dokumentā „Cik laba ir mūsu skola? Ceļojums uz izcilību” (Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija, 2006. gads) (skatīt 3.4., principi raksturoti attiecībā uz sākumskolām), attiecas arī uz vidējās izglītības abiem posmiem. Minētie principi uzsver nepieciešamību pievērst uzmanību izglītības rezultātiem. Šajā nolūkā tiek ieteikts atkārtots procesu cikls, kas ietver izglītības rezultātu plānošanu, novērtēšanu, pārdomāšanu un sasniegumu reģistrēšanu, kā arī ziņošanu par panākumiem. Skolēnu progresu vērtēšanu veic vairākos dažādos līmeņos, un izmantotās metodes var atšķirties atkarībā no mācību priekšmeta un apgūstamās programmas. Dažos mācību priekšmetos, jo īpaši tajos, kuru apguve ir sadalīta vairākās daļās, tiek uzsvērti konkrētu kritēriju ievērošana, kas noteikta katrai daļai. Daudzos mācību priekšmetos ir ierasta summatīvā vērtēšana rakstveida eksāmenu veidā. Pašlaik tos modelē, pamatojoties uz ārējiem eksāmeniem, kurus kārtu izglītības dokumenta saņemšanai standarta pakāpes programmas vai nacionālo kvalifikāciju programmas beigās.

Pārceļšana no vienas klases uz nākamo vidējās izglītības pirmajā posmā un uz vidējās izglītības otro posmu notiek atbilstoši skolēnu vecumam. Skolēnus pārceļ uz nākamo klasi neatkarīgi no viņu sekmēm jebkurā atsevišķā gadā. Tas pats attiecas uz pāreju no 12. (S5) uz 13. (S6) klasi, lai gan šajā posmā skolēni bieži vien apgūst mācību priekšmetus dažādā nacionālo kvalifikāciju sistēmas līmenī. Pašlaik vidējās izglītības otrajā posmā skolēniem vecumā no sešpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem

var mācīties divus gadus. Šajā posmā notiek tālāka specializācija. Vidējās izglītības otro posmu parasti organizē mācību priekšmetu kursu veidā, pēc kuru pabeigšanas piešķir sertifikātu, un klasēs tiek iekļauti skolēni no dažādām klasēm ((11. (S4)), 12. (S5) un 13. (S6) klases). Šīm klasēm var pievienoties arī pieaugušie, kuru mērķis ir iegūt sertifikātu par konkrēta mācību priekšmeta/kursa apguvi. Lielākā daļa skolēnu, lai arī ne visi, šos divus gadus turpina mācīties skolā. Daži beidz mācības 16 gadu vecumā, lai sāktu darbu, apmācību vai studijas tālākizglītības koledžā. Citi var pabeigt skolas gaitas 17 gadu vecumā, lai apgūtu tālākizglītību vai augstāko izglītību vai sāktu strādāt. Skolēniem ir iespējams pāriet tieši uz augstākās izglītības apguvi 17 gadu vecumā, ja viņi jau ir sasnieguši pietiekamas sekmes 12. (S5) klasē kārtotajos eksāmenos mācību priekšmetos, kas apgūti augstākajā līmenī.

Vidējās izglītības pirmais posms

8.-9. (S1-S2) klase (un 10. (S3) klase saskaņā ar reformu procesu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”)

Pirmajos divos vidusskolas gados formāla vērtēšana, lai izsniegtu izglītības dokumentu, nenotiek. Tomēr skolām jāziņo vecākiem par skolēnu sekmēm (attiecas uz programmām bērniem vecumā no pieciem līdz četrpadsmit gadiem), pamatojoties uz regulārajām mācību pārbaudēm un valsts pārbaudēm angļu valodā un matemātikā (materiāls šiem pārbaudījumiem tiek iegūts no tiešsaistes vērtēšanas uzdevumu fonda).

Reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” dokumentā „Izglītības satura veidošana 3” ir norādīts, ka jaunieša progress ir jāvērtē atbilstošā veidā un atbilstošā laikā, lai izpildītu mācību vajadzības. Norādīts arī, ka vecākiem ir jābūt informētiem par bērnu sekmēm un jāiesaistās to uzlabošanā un ka jauniešiem nebūtu nepieciešams kārtot formālus pārbaudījumus izglītības dokumenta saņemšanai laikā līdz 11. (S4) klasei. Izņēmums ir izglītības programmas „Prasmes darbam” (skatīt nākamā sadaļu par 10.-11. (S3-S4) klasi), no kurām dažas domātas galvenokārt jauniešiem vecuma grupā no 14 līdz 16 gadiem. Valdības debatēs par izglītības programmām/kvalifikācijām ir arī ierosināts ieviest jaunus pārbaudījumus rakstpratībā un rēķinpratībā skolēniem piecpadsmit gadu vecumā (10. (S3) klase). Šīs jautājuma apspriešanās saņemto atbilžu analīzi publicēja 2009. gada februārī, un pašlaik tiek gaidīti attiecīgi valdības priekšlikumi.

10.-11. (S3-4) klase (pirms reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”)

Līdzšinējās 11. (S4) klases beigās kārtojamo ārējo eksāmenu sistēma darbojās, pamatojoties uz ieteikumiem *Dunning* ziņojumā „Vērtēšana visiem” (publicēts 1977. gadā). „Vērtēšana visiem” ieviesa standarta pakāpes (*Standard grade*) sistēmu, kuras pamatā ir divus gadus ilgi mācību priekšmetu kursi 10. (S3) un 11. (S4) klasē. Skolēnus vērtēja, salīdzinot viņu sekmes ar sasniegumu standartiem katrā mācību priekšmetā atbilstoši trim vērtējuma līmeņiem: **pamata** (*Foundation*), **vispārīgais** (*General*) un **kredītpunktu** (*Credit*) vērtējuma līmenis. Sasniegumu kritēriji katrā līmenī raksturo, kas vērtējuma ieguvējiem ir jāzina un jāspēj. 1. pakāpes vērtējums kredītpunktu līmenī nozīmē augstas prasmes šajā līmenī, savukārt 2. pakāpe nozīmē apmierinošu prasmju līmeni. 3. un 4. pakāpes vērtējums vispārējā līmenī ir apmēram vienāds līdzīgi kā 5. un 6. pakāpes vērtējums pamata līmenī. Tādējādi vērtējumu pamatā ir indivīda sasniegumi pēc noteiktiem standartiem, nevis viņa sasniegumu salīdzināšana ar citu skolēnu sekmēm.

Atsevišķa līmeņa (piemēram, kredītpunktu vērtējuma līmeņa) ietvaros skolēniem ir jāpierāda prasmes visos mācību priekšmeta **elementos**. Piemēram, angļu valodā ir atsevišķs vērtējums lasīšanā, rakstīšanā un runā, kā arī vispārējā līmeņa vērtējums. Skolēna sasniegumu aprakstu, kurā norādīts katrā elementā iegūtais līmenis, iekļauj izglītības dokumentā papildus vispārējam vērtējumam. Dažus elementus vērtē iekšējā līmenī, savukārt citi tiek aptverti tikai ārējā eksāmenā. Dažus elementus, piemēram, angļu rakstu valodu, vērtē, pamatojoties uz iesniegtajiem dokumentiem un rakstveida eksāmenu. Visos gadījumos, pat ja elementu vērtē ārēji, skolotāji iesniedz paredzamos skolēnu sasniegumu vērtējumus Skotijas Kvalifikāciju pārvaldē. Skolēnu sasniegumu vērtējumus var izmantot kā pierādījumu pārsūdzības pamatošanai, ja skolēna eksāmena atzīme atšķiras no sagaidītās. Dažās skolās standarta pakāpes pārbaudījumu vietā skolēni kārto nacionālo kvalifikāciju eksāmenus 1. vai 2. pamata vai vidējā līmenī.

Skotijas Kvalifikāciju pārvalde pašlaik akreditē izglītības programmas „**Prasmes darbam**” jauniešiem ar visdažādākajām spējām, sākot ar 10. (S3) klasi. Šīs programmas, kas ir paredzētas, lai nodrošinātu virzību uz nodarbinātību, apmācību vai tālākizglītību, ir sagatavotas, lai ar konkrētām profesijām saistītas praktiskās pieredzes starpniecību palīdzētu jauniešiem attīstīt zināšanas un prasmes nodarbinātībai. Šajās programmās pievērsta liela uzmanība arī vispārējām „prasmēm nodarbinātībai”, kuras augstu vērtē darba devēji un kuras no jauniešiem sagaida, viņiem stājoties darbā.

Skotijas izglītības (kvalifikāciju) sertifikātā, ko izdod Skotijas Kvalifikāciju pārvalde, reģistrē skolēna sasniegumus nacionālo kvalifikāciju programmās, kā arī jebkuros veiksmīgi pabeigtos mazākos nacionālo kvalifikācijuursos, pat ja skolēns nekārto tajos eksāmenu.

Kvalifikāciju (izglītības programmu) pārskatīšanā un apspriešanā, kas pašlaik notiek saistībā ar reformu procesu „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”, ir ieteikts papildus rakstpratības un rēķinpratības formālai vērtēšanai 10. (S3) klasē (jauniešiem piecpadsmit gadu vecumā) laikposmā no 2013. līdz 2014. gadam ieviest jaunu kvalifikāciju ietvarstruktūru, tostarp:

- piedāvāt jaunu vispārēju kvalifikāciju (izglītības programmu un pābaudījumus) Skotijas „Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūras” 4. un 5. līmenī, kas aizstās gan standarta pakāpes (vispārējais un kredītpunktu līmenis), gan vidējās pakāpes 1. un 2. līmeņa kvalifikāciju, tādējādi atspoguļojot vislabākos pašreizējās sistēmas aspektus. Standarta pakāpes pamata līmeņa vērtējums tiks likvidēts, to aizstājot ar piekļuves 3. līmeni;
- nacionālo kvalifikāciju piekļuves, augstākā un padziļinātā augstākā līmeņa pārbaudījumu atsaukšana. Augstākā līmeņa pārbaudījumi joprojām paliks Skotijas izglītības sistēmas „zelta standarts”. Tomēr visu kvalifikāciju saturu atjauninās atbilstoši reformu procesam „Izglītības saturs izcilības veicināšanai”. Tiks pārskatīti arī daži šo kvalifikāciju struktūras aspekti.

Pēc speciālistu veikto konsultāciju pabeigšanas tiek gaidīti galīgie lēmumi par šiem priekšlikumiem.

Vidējās izglītības otrais posms

Pašlaik nacionālās kvalifikācijas (programmas) ir pieejamas vairākos pārbaudījumu un vērtējumu līmeņos: 1., 2. un 3. pamata līmenis, 1. un 2. vidējais līmenis, kā arī augstākais un padziļinātais augstākais līmenis. 3. pamata līmenis un 1. un 2. vidējais līmenis ir līdzvērtīgs attiecīgajam standarta pakāpes (Standard Grade) pamata, vispārējam vai kredītpunktu līmenim. Nacionālo kvalifikāciju programmas un kursi apvieno profesionālos un vispārīzglītojošos mācību priekšmetus un piešķir tiem vienlīdzīgu statusu. Sistēmas galvenais mērķis ir ļaut izglītības ieguvējiem virzīties uz augstāko iespējamo vērtējumu un iegūstamo izglītību, pakāpeniski virzoties no viena pārbaudījumu līmeņa uz nākamo, lai gan nepastāv prasība mācīties katrā no šiem līmeņiem.

Katrā nacionālo kvalifikāciju sertifikāta programmā/kursā jebkurā no līmeņiem formāli ir 160 mācībstundas, kuras veido trīs 40 minūšu laikposmi plus papildu 40 stundas zināšanu nostiprināšanai un izvērtēšanai. Skolu skolēni (vai tālākizglītībā studenti) var iegūt Skotijas Kvalifikāciju pārvaldes sertifikātu, pabeidzot konkrētas programmas vai kursus attiecīgajā līmenī. Par sasniegumu vērtēšanu šajās programmās unursos atbildīgi ir skolas (vai koledžas) darbinieki, bet vērtēšanas procesu vada Skotijas Kvalifikāciju pārvalde. Skolēni/studenti var saņemt galīgo vērtējumu par sasniegumiem visa kursa garumā attiecīgajā līmenī, ja viņi nokārto visu komponenta vienību pārbaudījumus (skolas organizētā pārbaudījumā), un saņem A, B vai C vērtējumu ārējā programmas/kursa eksāmenā, kuru sagatavo un kurā vērtējumu piešķir Skotijas Kvalifikāciju pārvalde. Par panākumiem virzībā uz galīgajiem sasniegumiem tiek informēti gan skolēni, gan viņu vecāki.

Darba devēji un augstākās izglītības iestādes īpašu nozīmi piešķir **pamatprasmēm (core skills)** (pamatkompetencēm). Tām ir svarīga nozīme darba vietā, studijās un visos dzīves aspektos. Nacionālo kvalifikāciju sistēma rosina skolēnus attīstīt pamatprasmes šādās jomās: sadarbība ar citiem, problēmu risināšana, saziņa, informācijas tehnoloģijas un rēķinpratība augstākajā individuāli iespējamajā līmenī. Kopš 2000. gada ikviens, kas saņēma Skotijas kvalifikāciju sertifikātu, ir saņēmis arī pamatprasmju novērtējumu.

4.5. Karjeras atbalsta pasākumi

Karjeras atbalsta pakalpojumus nodrošina visas izglītības iestādes gan publiskajā, gan privātajā sektorā, skolās un pēcskolas izglītības iestādēs (pamatinformāciju skatīt 3.5.). Šos pakalpojumus tagad pārsvarā dēvē par **atbalstu skolēniem**, nevis par karjeras atbalsta pasākumiem vai konsultācijām. Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija ir definējusi standartu attiecībā uz atbalstu bērniem un jauniešiem Skotijas skolās atbilstoši reformu procesa „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” filozofijai un mērķiem (publikācijā „Laimīgi un droši skolēni, kas izmanto tiem sniegtās iespējas”⁽³²⁾ (Nacionālais karjeras izglītības ziņojums, 2004. gads)).

Tālāk minētas dažas no pamatiezīmēm, kas ir raksturīgas bērnu atbalsta sistēmām skolas līmenī un kuras citētas minētajā ziņojumā.

Skolas vērtību un ētosa nodošana skolēniem:

- pozitīvs skolas ētoss un bērnu un jauniešu iesaistīšana aktivitātēs;
- darbs ar skolēniem, lai attīstītu savstarpēja atbalsta spējas un pozitīvas attiecības;
- efektīvas, visu skolu aptverošas metodes skolas ētosa saglabāšanai, iesaistoties visam personālam;
- efektīva saziņa starp visiem personāla locekļiem;
- vecāku iesaistīšana.
- atbilstība skolēnu atbalsta standartam:
- bērnu un jauniešu iesaistīšana izglītības sasniegumu plānošanā un mācību progresa izvērtēšanā;
- zināšanu vairošana personīgās un sociālās izaugsmes veicināšanai;
- bērnu un jauniešu vajadzību sistemātiska identificēšana un to analīze skolas mērogā plānošanas atbalstam;
- sistēmas problēmsituāciju savlaicīgai novēršanai klases un skolas līmenī, nosūtīšana pie speciālistiem vai citām institūcijām un uzraudzība, vai tiek īstenotas saskaņotās darbības un sasniegti saskaņotie rezultāti, ja uz ārējām institūcijām nosūtītie bērni un jaunieši joprojām ir skolas atbildībā.

Viss pedagoģiskais personāls ir atbildīgs par atbalsta sniegšanu skolēniem un skolēnu aprūpi. Tomēr visus vidējās izglītības gadus skolēniem ir arī iespēja saņemt papildu atbalstu no īpaši apmācīta atbalsta personāla, kas sniedz pakalpojumus trīs jomās: personīgais atbalsts, izglītības satura konsultācijas un profesionālās konsultācijas. Atbalsta personāls regulāri rīko individuālas pārrunas ar skolēniem. Tam ir liela nozīme, lai palīdzētu skolēniem izvēlēties mācību priekšmetus konkrētās izglītības programmās, kuru nobeigumā tiek iegūts izglītības dokuments. Šie skolotāji parasti arī sniedz ievērojamu ieguldījumu skolas sociālās izglītības programmā, kas bieži vien izpaužas kā regulāras mācību stundas, kurās viesojas personas no ārpusskolas sabiedrības. Atbalsta sistēmā ir pieejamas arī citas palīdzības un konsultāciju formas ārpus skolas, piemēram, karjeras konsultācijas, psihologa pakalpojumi un sociālais darbs.

Karjeras konsultāciju pasākumus visā Skotijā nodrošina Skotijas Prasmju attīstības organizācija (*Skills Development Scotland*). Tā sniedz informāciju un konsultācijas skolās, pamatojoties uz precīzu, aktuālu informāciju par darba tirgu un visu pieejamo profesionālo un vispārīzglītojošo izglītības un apmācības iespēju klāstu. Skotijas Prasmju attīstības organizācijas personālam ir liela nozīme skolēnu konsultēšanā par atbilstošām profesionālajām iespējām un palīdzības sniegšanā, skolēniem novērtējot savu potenciālu un plānojot karjeru. Daudzās skolās atbildīgais direktora vietnieks sadarbojas ar Skotijas Prasmju attīstības organizācijas personālu un darbojas kā starpnieks sadarbībā ar vietējiem uzņēmējiem un tālākizglītības/

⁽³²⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2005/02/20626/51543>

augstākās izglītības iestādēm. Jebkurā gadījumā galīgos lēmumus par karjeru vai turpmākajām studijām pieņem skolēns, kuram palīdz viņa vecāki un par atbalstu atbildīgais skolotājs.

4.6. Skolotāji un apmācību vadītāji

(Skatīt arī 3.6.). Pedagoģa kvalifikāciju var iegūt trīs veidos:

- lai kļūtu par vidusskolas (vidējās izglītības pirmā un otrā posma) tehnoloģiju, fiziskās audzināšanas vai mūzikas skolotāju, ir iespējams apgūt četru gadu studiju programmu vienā no septiņām universitātēm, kuras nodrošina sākotnējo pedagoģisko izglītību. Pēc programmas pabeigšanas iegūst pedagoģijas bakalaura grādu (*B.Ed*);
- lai kļūtu par vidusskolas (vidējās izglītības pirmā un otrā posma) vairāku mācību priekšmetu skolotāju, dažās universitātēs ir iespējams iegūt apvienoto grādu, kas ietver konkrēto mācību priekšmetu studijas, pedagoģijas studijas un praktisku darba pieredzi skolā;
- tie, kuri jau ir ieguvuši universitātes grādu, var apgūt viena gada universitātes profesionālo pēcbakalaura studiju programmu pedagoģijā (*Professional Graduate Diploma in Education (PGDE)*) un pedagoģa kvalifikāciju (ar tiesībām mācīt vidusskolā).

Studiju programmas, pēc kuras pabeigšanas iegūst pedagoģa kvalifikāciju (vidējā izglītībā), pamatā ir „Vadlīnijas sākotnējās pedagoģu izglītības programmām” (1998. gads). Vairākums studentu, kuru mērķis ir iegūt šo kvalifikāciju, izvēlas viena gada PGDE programmu. Līdzīgi kā citās pedagoģijas studiju programmās, praktiskās darba pieredzes periodu skolā uzskata par ļoti svarīgu, un šī kursa studentiem ir jāpavada skolas praksē 18 no 36 studiju nedēļām. Profesionālās studijas prakses laikā ir intelektuāli izaicinošas un ir skaidri vērstas uz darbu klasē un profesionālajām vajadzībām. Studiju laikā studenti iemācās saistīt mācāmo mācību priekšmetu apguvi ar skolas izglītības saturu un izstrādāt stratēģijas un metodiku mācību priekšmetu mācīšanai.

Lai gan minētie trīs elementi četru gadu bakalaura programmās (ar vidējās izglītības pedagoģa kvalifikāciju mūzikā, fiziskajā audzināšanā un tehnoloģijās) ir tādi paši kā pēcbakalaura programmā, konkrēto mācību priekšmetu studijām ir lielāka nozīme, jo studiju programmas mērķis ir sagatavot specializētus pedagogus. Piemēram, lai iegūtu grādu mūzikas pedagoģijā, ir jābūt augsti kvalitatīvām praktiskās muzicēšanas un izpildītājmākslas spējām. Šajās studiju programmās ir vajadzīgas trīsdesmit prakses nedēļas, no kurām sešas nedēļas tehnoloģiju pedagoģijas bakalaura grāda gadījumā ir paredzētas praksei tehnoloģiju nozarē.

Pedagoģisko apmācību vērtēšanu veic atbildīgie mācībspēki universitāšu fakultātēs sadarbībā ar atbildīgajiem skolotājiem skolās. Pēdējos gados skolas tiek aicinātas aktīvāk piedalīties šajā vērtēšanā. Katrai studiju programmai ir arī ārējais eksaminētājs, kuram ir laba praktiskā pieredze attiecīgajā skolu izglītības posmā. Ārējais eksaminētājs izskata universitātes mācībspēku veikto vērtējumu paraugus. Citus studiju programmas elementus vērtē rakstveida eksāmenā vai arī aizvien biežāk students iesniedz projekta darbu. Lai varētu piešķirt pedagoģa kvalifikāciju, nepietiek ar to, ka students tikai nokārto eksāmenus. Ir nepieciešama arī universitātes rektora vai pedagoģijas fakultātes vai nodaļas vadītāja rekomendācija, ka students ir piemērots kļūt par skolotāju.

Pēc veiksmīgas studiju programmas pabeigšanas studentiem piešķir pedagoģa kvalifikāciju, kas dod tiesības reģistrēties Skotijas Vispārējā pedagoģu padomē tajā kategorijā, kurā iegūta izglītība. Studentiem ir arī izveidots savs profils, kas ir paredzēts, lai informētu darba devējas iestādes un skolas, uz kurām viņus pirmo reizi norīko strādāt. Šajā profilā ir norādītas zināšanas, ko studenti ir ieguvuši, un jomas, kurās viņi specializējušies. Skotijas Vispārējā pedagoģu padomē nepieciešams iesniegt arī apliecinājumu par to, ka kvalifikāciju ieguvušais pedagogs nav bijis krimināli sodīts (ja persona ir bijusi krimināli sodīta, tā ir nepiemērota darbam ar bērniem).

Par skolotāju norīkošanu darbā ar konkrētām klasēm vidējā izglītībā atbild galvenais metodiskās grupas skolotājs vai augstskolas fakultātes vadītājs. Individuālu skolotāju norīkošanā var ņemt vērā viņu kvalifikāciju, vispārējo pieredzi un zināšanas (īsu informāciju par profesionālo pedagoģisko pilnveidi skatīt 2.5.).

5. PĒCVIDĒJĀ IZGLĪTĪBA (KAS NAV AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA)

Izglītības nodrošinājums Skotijā skolēniem pēc vidusskolas daudzus gadus ir bijis noteikta veida profesionālās apmācības vai padziļinātas studijas koledžā vai universitātē. Iepriekš tikai nelielai daļai iedzīvotāju bija pieejama iespēja iestāties universitātē un apgūt kādu profesiju. Tiem, kuri pabeidz skolu likumā noteiktajā minimālajā skolas beigšanas vecumā, un tiem, kuri pabeidz pilnu vidusskolas programmu, bet neiegūst izglītības dokumentu, kas sniedz pieeju augstākajai izglītībai, bija iespējas apgūt profesionālo apmācību vai tālākizglītību. Šī situācija pēdējos gados ir būtiski mainījusies. Mūsdienās jauniešiem Skotijā, kas ir beiguši mācības vidusskolā, ir ļoti plašas iespējas turpināt visa veida izglītību. Viņi apgūst programmas vidējās izglītības pabeigšanai vai papildināšanai un pēc tam bieži uzsāk mācekļa praksi vai iestājas darbā. Citi mēdz izvēlēties programmas, pēc kuru pabeigšanas, bet ne vienmēr, ir iespēja uzsākt augstākās izglītības studijas. Šīs nodaļas mērķis ir raksturot plašu iespēju klāstu, kas piedāvā pāreju no obligātās izglītības beigām līdz darba uzsākšanai vai augstākās izglītības apguvei.

Skotijā jau vairāk nekā 200 gadus ir pastāvējušas dažādu veidu profesionālās izglītības iestādes, kas ir attīstījušās līdz ar attiecīgām rūpniecības nozarēm. Pagājušā gadsimta gaitā profesionālās izglītības un apmācību sistēma ir vairākas reizes mainījusies, lai pielāgotos izmaiņām rūpnieciskajā un komerciālajā praksē. Lai ievērotu šīs vajadzības, attīstījās arī tālākizglītība. Sešdesmitajos gados koledžās ievērojami palielināja tālākizglītības vietu skaitu kā daļu no pašvaldību nodrošinātās izglītības. Astoņdesmitajos gados notika būtiskas izmaiņas izglītības programmu struktūrā un vērtēšanas sistēmā, ieviešot „16+ Rīcības plānu”, ar kuru izveidoja modulāru apmācību sistēmu. Jaunās modulārās sistēmas pārraudzībai izveidoja Skotijas Profesionālās izglītības padomi. 1997. gada 1. aprīlī Skotijas Eksaminācijas padome un Skotijas Profesionālās izglītības padome apvienojās, izveidojot Skotijas Kvalifikāciju pārvaldi, lai sagatavotos vienotā izglītības satura ieviešanai skolās, koledžās un apmācību centros.

Koledžas, neatkarīgas apmācību iestādes un darba devēji darbavietā piedāvā profesionālo izglītību un apmācības. Koledžas piedāvā plašu programmu klāstu, sākot no pamata līmeņa (*access level*) līdz profesionālajam līmenim. Programmas ir veidotas no mācību priekšmetu blokiem un ir sagatavotas tā, lai izpildītu darba devēju un citu lietotāju specifiskās vajadzības. Tās ietver „pamatprasmes”, kā arī piemērotas teorijas un prakses kombinācijas. Dažas programmas iekļauj ilgstošus prasmju pilnveides periodus koledžu darbnīcās un citās specializētās vidēs.

Galvenās tālākizglītības iestādes Skotijā ir 43 koledžas. Tās piedāvā plašu kursu/programmu klāstu nepadziļinātā un padziļinātā līmenī un nodrošina tālākizglītību pēc skolas pabeigšanas vai lai sagatavotos turpmākām studijām. Koledžas ievērojami atšķiras gan pēc to lieluma, gan piedāvāto kursu/programmu klāsta. Tās uzņem gan pilna laika, gan nepilna laika studentus, no kuriem pēdējie ir vairākumā. Kursi/programmas pārsvarā ir profesionālas un ietver gan teorētisko, gan praktisko darbu. Tomēr koledžas arī piedāvā kursus, pēc kuru pabeigšanas piešķir vērtējumu, ko iekļauj Skotijas kvalifikāciju sertifikātā, un padziļinātus profesionālos kursus.

Nozaru prasmju padomes veido visas Apvienotās Karalistes mēroga reprezentatīvo organizāciju tīkls. Nozaru prasmju padomes ir atzītas valsts stratēģiskās iestādes, kas ir atbildīgas par prasmju, izglītības un apmācību vajadzību identificēšanu savā nozarē un nacionālo profesiju standartu uzturēšanu nozares darba vietām. Skotijas profesionālo kvalifikāciju un nacionālo profesionālo kvalifikāciju pārējā Apvienotajā Karalistē pamatā ir nacionālie profesiju standarti. Nozaru prasmju padomes ir atbildīgas par politikas ietekmēšanu un izglītības un apmācību nodrošināšanu savas nozares vārdā, lai nodrošinātu šo vajadzību ievērošanu. Tās ir arī atbildīgas par darba tirgus informācijas un datu apkopošanu un darbaspēka attīstības plānošanu.

5.1. Uzņemšana

Koledžās studē ļoti dažādi cilvēki. Tās sadarbojas ar skolām programmu nodrošinājumā skolas vecuma studentiem, un uzņem 16 gadus vecus skolas beidzējus, jauniešus, kas beiguši skolu 17 vai 18 gadu vecumā (ar un bez nokārtotiem formālajiem pārbaudījumiem), kā arī lielu un aizvien lielāku skaitu gados vecāku studentu. Uzņemšanas prasības ir atkarīgas no katras konkrētas programmas, tomēr var tikt

ņemta vērā arī gados vecāku pretendentu pieredze un iepriekšējā izglītība. Nepadziņātajosursos parasti nav formālu uzņemšanas prasību. Padziņātajosursos visbiežāk pretendentiem ir jābūt tādiem, kas, piemēram, ir nokārtojuši pārbaudījumus Skotijas kvalifikāciju sertifikāta vai līdzvērtīgas izglītības iegūšanai.

Skotijas valdība 2004. gada decembrī ieviesa Skotijas individuālos mācību kontus (*Individual Learning Accounts Scotland*). Ar mācību kontu sistēmu iespējams apmaksāt plašu izglītības programmu klāstu koledžās, universitātēs, sabiedrībā un privātajās organizācijās. Personas, kuras ir sešpadsmit gadus vecas vai vecākas un dzīvo Skotijā, kuras neapgūst pilna laika izglītību un kuru ienākumi gadā ir līdz 22 000 sterliņu mārciņu, var pieteikties uz individuālu mācību kontu, kas paredz līdz pat 200 sterliņu mārciņu gadā studiju izmaksu segšanai daudzosursos/programmās vai izmaksas saistībā ar apmācību darbavietā. (Augstākās izglītības studijām var iegūt stipendiju 500 sterliņu mārciņu apmērā).

5.2. Mācību laiks, grupas un norises vietas

Mācību laiks, grupas un norises vietas ir dažādas atkarībā no konkrētās koledžas kursa/programmas un apmācību iestādes. Katra individuālās vajadzības tiek ņemtas vērā, ja tas ir iespējams un atbilstoši.

5.3. Izglītības saturs

Izglītības saturs ievērojami atšķiras atkarībā no konkrētajām apmācāmajām personām un viņu vajadzībām. Skotijas valdība 2008. gada decembrī publicēja jaunu modeli izglītības programmu izvēlei studentiem vecumā no 16 gadiem – „16+ mācību izvēles” (*16+ Learning Choices*), lai nodrošinātu, ka ikvienam jauniešim jau labu laiku pirms viņa skolas pabeigšanas vecuma (16 gadi) tiek piedāvāts atbilstošs, noderīgs un pievilcīgs izglītības iespēju klāsts sistēmas „vecākajam līmenim” (personām vecumā no sešpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem). „16+ mācību izvēles” ir piedāvājums, ko jauniešiem sagādājušas pašvaldības un to sadarbības partneri. Šo sistēmu no 2008. gada sāka īstenot 21 vietējā līgumsabiedrība. Paredzams, ka līdz 2010. gada decembrim tā būs pieejama visā Skotijā. Dokumentā „Izglītības satura veidošana 3” ir skaidri noteikts, ka šī pieeja ir integrēta reformu procesā „Izglītības saturs izcilības veicināšanai” un ka jauniešiem ir pastāvīgas tiesības attīstīt savu prasmi mācīties, prasmi dzīvot un prasmi strādāt jebkādā veidā, kas ir vislabāk piemērots viņu vajadzībām un prasībām. Dažiem jauniešiem tas nozīmē palikšanu skolas 12. (S5) un 13. (S6) klasē. Citiem tas nozīmē tālākizglītību vai augstāko izglītību, apmācības darbavietā, brīvprātīgo darbu vai mācības sabiedriskās izglītības iestādē vai trešā sektora iestādē (skatīt 5.).

„Prasmju meklētāji”⁽³³⁾ ir profesionālās izglītības programma, kas ir pieejama jauniešiem vecumā no 16 līdz 25 gadiem, lai gan uzņēmumu tīkli pašlaik dod priekšroku finansējuma piešķiršanai jauniešiem vecumā no sešpadsmit līdz deviņpadsmit gadiem. Programmas „Prasmju meklētāji” pamatelementi ir apmācība, pēc kuras pabeigšanas iegūst atzītu kvalifikāciju, kas nav augstāka par Skotijas profesionālo kvalifikāciju III līmeni (Skotijas Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūras 5. līmenis), individuāls apmācības plāns un darba devēja iesaistīšana. Programma ir palīdzējusi palielināt darba devēju iesaistīšanos apmācībā, un 80 procenti programmas „Prasmju meklētāji” dalībnieku pašlaik strādā algotu darbu, apvienojot to ar apmācību. Tomēr Skotijas valdība stratēģijā „Prasmes Skotijai” ir norādījusi, ka programmu „Prasmju meklētāji” pakāpeniski slēgs, un tā vietā īsteno programmu „Mūsdienīga mācekļība”.

Programma „Sagatavošanās darbam”⁽³⁴⁾, kuru ieviesa 2002. gadā, ir paredzēta jauniešiem vecumā no sešpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem, papildu atbalsta vajadzību prioritāti piešķirot jauniešiem vecumā no sešpadsmit līdz septiņpadsmit gadiem. Tā ir individualizēta, holistiska prasmju programma ar četriem virzieniem: dzīves prasmes, pamatprasmes, personīgās prasmes un profesionālās prasmes. Tās mērķis ir veicināt jauniešu nodarbinātību. Jaunieši no šīs programmas var pāriet uz pamata programmu „Prasmju meklētāji”, programmu „Mūsdienīga mācekļība”, tālākizglītību vai iekļauties darba dzīvē. Līdzdalība programmā var būt gan pilna laika, gan nepilna laika. Tie, kuri apgūst dzīves prasmju apmācību, programmā piedalās saskaņā ar īpašiem nosacījumiem.

⁽³³⁾ <http://www.scottish-enterprise.com/sds-skillseekers>

⁽³⁴⁾ <http://www.scottish-enterprise.com/sds-getreadyforwork>

Programma „**Mūsdienīga mācekļība**”⁽³⁵⁾, kuru ieviesa 1994. gadā, piedāvā jauniešiem vecumā no 16 līdz 24 gadiem darba iespējas apvienojumā ar iespēju apgūt praksi amatnieka, tehniķa un mācekļu vadības līmenī. Apmācības beigās ir jāiegūst Skotijas profesionālo kvalifikāciju III līmeņa vai augstāka līmeņa kvalifikācija, un apmācībā jābūt iekļautām pamatprasmēm (*core skills*). Kopš 2001. gada vietējām uzņēmumu padomēm ir tiesības finansēt programmu „**Modernā stažēšanās**” jauniešiem, kas ir vecāki par 25 gadiem. Skotijas valdība nesēn ir paziņojusi par 1000 papildu vietām programmā „Mūsdienīga mācekļība”: 500 vietām visos sektoros jauniešiem vecumā no 16 līdz 19 gadiem un 500 vietām inženierzinātnē un būvniecībā jauniešiem, kas ir vecāki par 20 gadiem.

„**Apmācība darbam**”⁽³⁶⁾ ir brīvprātīga programma bezdarbniekiem. Tai var pieteikties darba meklētāji, kas ir 25 gadus veci un vecāki un kuri ir bez darba vismaz sešus mēnešus. Cilvēki, kas ir īpaši neizdevīgā situācijā darba tirgū, piemēram, kuri saņem darbnespējas pabalstu, var programmai pieteikties agrākā vecumā. Programmas mērķis ir uzlabot ar darbu saistītās prasmes, izmantojot apmācību un strukturētu darba aktivitāšu starpniecību, atbilstoši indivīda vajadzībām un saistībā ar vietējā darba tirgus vakancēm. Apmācību nodrošina privāti apmācību vadītāji, brīvprātīgo sektora organizācijas, pašvaldības, koledžas un darba devēji.

5.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajiem kursiem un izglītības dokumenta izsniegšana

Sekmes nacionālā sertifikāta mācību priekšmetos vērtē koledžu lektori iekšējā līmenī, piešķirot vērtējumu „sasniegts/nav sasniegts”, izmantojot valsts mērogā saskaņotus un publicētus sekmju kritērijus. Katrai koledžai jāizmanto iekšējās kvalitātes nodrošināšanas sistēmu, lai nodrošinātu standartu atbilstošu piemērošanu. Turklāt Skotijas Kvalifikāciju pārvalde, kas šim nolūkam izmanto moderatorus, pārbauda koledžu vērtējumu derīgumu un ticamību. Katrā mācību priekšmetā gūtās sekmes reģistrē **Skotijas kvalifikāciju sertifikātā** (*Scottish Qualifications Certificate*), ko piešķir Skotijas Kvalifikāciju pārvalde (vispārīgu informāciju skatīt 4.4).

Ir ieviesta kārtība, lai novērtētu un sertificētu apmācības darbavietā. Tā ir atkarīga no vienošanās starp nozari vai atsevišķiem uzņēmumiem un vietējām koledžām, kuras darbojas kā vērtētāji vai eksaminētāji. Šim nolūkam ir izveidoti vairāki nozares un koledžu partnerības modeļi:

- apmācību var kopīgi plānot koledža un vietējais uzņēmums, un to daļēji var nodrošināt koledža un daļēji darbavietā, koledžas lektoriem uzņemoties atbildību par veikspējas un standartu pārraudzību;
- apmācība var būt elastīgāka un ietvert vairākus atvērtos mācību moduļus, kā arī darba vidē veiktu apmācību daļu ar koledžu personāla līdzdalību;
- daži darba devēji dod priekšroku līgumu noslēgšanai par apmācību tikai ar vietējo koledžu, kas tādējādi kļūst par sava veida mācekļību centru;
- atsevišķa nozare var apsvērt iespēju ieviest kārtību, kādā koledža vai koledžas apmāca mācekļus, iespējams, ar Nacionālās apmācību padomes vai Nozaru prasmju padomes starpniecību;
- līdzīgu kārtību var apsvērt vairāku vietējo darba devēju konsorcijs.

Lai kāda būtu kārtība, liela daļa sasniegumu vērtēšanas notiek darbavietā, kā arī koledžā. Izmantojot modulāro sistēmu, studentu pāreja no viena kursa uz otru konkrētā programmā un progress parasti ir atkarīgs no tā, vai ir izpildīti kursu veidojošā konkrētu moduļu kopuma pārbaudījumi. Dažu moduļu vai kursu pabeigšana var būt priekšnosacījums, lai uzņemtu citu moduļu vai kursu apguvei.

Galvenā vērtēšanas iestāde profesionālajā tālākizglītībā Skotijā ir Skotijas Kvalifikāciju pārvalde, kas piešķir vērtējumus nepadziļinātajā un padziļinātajā līmenī ļoti dažādosursos tehniskajā un uzņēmējdarbības sektorā. Nepadziļinātajā līmenī piešķirtā sertifikāta nosaukums ir Nacionālā kvalifikācija (*National Qualification*). Nacionālās kvalifikācijas var piešķirt kā atsevišķas nacionālās

⁽³⁵⁾ <http://www.skillsdevelopmentscotland.co.uk/training-opportunities.aspx>

⁽³⁶⁾ <http://www.scottish-enterprise.com/sds-trainingforwork>

vienības, nacionālo kursu vai grupu vērtējumus (*National Unit, National Courses and Group Awards*), piemēram, nacionālos progresu vērtējumus vai nacionālos sertifikātus. Skotijas kvalifikāciju pārvalde ir arī atbildīga par vienību, kursu un grupu vērtējumu apstiprināšanu un par nacionālo un augstāko nacionālo kvalifikāciju sagatavošanu, pārvaldību un novērtēšanu. Skotijas kvalifikāciju pārvalde sagatavo un piešķir kvalifikācijas no Skotijas „Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūras” 1. līdz pat 12. līmenim. Tā arī atzīst izglītības un apmācību iestādes par atbilstošām izglītības programmu piedāvāšanas vietām.

Skotijas profesionālajām kvalifikācijām ir pieci līmeņi. To pamatā ir nacionālie darba standarti, kurus Nozaru prasmju padomes un citas nozaru iestādes sagatavo, apspriežoties un konsultējoties ar savas nozares pārstāvjiem. Nozaru prasmju padomes ir arī atbildīgas par Skotijas profesionālo kvalifikāciju struktūru, arī sadarbībā ar savas nozares pārstāvjiem. Tāpēc Skotijas profesionālās kvalifikācijas ir sagatavojuši darba devēji konkrētām nodarbinātības jomām. Tās ir saistītas ar spēju veikt konkrētu darbu, pamatojoties uz faktisko darba pieredzi reālos darba vietās apstākļos. Eksāmenus Skotijā piedāvā arī Londonas Pilsētas un ģilžu institūts. Dažas koledžas sagatavo studentus eksāmeņiem, kurus noteikusi Karaliskā humanitāro zinātņu sabiedrība vai profesionālās iestādes.

5.5. Karjeras atbalsta pasākumi

Visas koledžas piedāvā studentiem konsultācijas atbilstošā studiju kursa izvēlē. Kursu laikā tās nodrošina progresu pārskatus, izglītības saturu un pastorālo atbalstu un konsultācijas, kā arī sniedz norādījumus par karjeru vai turpmākām studijām. Katrai koledžai ir sava kārtība šo pakalpojumu sniegšanai. Koledžām ir ciešas attiecības ar attiecīgās jomas darba devējiem, kuri ir pārstāvēti koledžu valdēs.

Skotijas kvalifikāciju pārvaldē darbojas Informācijas centrs, kas sniedz ļoti dažādus pakalpojumus: sniedz darba devējiem, potenciālajiem studentiem un citiem interesentiem informāciju par kvalifikācijām, informē par to, kur tiek nodrošināti programmas un kursi un kādas ir uzņemšanas prasības, uztur izglītības un apmācības datubāzes un izdod dažādas publikācijas, piemēram, norādījumus par vērtēšanu un kvalitātes nodrošināšanu. Skotijas kvalifikāciju pārvaldes darbinieki sniedz informāciju un konsultācijas par profesionālo izglītību.

5.6. Skolotāji un apmācību vadītāji

Pedagoģiskā izglītība tālākizglītībā ir pieejama tikai tām personām, kurām ir valsts atzīts norīkojums strādāt tālākizglītības pedagoga amatā. Uzņemšanas prasības ietver atbilstošu speciālista grādu vai vismaz augstāko nacionālo sertifikātu (*Higher National Certificate*) vai līdzvērtīgu izglītību. Kandidātiem jābūt ar atbilstošu pieredzi kādā tautsaimniecības nozarē vai uzņēmējdarbībā un pamata kvalifikāciju angļu valodā un matemātikā. Pašreizējo kursu, pēc kura pabeigšanas iegūst pedagoga kvalifikāciju tālākizglītībā, piedāvā Skotijas Tālākizglītības skola Stretklaidas Universitātē (šīs Universitātes Pedagoģijas fakultātes daļa), Stērlingas Universitātes Pedagoģijas institūts, kā arī Aberdīnas un Dandī Universitātes.

50 līdz 80 procentus no pedagoga kvalifikācijas (tālākizglītībā) kursa kredītpunktiem var saņemt ar apstiprinātu vietējo izglītības iestāžu starpniecību, piemēram, ar pašu koledžu starpniecību. Tālākizglītības profesionālās attīstības forums sadarbībā ar Skotijas Kvalifikāciju pārvaldi ir izstrādājis kritērijus apstiprinātām izglītības iestādēm un ir izveidojis izglītības programmu moduljus, kas kopā var veidot pilnas pedagoga kvalifikācijas tālākizglītībā saņemšanai nepieciešamos kredītpunktus.

Par mācībspēku norīkošanu darbā ar konkrētām grupām tālākizglītībā atbild attiecīgais atbildīgais struktūrvienības vadītājs. Norīkojot individuālus pasniedzējus, ņem vērā viņu kvalifikāciju, vispārējo pieredzi un nodaļas vajadzības. Pastāvīgas profesionālās pilnveides iespējas šajā līmenī ir saistītas ar skolotāju profesionālās attīstības ciklu un gada apspriedēm, kas notiek starp „līnijas vadītāju” un skolotāju par skolotāja priekšrocībām un pastāvīgās pilnveides vajadzībām.

6. AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA

Ar 1992. gada Skotijas „Tālākizglītības un augstākās izglītības likumu” ieviesa būtiskas izmaiņas pēcskolas izglītības struktūrā Skotijā. Tālākizglītības koledžas (ko pašlaik dēvē par koledžām), par kurām iepriekš bija atbildīgas izglītības pārvaldes iestādes, kļuva „inkorporētas” (t. i., pašpārvaldošas) un darbojās tālaika Skotijas Izglītības departamenta vispārējā uzraudzībā. Ar 1992. gada likumu izveidoja arī atsevišķu Skotijas Augstākās izglītības finansēšanas padomi. Tādējādi tika novērsta barjera, kas bija starp iepriekšējām centrālajām iestādēm un universitātēm attiecībā uz to finansēšanas mehānismiem, un izveidoja atsevišķu Skotijas institūciju, kas spēj pieņemt būtiskus lēmumus augstākās izglītības nākotnes ietekmēšanai Skotijā.

Kopš 1999. gada 1. jūlija saskaņā ar 1992. gada likumā paredzētajām pilnvarām sāka darboties Skotijas Tālākizglītības finansēšanas padome. Ar 2005. gada Skotijas „Tālākizglītības un augstākās izglītības likumu” Skotijas Tālākizglītības finansēšanas padomes un Skotijas Augstākās izglītības finansēšanas padomes vietā izveidoja Skotijas Finansēšanas padomi. Abu finansēšanas padomju apvienošana ļauj gūt stratēģiskāku pārskatu gan par tālākizglītības, gan augstākās izglītības sektoriem, palielinot pārredzamību un nodrošinot saskaņotāku lēmumu pieņemšanu par labu izglītības ieguvējiem, iestādēm un Skotijas tautsaimniecībai. Skotijas Finansēšanas padome ir atbildīga par Skotijas koledžu un universitāšu finansēšanu.

Augstākajai izglītībai Skotijā ir sena vēsture. Četras universitātes – Sv. Endrū, Glazgovas, Aberdīnas un Edinburgas universitāte, kuras kopā sauc par senajām Skotijas universitātēm –, tika nodibinātas 15. un 16. gadsimtā. Četras citas universitātes Stratklaidas, Heriota-Vata, Stērlingas un Dandī universitāte formāli nodibināja kā neatkarīgas universitātes laikposmā no 1964. līdz 1967. gadam. Vēl četrām augstskolām Napjē, Peizli, Roberta Gordona un Glazgovas Kaledonijas augstskolai piešķīra universitātes statusu 1992. gadā, Abertejas universitātei Dandī 1994. gadā un Karalienes Mārgaretas universitātei Edinburgā 1998. gadā. Peizli universitāte un augstākās izglītības iestāde Hamiltonā Bella koledža apvienojās 2007. gadā, izveidojot Rietumskotijas universitāti. Tā kā Skotijā darbojas arī Atklātā universitāte, kopējais universitāšu skaits Skotijā pašlaik ir 15. Pārējās augstākās izglītības iestādes, kas gan pašas par sevi nav universitātes, arī piedāvā programmas akadēmiskā grāda ieguvei. Tās ir Skotijas Karaliskā Mūzikas un drāmas akadēmija (Glazgovā), Glazgovas Mākslas skola, Edinburgas Mākslas koledža, Kalnieņu un salu universitātes Tūkstošgades institūts, kas ietver 15 partnerības koledžas, kā arī Skotijas Lauksaimniecības koledža.

Augstākās izglītības ieguvēju skaits pēdējos gados ir strauji palielinājies. Īstenojās Apvienotās Karalistes valdības prognozes, ka līdz 20. gadsimta mijai vairāk nekā 40 procenti skotu jauniešu iestāsies augstākās izglītības programmās, un pašlaik šis rādītājs ir gandrīz 50 procenti. Tā kā to jauniešu skaits, kuri iestājas augstākās izglītības iestādēs, ir pieaudzis daudz straujāk, nekā valdība to paredzēja, to tagad „uztur” nemainīgu konsolidācijas periodā. Tomēr Apvienotās Karalistes un Skotijas valdība joprojām ir apņēmīgas efektīvi un pastāvīgi paplašināt augstāko izglītību ilgākā termiņā.

Ministru kabineta izglītības un mūžizglītības sekretārs un Skotijas universitātes 2007. gada novembrī vienojās izveidot kopīgu nākotnes domāšanas darba grupu universitāšu jautājumos. Darba grupas uzdevums bija izvērtēt:

- kā optimizēt un strukturēt ieguldījumu, ko Skotijas universitāšu sektors var sniegt nākamajos 20 gados Skotijas ekonomikā, kultūrā un sabiedrībā, kā arī Skotijas valdības politiskajās prioritātēs;
- kādas iespējas var radīt un kādi šķēršļi ir jāpārvar, lai iepriekšminēto sasniegtu;
- kādi resursi būs vajadzīgi, un kā tie tiks nodrošināti.

Darba grupas pēdējā ziņojumā „Jauni horizonti”⁽³⁷⁾, kas publicēts 2008. gadā, ir precizēts, kā valdība un universitātes sadarbosies, veidojot sektora nākotni nākamajā desmitgadē un pēc tam.

⁽³⁷⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/82254/0061979.pdf>

Skotijas 1992. un 2005. gada „Tālākizglītības un augstākās izglītības likuma” izpratnē augstākās izglītības iestādes nodrošina pirmsbakalaura programmas, pirmā akadēmiskā grāda programmas, pedagoģisko studiju programmas, pēcdiploma studiju programmas maģistra un doktora līmenī un augstākā profesionālā līmeņa programmas, lai sagatavotos kvalifikācijai, kuru izsniedz profesionālās iestādes. Augstākās izglītības iestādēm arī jāveic pētnieciskais darbs. Augstākās izglītības studiju programmas (galvenokārt programmas, pēc kuru pabeigšanas tiek izspiegts augstākais nacionālais sertifikāts, augstākais nacionālais diploms vai abi, tostarp akadēmiskie grādi) piedāvā arī visas koledžas, kas nodrošina tālākizglītības programmas. Starp tālākizglītības un augstākās izglītības sektoriem ir cieša saikne.

Skotijas kvalifikāciju pārvaldes nacionālā sertifikāta programmu moduļu (un nacionālās kvalifikācijas programmu vienību) katalogā ir iekļauta informācija par vairāk nekā 4000 vienībām, un moduļos sadalītās programmas ir iedalītas 23 zemāk norādītajās grupās. Šīs grupas atklāj ļoti plašu koledžu piedāvāto programmu klāstu.

- A: biznesa/vadības/ biroja studijas.
- B: tirdzniecība, tirgvedība un izplatīšana.
- C: informācijas tehnoloģijas un informācija.
- D: humanitārās zinātnes (vēsture/arheoloģija/reliģiskās studijas/filozofija).
- E: politika/ekonomika/tieslietas/sociālās zinātnes.
- F: teritoriālās studijas/kultūras studijas/valodas/literatūra.
- G: izglītība/apmācība/pedagoģija.
- H: ģimenes aprūpe/personas attīstība/personīgā higiēna un izskats.
- J: māksla un amatniecība.
- K: autorība/fotogrāfija/izdevējdarbība/plašsaziņas līdzekļi.
- L: izpildītājmāksla.
- M: sports, spēles un atpūta.
- N: ēdināšana/pārtika/brīvā laika pakalpojumi/tūrisms.
- P: veselības aprūpe/medicīna/veselība un drošība.
- Q: vides aizsardzība/enerģija/tīrīšana/drošība.
- R: eksaktās zinātnes un matemātika.
- S: lauksaimniecība, dārzkopība un dzīvnieku aprūpe.
- T: būvniecība un īpašums (cilvēka veidota vide).
- V: pakalpojumi rūpniecībai.
- W: rūpniecība/ražošanas darbs.
- X: inženierzinātnes.
- Y: nafta/ieguve/plastmasa/ķīmikālijas.
- Z: transporta pakalpojumi.

Skotijas universitātēs ierastā studiju kārtība ir tāda, ka vairākumā studiju jomu pirmā grāda ieguvē studijas ilgst trīs akadēmiskos gadus, lai iegūtu parasto (t. i., vispārējo) grādu (*Ordinary degree*), vai četrus gadus, lai iegūtu izcilības grādu (*Honours degree*), kas ietver lielāku specializāciju. Dažās

fakultātēs programmas ir ilgākas, piemēram, medicīnas un juridiskajā fakultātē. Studiju priekšmetu klāsts un lekcijās, konsultācijās un praktiskajā darbā pavadītais laiks laboratorijās vai praktiskajā vidē ievērojami atšķiras no gada uz gadu gan studiju programmu ietvaros, gan starp studiju programmām, gan izglītības iestādes ietvaros, gan izglītības iestāžu vidū.

Studiju jomas, ko piedāvā Skotijas augstākās izglītības iestādes, ietver: grāmatvedību; lauksaimniecību un mežsaimniecību; Amerikas studijas; arheoloģiju; arhitektūru; mākslu, tēlotāju mākslu un dizainu; bioloģijas zinātnes; būvniecību; biznesa/vadības studijas; ķīmijas zinātnes; klasiku un klasiskās civilizācijas; datorzinātnes/informācijas studijas; patērētāju studijas; zobārstniecību; ticību, reliģijas studijas un teoloģiju; drāmas studijas un plašsaziņas līdzekļu studijas; ekonomiku; izglītību un pedagoģisko izglītību; inženierzinātnes; angļu valodu; vides studijas/veselības studijas; Eiropas studijas; ģeogrāfiju un ģeoloģiju; vēstures studijas; viesnīcu/viesmīlības vadību; valodas; jurisprudenci un tiesību studijas; bibliotēkzinātni; lingvistiku; jūras zinātnes; matemātiku; medicīnu; ar medicīnu saistītus studiju priekšmetus; Tuvo Austrumu studijas; mūziku; mazbērnu aprūpi un dzemdniecību; farmāciju; filozofiju; fizikālās zinātnes; politiku un starptautiskās attiecības; iespiešanu un izdevējdarbību; psiholoģiju; sabiedrisko kārtību un administrāciju; zinātnes studijas; Skotijas studijas; slāvu un Austrumeiropas studijas; socioloģiju, sociālo antropoloģiju, sociālo politiku un sociālo darbu; sporta studijas, atpūtu un brīvo laiku; statistiku; apsekošanu un plānošanu; tekstilrūpniecību un veterināro medicīnu. Dažas no šīm studiju jomām var studēt tikai nedaudzās iestādēs. Lai saņemtu augstāku studiju grādu, studenti var uzsākt pēcdiploma studijas un pētniecību visās izglītības iestādēs.

Boloņas procesa kontekstā ir atzīts, ka Eiropas Augstākās izglītības telpa nodrošina izcilas iespējas gan Skotijai, gan tās izglītības iestādēm, gan studentiem. Ministru konferences 2009. gada aprīļa kopsavilkuma ziņojumā ⁽³⁸⁾ norādīts, ka Skotija ir sasniegusi maksimālus rādītājus visās darbības jomās (akadēmisko grādu sistēmā, kvalitātes nodrošināšanā, ESG un diplomatzīšanā) un ka Skotija ir vienīgā valsts, kas to ir spējusi. Galvenie sasniegumi kopš 2007. gada ir šādi: Eiropas Augstākās izglītības kvalitātes nodrošināšanas asociācijas pārskata par Kvalitātes nodrošināšanas aģentūras darbu veiksmīga pabeigšana, jaunu vadlīniju sagatavošana par iekšējo auditu, akcentējot dažādas izglītības satura starptautiskās perspektīvas, starptautisko studentu pieredze, starptautisko vērtētāju ieviešana, starptautiskās salīdzinošās novērtēšanas uzsākšana izmēģinājuma režīmā, uzņēmuma izveide, lai veicinātu un pilnveidotu Skotijas „Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūru”.

Nākotnē risināmās problēmas: Skotijas augstākās izglītības konkurētspējas uzturēšana, studentu un personāla iesaistīšanās saglabāšana un veicināšana augstā kvalitātē, ārējā personāla skaita un studentu mobilitātes palielināšana, tajā skaitā studentus no nepietiekami pārstāvētām sociālekonomiskajām grupām, zināšanu līmeņa uzturēšana, progresa un sasniegumu uzlabošana nepietiekami pārstāvētās sociālekonomiskajās grupās, reaģēšana uz demogrāfiskajām izmaiņām, palielinot elastīgus izglītības nodrošināšanas veidus un iepriekš iegūtās izglītības atzīšanu, prasmju izmantošanas palielināšana, zināšanu nodošana un sadarbība starp universitātēm un uzņēmumiem.

6.1. Uzņemšana

Padziļinātā satura programmās **koledžās** parasti pretendentiem ir, piemēram, jau iepriekš nokārtoti pārbaudījumi Skotijas kvalifikāciju padomes izglītības sertifikāta (*Scottish Qualifications Certificate of Education*) vai līdzvērtīgas izglītības iegūšanai. Katra izglītības iestāde pati ir atbildīga par uzņemšanas kārtību un kritērijiem.

Augstākās izglītības iestāžu programmās parastā uzņemšanas prasība kandidātiem ir iegūta vērtējumu grupa A-C līmenī valsts kvalifikāciju augstākā vai visaugstākā līmeņa eksāmenos, kurus noteikusi Skotijas kvalifikāciju pārvalde, vai iegūtas kvalifikācijas (izglītība), ko augstākās izglītības iestāde uzskata par līdzvērtīgām. Daudzos augstākās izglītībasursos pretendentiem jābūt ar iegūtu vērtējumu noteiktā līmenī. Dažām augstākās izglītības studiju programmām, it īpaši tādām, pēc kuru pabeigšanas iegūst augstāko nacionālo sertifikātu un augstāko nacionālo diplomu uzņemšanas prasības var apmierināt attiecīgu nacionālā sertifikāta vērtējumu grupa (kādu bieži iegūst pēc koledžu programmu pabeigšanas). Katra izglītības iestāde pati ir atbildīga par uzņemšanas procedūrām un

⁽³⁸⁾ http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/Stocktaking_report_2009_FINAL.pdf

kritērijiem (skatiet zemāk tekstā arī par Universitāšu un koledžu uzņemšanas centra lomu). Pieteikumus augstākās izglītības studiju programmām, ko iesniedz pretendenti ārpus Skotijas, izskata individuāli, lai pārliecinātos par pretendentu iepriekš iegūtās izglītības pieņemamību.

Daudzi studenti pāriet uz universitāti vai augstākās izglītības iestādi, lai iegūtu grādu pēc tam, kad ir veiksmīgi iegūta augstākā nacionālā kvalifikācija koledžā. Skotijas „Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūras” kartēšanas datubāze ⁽³⁹⁾ informē studentus par to iespēju klāstu, kas ir pieejams pārejai no koledžas uz universitāti.

Universitāšu un koledžu uzņemšanas centrs apstrādā lielāko daļu pieteikumu uzņemšanai augstākās izglītības iestādēs Skotijā. Centrs izdala šos pieteikumus individuālām iestādēm un ļauj pretendentiem pieteikties vairākās izglītības iestādēs, izmantojot vienu veidlapu. Dažās programmās ir cita kārtība (piemēram, mākslā un dizainā un sociālajā darbā), kas sīkāk izklāstīta Vadlīnijās par uzņemšanu augstākās izglītības iestādēs Skotijā.

Augstākās izglītības iestādes pieņem pieteikumus gan no gados vecākiem studentiem, gan skolu beidzējiem. Īpaši paredzēti kursi sagatavo pieaugušos gan augstākajai izglītībai kopumā, gan konkrētām studiju programmām. Sagatavošanas kursi ietver vairākas Skotijas Kvalifikāciju pārvaldes pārziņā esošas programmu vienības vai kursus, pēc kuru veiksmīgas pabeigšanas var iegūt Skotijas Kvalifikāciju pārvaldes vērtējumu. Daudzi sagatavošanas kursi pēc to veiksmīgas pabeigšanas garantē vietu augstākās izglītības iestādē. Ir noteikta skaidra kārtība, kādā atzīst profesionālos diplomus, kurus gados vecāki pretendenti uzrāda uzņemšanas procesā, izmantojot Kredītpunktu uzkrāšanas un pārneses shēmu.

6.2. Studentu pabalsti un finansiālais atbalsts

Studijas Skotijas izglītības iestādēs ir bez maksas tiem studentiem, kuri dzīvo Skotijā un apgūst pilna laika augstāko izglītību (pirmā grāda ieguvei) vai tālākizglītību, un daži nepilna laika studentiem abos sektoros. Studentiem no valstīm ārpus Eiropas Kopienas piemēro atšķirīgu kārtību.

Koledžas izglītība

2000. gadā atcēla studiju maksu studentiem, kas dzīvo Skotijā, un ES studentiem, kas apgūst pilna laika nepadziļinātā saturas tālākizglītības programmas. Tiesīgi saņem atbrīvojumu no studiju maksas var būt arī daži nepilna laika studenti ar zemiem ienākumiem, kas saņem attiecīgu valsts pabalstu, vai studenti ar invaliditāti. Koledžas var nodrošināt finansiālu palīdzību studentiem tālākizglītības programmās, tādējādi, ievērojot studentu ienākumu līmeni, sedzot daļu no uztura izmaksām, ceļa un studiju izdevumiem.

„Atbalsts gudrākai Skotijai” ⁽⁴⁰⁾: diskusija par atbalstu studentiem augstākajā izglītībā” tika uzsākta 2008. gada decembrī. Diskusijas mērķis ir saņemt viedokļus par stratēģiju taisnīgi veidotas studentu atbalsta pakalpojumu paketes nodrošināšanai un risināt studentu parādu jautājumus, tostarp pakāpenisku pāreju no studiju kredītiem uz atbalsta dotāciju sistēmu. Šādas pārejas ietvaros ir izstrādāta iniciatīva, ar kuras starpniecību ierobežots skaits nepilna laika studentu saņem jaunu dotāciju 500 sterliņu mārciņu apmērā. Nesen veiktās izmaiņas politikā nodrošina, ka to patvēruma meklētāju bērniem, kuri uzturējušies Skotijā ne mazāk kā trīs gadus, ir tāda pati piekļuve pilna laika tālākizglītībai un augstākajai izglītībai kā Skotijas jauniešiem.

Augstākā izglītība

Skotijas Studentu atbalsta aģentūra ar studentu pabalstu shēmas starpniecību palīdz studentiem studēt pilna laika un atsevišķās nepilna laika augstākās izglītības programmās universitātēs vai koledžās. Prasībām atbilstošie Skotijā dzīvojošie un ES pilna laika studenti pēc augstāko nacionālo sertifikātu, augstāko nacionālo diplomu un programmu akadēmiskā grāda ieguvei pabeigšanas kādā

⁽³⁹⁾ <http://www.scqf.org.uk>

⁽⁴⁰⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/12/12121638/0>

no Skotijas izglītības iestādēm ir tiesīgi iegūt atbrīvojumu no studiju maksas un saņemt uzturēšanās izmaksu atbalstu, saņemot daļēji no ienākumiem atkarīgus kredītus (Studentu kredītu shēma). Jauniem studentiem, kas nāk no ģimenēm ar zemiem ienākumiem, daļu no atbalsta var piešķirt kā jauno studentu stipendiju, kas viņiem nav jāatmaksā. Arī dažas citas studentu grupas (tostarp studenti ar invaliditāti un studenti, kuriem ir apgādājāmie) ir tiesīgi saņemt papildu palīdzību neatmaksājamu papildu dotāciju un atvieglojumu stipendiju veidā. Pašreiz atjaunina noteikumus par tādu pabalstu izmaksu, kas tiek dēvēti par „no ienākumiem atkarīgiem pabalstiem”, lai pāriem, kuru partneri dzīvo kopā, piemērotu līdzīgu kārtību tai, kāda ir noteikta precētiem pāriem. Studentu kredītu shēmu pakāpeniski aizstāj ar dotāciju sistēmu.

Finansiālais atbalsts nepilna laika studentiem ir paplašināts, lai palīdzētu lielākam izglītības ieguvēju skaitam pilnveidot prasmes, pārkvalificēties un uzlabot darba iespējas (skatīt informāciju par individuālo mācību kontu (*Individual Learning Accounts*) shēmu, kas minēta iepriekš).

Finansējums pēcdiploma studijām, kas iepriekš bija ierobežots un bija pieejams pilna laika studentiem, tiek paplašināts un izmēģinājuma kārtībā ir piešķirts ne vairāk kā 150 nepilna laika studentiem 2009./2010. akadēmiskajā gadā. Tas ir saistīts ar Skotijas valdības ekonomisko prioritāšu sektoriem, tostarp enerģijas, dzīvības zinātņu, tūrisma, pārtikas un dzērienu sektoriem, finanšu un uzņēmējdarbības pakalpojumiem, radošajām nozarēm un izglītību.

Kopš 2006. gada septembra universitātēm un koledžām Anglijā, Velsā un Ziemeļīrijā ir atšķirīga maksas iekasēšanas kārtība. Skotijā dzīvojošie studenti, kas studē citviet Apvienotajā Karalistē, var aizņemt līdz 3000 sterliņu mārciņu no Skotijas Studentu atbalsta aģentūras, lai segtu savu mācību maksu. Viņi ir arī tiesīgi saņemt iztikas izmaksu atbalstu daļēji no ienākumiem atkarīga aizdevuma veidā un, ja viņu situācija atbilst attiecīgajām prasībām, arī studentu stipendiju un papildu dotācijas. Turklāt Skotijas studenti var pieteikties stipendijām, ko piedāvā universitātes un koledžas Anglijā un Ziemeļīrijā.

6.3. Akadēmiskā gada ilgums

Vairākumā Skotijas universitāšu akadēmiskajā gadā ir divi semestri, ko noslēdz eksāmenu periods. Citās pēcskolas izglītības iestādēs, kas piedāvā tālākizglītību un augstāko izglītību, akadēmiskais gads ir vairāk līdzīgs skolu mācību gada ilgumam un iedalījumam.

6.4. Vērtēšana, pāreja uz nākamajiem kursiem un izglītības dokumenta izsniegšana

Koledžas

Sekmes nacionālā sertifikāta vienībās iekšējā līmenī vērtē koledžu pasniedzēji, piešķirot vērtējumu „sasniegts/nav sasniegts”, izmantojot valsts mērogā saskaņotus un publicētus sekmju kritērijus. Koledžām jāizmanto iekšējās kvalitātes nodrošināšanas sistēma, lai nodrošinātu atbilstošu definēto standartu piemērošanu. Turklāt Skotijas Kvalifikāciju pārvalde pārbauda koledžu vērtējumu derīgumu un ticamību (šim nolūkam izmanto moderatorus). Katrā vienībā gūtās sekmes reģistrē Skotijas kvalifikācijas sertifikātā, ko piešķir Skotijas Kvalifikāciju pārvalde.

Ir ieviesta arī kārtība, lai novērtētu un sertificētu apmācību darbavietā. Tā ir atkarīga no vienošanās starp nozari vai atsevišķiem uzņēmumiem un vietējām koledžām, kuras darbojas kā vērtētāji vai eksaminētāji. Lai kāda būtu kārtība, lielu daļu sasniegumu vērtēšanas veic darbavietā, kā arī koledžā. Kad vien tas ir pamatoti, koledžas studentu studiju sasniegumu vērtējumā atzīst arī viņu iepriekšējos ar darbu saistītos sasniegumus.

Kārtība, kādā tiek vērtēti padziļinātā satura moduļi un programmas koledžās, ir līdzīga tai, kuru attiecina uz nepadziļinātā satura programmām. Moduļus vērtē iekšējā līmenī ar vērtējumu „sasniegts/nav sasniegts” un atzīmi „izcili”, lai reģistrētu augsta līmeņa panākumus kādā programmas modulī. Kvalitātes un standartu vienlīdzības nodrošināšanai darbojas koledžu un Skotijas Kvalifikāciju pārvaldes moderācijas sistēma. Tomēr, tā kā regulējumu attiecībā uz augstāko nacionālo sertifikātu un augstāko nacionālo diplomu pašlaik pārskata, lai tie atbilstu izstrādes principiem, ko Skotijas Kvalifikāciju pārvalde

saskaņoja 2003. gada martā, no vērtējuma „izcili” pakāpeniski atsakās, un visi augstākās nacionālās izglītības dokumenti nākotnē ietvers obligātas vienoti vērtētas vienības. Šīs vienības būs galvenie instrumenti augstākās izglītības beidzēju studiju rezultātu vērtēšanai un Skotijas Kvalifikāciju pārvaldes ārējās moderācijas uzmanības objekts. Augstākā nacionālā sertifikāta/augstākā nacionālā diploma līmeņos saņemšana ļauj studentam uzsākt programmas akadēmiskā grāda ieguvei.

Universitātes un augstākās izglītības iestādes

Studentu darbu parasti vērtē rakstveida eksāmenos, kuri tradicionāli notiek katra akadēmiskā gada beigās, un kursa darbos. Dažām izglītības iestādēm pašlaik ir „moduļveida” studiju programmas, kurās studenti pakāpeniski uzkrāj kredītpunktus kursa darbu vērtējumos katrā modulī, lai iegūtu vērtējumu par attiecīgo priekšmetu bez papildu eksāmena. Šādās studiju programmās dažreiz ir arī praktiskie eksāmeni, piemēram, eksaktajās zinātnēs vai valodu prasmēs. Parasti departaments, kurā students studē, arī izdara konstatējumus par sekmju standartiem, bet ārējs eksaminētājs (vai ārēju eksaminētāju grupa) no citas izglītības iestādes vai iestādēm izlases veidā pārbauda darbus (kursa darbus, kā arī eksāmenu lapas) un apstiprina vērtējumu.

Universitātēm ir tiesības piešķirt akadēmiskos grādus studentiem, kas veiksmīgi pabeidz to piedāvātās studiju programmas. Grāda ieguvēju dēvē par „absolventu” („*graduate*”). Universitātes ir atbildīgas par studiju programmām, pēc kuru pabeigšanas iegūst šos grādus, un par saviem standartiem. Pārējās augstākās izglītības iestādēs, lai gan tās nodrošina studijas, grādus piešķir kāda universitāte. Skotijā piešķirtos grādus atzīst visā Apvienotajā Karalistē.

Lai gan pirmais grāds lielākajā daļā fakultāšu Skotijas universitātēs ir bakalaura grāds, pirmais grāds humanitārajās zinātnēs četrās senajās universitātēs un Dandī universitātē ir humanitāro zinātņu maģistrs. Arī Heriots-Vata universitāte piedāvā dažus „pirmā grāda” humanitāro zinātņu maģistrus, bet tikai izcilības (*Honours*) līmenī. Visās citās fakultātēs un pārējās universitātēs maģistra grāds ir pēcbakalaura kvalifikācija.

6.5. Karjeras atbalsta pakalpojumi

Individuālas **koledžas** piedāvā studentiem plašu pieejama atbalsta klāstu. Koledžas sniedz studentiem konsultācijas atbilstošu studiju kursu izvēlē. Kursu laikā tās nodrošina progresa pārskatus un izglītības satura un pastorālo atbalstu un konsultācijas, kā arī sniedz norādījumus par karjeras un turpmākām studijām. Katrai koledžai ir sava kārtība šo pakalpojumu sniegšanai.

Skotijas Kvalifikāciju pārvaldē darbojas Informācijas centrs, kas piedāvā ļoti dažādus pakalpojumus: sniedz informāciju par kvalifikācijām darba devējiem, potenciālajiem studentiem un citiem interesentiem, informē par to, kur tiek nodrošināti kursi, un par to uzņemšanas prasībām, uztur izglītības un apmācību datubāzes un izdod dažādas publikācijas, piemēram, norādījumus par vērtēšanu un kvalitātes nodrošināšanu. Ir pieejami Skotijas Kvalifikāciju pārvaldes darbinieki, kas piedāvā informāciju un konsultācijas par profesionālo izglītību.

Augstākās izglītības iestādes ir ieviesušas kārtību, kādā studentus konsultē par kursiem un kā risina jebkuras grūtības. To konkrētā forma atšķiras katrā izglītības iestādē un bieži ir atšķirīga pat vienas izglītības iestādes atsevišķās fakultātēs. Skotijas universitātēs visu laiku ir bijusi tradīcija, ka studenti sāka kursa apguvi ar plašāku studiju priekšmetu klāstu un tad turpināja apgūt specializētas studijas. Tādējādi viņi varēja atlikt lēmuma pieņemšanu par specializāciju vai mainīt sākotnējos nodomus. Atbalstu šādā lēmumu pieņemšanā sniedza kāds no universitātes personāla locekļiem, piemēram, studiju direktors vai līdzīga amata darbinieks. Tomēr dažas izglītības iestādes tagad piedāvā kursus, kuri neatbilst šai struktūrai.

6.6. Akadēmiskais personāls

Koledžu kontekstā apmācības pedagoga kvalifikācijai (tālākizglītībā) ir pieejama tikai tām personām, kurām ir valsts atzīts norīkojums strādāt tālākizglītības pedagoga amatā. Uzņemšanas prasības šai kvalifikācijai ir iegūts atbilstošs speciālista grāds vai vismaz augstākais nacionālais sertifikāts vai

līdzvērtīga kvalifikācija. Kandidātiem jābūt ar iegūtu atbilstošu pieredzi attiecīgajā tautsaimniecības nozarē vai uzņēmējdarbībā un pamata kvalifikāciju angļu valodā un matemātikā. Tā kā pasniedzējus **augstākajā izglītībā** pieņem amatā, pamatojoties uz viņu akadēmiskajām spējām konkrētajā studiju priekšmetā, pedagogiem šajā sektorā nepiemēro citas formālas uzņemšanas prasības.

Koledžās hierarhija, vadības sistēmas un nomenklatūras atšķiras. Parasti koledžu vada direktors/izpilddirektors, kuram palīdz vecāko vadītāju grupa, kuru veido, piemēram, direktora vietnieks, finanšu direktors, attīstības vadītājs utt. Fakultātes vada fakultāšu direktori, kuru pakļautībā ir vecākie lektori un lektori. Arī **augstākās izglītības iestādēs** sistēmas un nomenklatūras atšķiras. Parasti universitāti vada rektors, kam palīdz vecāko vadītāju grupa, kuru var veidot, piemēram, vairāki rektora vietnieki un direktori. Fakultātes vada fakultāšu dekāni, un tajās strādā vecākie pasniedzēji un pasniedzēji.

Profesionālās pilnveides iespējas ir integrētas profesionālās attīstības ciklā, līdzīgi kā citās izglītības sistēmas jomās.

7. TĀLĀKIZGLĪTĪBA UN APMĀCĪBAS ⁽⁴¹⁾

19. gadsimta sākumā izveidoja vakara klases, kas bija daļa no Roberta Ouveņa eksperimenta Ņūlanarkā un Edinburgā. Strādājošiem tirgotājiem tika nodibināta mākslas skola, kura kļuva par paraugu mehāniķu institūtiem, kurus, savukārt, izveidoja, lai atsauktos uz izglītības pieprasījumu valstī notikušo ekonomisko un rūpniecisko pārmaiņu rezultātā. Gadsimta vidū nodibināja Universitāšu paplašināšanas kustību. Pateicoties šai kustībai, veidojās neklātienas izglītība, kura ar universitāšu starpniecību kļuva pieejama plašai sabiedrībai.

20. gadsimta laikā pieaugušo izglītības attīstība noritēja lēnāk. Iespējams, tā notika tāpēc, ka daudzi skotu jaunieši tradicionāli izmantoja plašās iespējas pāriet uz augstākās izglītības apguvi. 1934. gadā likumā paredzētie augstākās izglītības noteikumi pilnvaroja pašvaldības sadarboties ar brīvprātīgo organizācijām pieaugušo izglītības nodrošināšanā. Ar Skotijas 1945. gada Izglītības likumu izveidoja neformālas tālākizglītības koncepciju, ļaujot pašvaldībām sadarboties ar universitātēm, kā arī brīvprātīgo organizācijām pieaugušo izglītības jomā. Līdz ar jaunu pilsētu izveidi 1950. un 1960. gados un „atkārtotu nabadzības atklāšanu” 1960. gados ieviesa sabiedrības attīstības atbalstu. Kopš 1970. gadiem ir ievērojami attīstījies sabiedriskais sektors, kurā vietējā līmenī ir daudz vadītu projektu un organizāciju. Tas ir cieši saistīts ar Pilsētu programmu un neseno Sociālās integrācijas programmu. Pēdējos gados Valsts loterija ir finansējusi novatorisku darbu sabiedrības spēju palielināšanā.

Kopš 1975. gadā publicēts jauna virziena dokuments „Pieaugušo izglītība: Pārmaiņu izaicinājums” ⁽⁴²⁾ (*the Alexander report*). Šis dokuments noteica, ka sabiedrības izglītība ietver plašu izglītojošu aktivitāšu klāstu, ka šīs aktivitātes var būt gan pilna, gan nepilna laika, gan formālas, gan neformālas, gan akreditētas, gan neakreditētas mācības, ko apgūst dažādās izglītības iestādēs un sabiedriskās iestādēs un kas tiek nodrošinātas elastīgi un daudzveidīgi. 1990. gadā Apvienotās Karalistes valdības Skotijas birojs izveidoja Sabiedrības izglītības apstiprināšanas un atzīšanas institūciju (CeVe), kurai tika deleģētas pilnvaras attiecībā uz kvalifikāciju un cita veida apmācības apstiprināšanu sabiedrības izglītībā. Skotijas valdība 1999. gadā apstiprināja radikālu sabiedrības izglītības restrukturizēšanu pēc tam, kad publicēja 1998. gada ziņojumu „Sabiedrība: uz zināšanām balstītas pārmaiņas” ⁽⁴³⁾ (*Osler report*).

Jaunā izpratne paredzēja, ka sabiedrības izglītības darbiniekiem ir jāattīsta produktīvas sabiedrības izglītības un attīstības partnerības, kas ir saistītas ar plašu sabiedrības sociālo, ekonomisko, veselības un izglītības vajadzību klāstu. Pēc plašām debatēm Skotijas valdība 2004. gada janvārī publicēja jaunas vadlīnijas par sabiedrības izglītību un attīstību „Kopīgs darbs un mācības stiprākas sabiedrības veidošanai” ⁽⁴⁴⁾. Vadlīnijās pirmo reizi iekļāva nacionālās prioritātes sabiedrības izglītībā un attīstībā.

Atbildīgā aģentūra *Learning Connections, Communities Scotland* nodrošināja sabiedrības izglītības un attīstības partnerībām paredzētās nepārtrauktās atbalsta programmas sākotnējos posmus, lai palīdzētu šīm partnerībām īstenot vadlīnijas, koncentrējoties uz to attiecīgo sabiedrības grupu vajadzībām un spējām. Iestādes, kas aktīvi iesaistās sabiedrības izglītības nodrošināšanā, ir pašvaldības, brīvprātīgo sektors, vietējie pieaugušo konsultāciju tīkli, citi izglītības nodrošinātāji un darbinieki tādās jomās kā veselība un sabiedrības drošība.

2006. gada aprīlī *Learning Connections, Communities Scotland* publicēja valsts ietvarstruktūru sasniegumu informācijai sabiedrības izglītības un attīstības jomā. Tajā bija izklāstīta stratēģiskā darba programma šim darba virzienam un turpmākās attīstības plāns. Mērķis bija sniegt vadlīnijas sabiedrības izglītības un attīstības partnerībām par sasniegumu informācijas apkopošanu, nodrošināt iespēju radīt noderīgus pamatdatus valsts līmenī, atbalstīt partnerības minētās ietvarstruktūras īstenošanā, radīt lielāku vispārējo izpratni par sasniegumiem izglītības jautājumos, izplatot informāciju par efektīvu praksi, un izveidot horizontālās pētniecības programmu, lai vairotu izpratni par sabiedrības izglītības un attīstības ietekmi.

⁽⁴¹⁾ Lūdzu skatīt arī 5. un 6. nodaļu.

⁽⁴²⁾ Pieaugušo izglītība: Pārmaiņu izaicinājums (1975. gads) ISBN: 011491308C

⁽⁴³⁾ <http://www.scotland.gov.uk/library/documents-w3/ccti-00.htm>

⁽⁴⁴⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47210/0028730.pdf>

Pieaugušo rakstpratība un rēķinpratība Skotijā

Skotijas valdība 2001. gada jūlijā publicēja ziņojumu „Pieaugušo rakstpratība un rēķinpratība Skotijā”⁽⁴⁵⁾ Ar šo publikāciju, kurā ņemti vērā septiņi pētījumi, aizsāka plašu valstisku iniciatīvu pieaugušo rakstpratības un rēķinpratības mācīšanā un apgūvē Skotijā. Ziņojuma rezultāti:

- līdz 2008. gadam bija pieejams 65 miljonu sterliņu mārciņu finansējums, lai palīdzētu pieaugušajiem uzlabot rakstpratību;
- līdz 2007. gada martam bija sniegta palīdzība apmēram 180 000 jauniem izglītības ieguvējiem pirmajos piecos gados;
- ar 32 pašvaldību starpniecību bija nodrošināts finansējums pieaugušo rakstpratības partnerībām.

Pieaugušo rakstpratības pilnveide ietver šādus pasākumus:

- izpratnes veicināšana par pieaugušo rakstpratības jautājumiem, tostarp *Big Plus* un *Reading Stars* kampaņas;
- pieaugušo rakstpratības un rēķinpratības izglītības satura norāžu sagatavošana Skotijai;
- atbalsta sniegšana 32 vietējām pieaugušo rakstpratības partnerībām;
- pētniecība valsts mērogā;
- efektīvas prakses sagatavošana;
- sadarbība ar vietējiem un nacionālajiem partneriem;
- speciālistu tīklu izveides atbalstīšana;
- pieaugušo rakstpratības pedagoga kvalifikācijas sagatavošana;
- mācību kvalitātes pilnveide;
- darba koordinēšana, lai atzīmētu Starptautisko rakstpratības dienu katra gada 8. septembrī vai ap šo datumu.

Angļu valoda citās valodās runājošajiem

Skotijas valdības „Stratēģija attiecībā uz angļu valodas apmācību citās valodās runājošajiem pieaugušajiem Skotijai”⁽⁴⁶⁾ publicēta 2007. gadā.

Stratēģijas vīzija:

visiem Skotijas iedzīvotājiem, kuriem angļu valoda nav pirmā valoda, ir jābūt iespējai apgūt angļu valodu augstā kvalitātē, lai viņi varētu iegūt valodas zināšanas, kas ļautu iesaistīties Skotijas dzīvē: darbavietā, tālākizglītībā, ģimenē, vietējā sabiedrībā, Skotijas sabiedrībā un tautsaimniecībā. Šīm valodas prasmēm ir galvenā nozīme, nodrošinot cilvēkiem iespēju demokrātiski izpausties un atbalstot viņu ieguldījumu sabiedrībā, kurā viņi dzīvo. Trīs galvenās attīstības jomas ir: izstrādāt Izglītības satura ietvarstruktūru angļu valodas apmācībai citās valodās runājošajiem, izveidot struktūru profesionālajai pilnveidei un ieviest finansēšanas principus izglītības ieguvējiem, kuri apgūst angļu valodas apmācību citās valodās runājošajiem.

7.1. Rīcībpolitika un normatīvie akti

Sabiedrības izglītību un attīstību pašlaik uzskata par Skotijas valdības sabiedrības reģenerācijas un plānošanas politikas būtisku daļu. Tai tiek piešķirta augsta prioritāte, īstenojot Skotijas valdības

⁽⁴⁵⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2001/07/9471/File-1>

⁽⁴⁶⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2007/05/09155324/0>

Mūžizglītības stratēģiju Skotijai „Dzīve mācoties – mācīšanās dzīvojot”⁽⁴⁷⁾ (2003. gads). Izmantojot vairākas stratēģijas konsultāciju sniegšanai, pašvaldībām bija jāizstrādā sabiedrības izglītības plāni, kas saistīti ar vietējām jomām vai „interesu sabiedrību”. Skotijas valdība 2004. gada janvārī izdeva jaunas vadlīnijas sabiedrības plānošanas partnerībām „Kopīgs darbs un mācības stiprākas sabiedrības veidošanai”⁽⁴⁸⁾. Tajās sabiedrības plānošanas partnerībām noteikts pienākums sagatavot sabiedrības izglītības un attīstības stratēģijas līdz 2004. gada 1. septembrim, kā arī izstrādāt un publicēt sabiedrības izglītības un attīstības rīcības plānus, kas vērsti uz konkrētām ģeogrāfiskām teritorijām vai interešu sabiedrību. Šīs stratēģijas un rīcības plānus ir paredzēts pamatot ar iepriekšējām sabiedrības izglītības stratēģijām un plāniem, kas ir integrēti sabiedrības plānošanas procesā (skatīt ievadu iepriekš).

Skotijas valdība un Skotijas Vietējo pašvaldību konvents 2008. gada novembrī izdeva kopīgu paziņojumu par sabiedrības izglītību un attīstību, tostarp pieaugušo rakstpratību un rēķinpratību. Minētajā paziņojumā ir izklāstītas galvenās problēmas, kas jārisina pašvaldībām un to partneriem, nodrošinot sabiedrības izglītības un attīstības ietekmes maksimālu nostiprināšanu visā valstī.

7.2. Atbildīgās institūcijas

Sabiedrības izglītības un attīstības partnerībās pašvaldībām ir noteicošā loma. Tās īsteno savus pienākumus attiecībā uz sabiedrības izglītību un attīstību, izmantojot dažādas struktūras. Vairākiem departamentiem pašvaldībā ir svarīga loma šī pakalpojuma nodrošināšanā (skatīt ievadu iepriekš).

Sākot ar 2002. gadu, *Communities Scotland* tika uzticēta vispārēja atbildība par sabiedrības izglītības un attīstības veicināšanu, pilnveidošanu un pārraudzību. Aģentūras *Communities Scotland, Learning Connections* Atjaunošanas nodaļas bija atbildīgas par sabiedrības izglītības un attīstības jautājumiem, atbalstu pieaugušo rakstpratības un rēķinpratības jomām un politisko konsultāciju sniegšanu ministriem par visiem jautājumiem, kas saistīti ar sabiedrības izglītību un attīstību. *Communities Scotland* savu darbību beidza 2008. gada 1. aprīlī. Šajā datumā *Learning Connections* funkcijas nodeva Skotijas valdības Mūžizglītības direktorātam.

7.3. Finansējums

Sabiedrības izglītības un attīstības jomā ir pieejami kursi, no kuru apmeklētājiem iekasē dalības maksu, liela daļa nodrošinātās izglītības tiek finansēta centralizēti vai no pašvaldību līdzekļiem. Pašlaik pašvaldības var brīvi izlemt, cik lielu daļu no Skotijas valdības piešķirtās vispārējās vienreizējās dotācijas tās vēlēšies izmantot sabiedrības izglītībai un attīstībai. Skotijas valdība katru gadu tērē vairākus miljonus mārciņu dotācijām sabiedrības izglītības un attīstības brīvprātīgo organizācijām, kapitāla dotācijām vietējām iestādēm, tiešajai dotācijai valsts attīstības centriem un atbalstam IKT ieviešanai. Attiecībā uz nacionālo politiku skatiet arī 6.2.

7.4. Programmas un izglītības iestādes

Sabiedrības izglītības un attīstības vispārējie mērķi ir nodrošināt izglītības iespējas, lai izpildītu pēc iespējas lielākas sabiedrības daļas vajadzības, un vērst izglītību uz aspektiem un prasībām, ar kurām atsevišķi cilvēki, grupas un sabiedrības daļas saskaras savā ikdienas dzīvē. Konkrētie mērķi atšķiras atkarībā no darbības veida un līmeņa. Mērķis var būt veiksmīgi apgūt jaunas prasmes, iegūt tādu formālu izglītību, kuras varētu uzlabot attiecīgās personas karjeras iespējas, vai sasniegt kādu attīstības mērķi sabiedrībai kopumā. Informāciju par pieaugušo rakstpratību/rēķinpratību un angļu valodu citās valodās runājošajiem skatiet šīs nodaļas ievada daļā.

Pieaugušo izglītībā ir iesaistīts ļoti plašs organizāciju klāsts, no kura dažas izglītību tieši nepiedāvā, bet sniedz atbalstu izglītības nodrošinājumā. Izglītības nodrošinājumu ietekmē arī citi dalībnieki, tostarp dažādas organizācijas, kas paredzētas cilvēkiem ar speciālām vajadzībām, un tādas struktūras kā pašvaldību sociālā darba departamenti un *NHS Health Scotland*. Tālāk īsumā raksturoti to iestāžu veidi, kurās tiek sniegti izglītības pakalpojumi.

⁽⁴⁷⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/02/16308/17750>

⁽⁴⁸⁾ <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47210/0028730.pdf>

Izglītības iestādes

Pieaugušo izglītību un apmācības piedāvā koledžu un augstākās izglītības iestāžu, tostarp universitāšu, sabiedrības izglītības un attīstības dienesti. Pieaugušo izglītību nodrošina arī Viņas Karaliskās Augstības Cietumu iestāžu izglītības nodaļas. Cita iestāde, kas ir īpaši ieinteresēta pieaugušo izglītībā, ir *NHS Health Scotland*, kura ir atbildīga par tālākizglītības nodrošināšanu profesionāļiem Valsts Veselības dienestā (*National Health Service (NHS)*) un par plašas sabiedrības izglītošanu veselības jautājumos.

Vairākums sabiedrības izglītības un attīstības aktivitāšu un programmu nav sertificētas. Tomēr **koledžas** piedāvā ļoti dažādas izglītības iespējas pieaugušajiem, kas vēlas iegūt izglītību pēc ilgāka pārtraukuma, tostarp plašu nesertificētu īsu kursu klāstu, programmas, pēc kuru pabeigšanas saņem Skotijas kvalifikāciju sertifikātu, nacionālo sertifikātu, augstāko nacionālo sertifikātu, augstāko nacionālo diplomu un Skotijas profesionālās kvalifikācijas, kā arī sākumskolas izglītību pieaugušajiem, programmas pieaugušajiem ar papildu atbalsta vajadzībām, īpaši sagatavotas programmas rūpniecības nozarei, profesionālo pilnveidi un programmas, kas nodrošina piekļuvi augstākajai izglītībai. Koledžas arī piedāvā ļoti plašas izglītības iespējas studentiem, kuri dzīvo tālu un nevar ierasties koledžā. Vairākums studentu koledžās ir pieaugušie, kas ir vecāki par 25 gadiem. Atvērto koledžu (*the Open College*) izveidoja ar mērķi paplašināt profesionālo apmācību iespējas ārpus valsts ar tālmācības starpniecību; daži no koledžas studentiem ir Skotijas studenti.

Arī **augstākās izglītības iestādes** ir reaģējušas uz pieaugušo studentu skaita palielinājumu. Tās ir sagatavojušas īpašas programmas, kuru apguve sniedz pieeju augstākajai izglītībai, parasti sadarbībā ar koledžām. Skotijas „Kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūra” (SKKI) dod studentiem iespēju iegūt izglītību pakāpeniski, neatkārtojot programmu daļas, kas jau iepriekš ir apgūtas. SKKI ir palielinājusi nepilna laika programmu nodrošinājumu un veicinājusi to elastīgāku apguvi.

Izglītības iespēju klāsts, kas pieejams pieaugušajiem ar universitāšu tālākizglītības nodaļu starpniecību, ir plašs. Tas ietver profesionālo pilnveidi, programmas, kuru apguve sniedz pieeju augstākajai izglītībai, atvērtās lekciju programmas, pirmspensijas vecuma kursus, nepilna laika programmas akadēmiskā grāda ieguvei, sabiedriskās aktivitātes vairošanas programmas, kursus sievietēm, kuras vēlas apgūt izglītību pēc ilgāka pārtraukuma, un nelabvēlīgām grupām, kā arī profesionālo pilnveidi Viņas Karaliskās Augstības bruņotajiem spēkiem un policijai. Šajās universitāšu programmās ir iekļautas arī apmācības „uz vietas” vietējos uzņēmumos. Nepilna laika programmas, pēc kuru pabeigšanas var saņemt diplomus un grādus, piedāvā vairākas universitātes, un jo īpaši svarīgs šajā izglītības nodrošinājumā pieaugušajiem ir ieguldījums, ko sniedz **Atvērtā universitāte**, kurai ir savs birojs un apmēram 15 000 studentu Skotijā.

Pašvaldības

Visās 32 pašvaldībās ir nodaļas, uz kurām gulstas galvenā atbildība par sabiedrības izglītības un attīstības nodrošinājumu, un par sabiedrības izglītības stratēģiju un rīcības plāniem. To darbinieki ir vietējās sabiedrības pārstāvji, un viņiem ir galvenā loma izglītības un attīstības vajadzību identificēšanā. Liela daļa viņu darba ir saistīta ar sadarbību ar citām aģentūrām.

Brīvprātīgo organizācijas

Brīvprātīgo organizācijām ir svarīga nozīme pieaugušo izglītībā gan valsts, gan vietējā līmenī. Strādājošo izglītības asociācija daudzus gadus ir nodrošinājusi līdzīgu pakalpojumu, kuru sniedz universitāšu tālākizglītības nodaļas. Citas brīvprātīgo organizācijas, kas piedāvā pieaugušo izglītību, ir baznīcas un organizācija *Linking Education And Disability (LEAD)*, kā arī daudzas nelielas vietējās grupas.

Citas iestādes, kas nodrošina pieaugušo izglītību

Papildus citām iestādēm, kas nodrošina pieaugušo izglītību, Skotijas Arodbiedrību kongress piedāvā kursus veselības un drošības jautājumos, nodarbinātības tiesībās, tehnoloģijā un darba ņēmēju konsultēšanā, kā arī sponsorē universitātes diploma iegūšanu rūpnieciskajās attiecībās. Ļoti svarīga nozīme ir arī britu raidsabiedrībai BBC. Atvērtās izglītības programmās (piemēram, *BBC Learning*

Zone) tā nodrošina pilnu Apvienotās Karalistes programmu klāstu, piemēram, programmas svešvalodu apguvei un vispārīgiem aktuāliem jautājumiem. Citi izglītības nodrošinātāji ir Valsts tālmācības koledža un Atvērtā humanitāro zinātņu koledža. Ir arī vairākas neatkarīgas koledžas, kas nodrošina, piemēram, sekretāru apmācību un māca modernās valodas pieaugušajiem. Svarīgas nacionālās „jumta” iestādes, kas atbalsta pieaugušo izglītību, ir *Learning Link* un Skotijas Izglītības partnerība.

Pēcskolas izglītībā ir atšķirīgi modeļi atkarībā no tā, vai programmas attiecas uz profesionālo apmācību vai augstāko izglītību. Koledžām ir tendence neievērot tos pašus akadēmiskos semestrus, ko ievēro citās izglītības iestādēs. Ļoti daudzas koledžas nodrošina izglītības programmas visu gadu. Nedēļas un dienas nodarbību grafiks ir atkarīgs no apgūstamā kursa. Daudzi cilvēki iesaistāsursos atbilstoši personiskajām iespējām, un ļoti izplatītas ir vakara klases. Arvien biežāk izmanto tālmācību un mācības tiešsaistē ar dažādu informācijas un komunikācijas tehnoloģiju (IKT) rīku atbalstu, piemēram, izmantojot videokonferences.

7.5. Kvalitātes nodrošināšana

Skotijas Finansēšanas padome ir noteikusi koledžām pienākumu sagatavot stratēģiskus plānus, kuros izklāstīti to mērķi un ierosinātās darbības nākamajiem trim akadēmiskajiem gadiem finanšu, studentu skaita un izglītības mērķu ziņā. Skotijas Finansēšanas padome izvērtē šos plānus un tad izdod ieteikumus, tostarp plānošanas pieņēmumu sarakstu, lai palīdzētu koledžām sagatavot viena gada darbības plānus. Koledžu rīcībā ir informācija un rīki, ar kuru palīdzību tās var sastādīt Finansēšanas padomei iesniedzamos iekšējās vērtēšanas gada pārskatus (*Institution-led Review*), kurus apstiprinājušas šo iestāžu valdes). Arī plāni un pārskatīšanas procesi, kas ietver sabiedrības izglītību un attīstību, ir izglītības iestādes ilgtermiņa un īstermiņa plānošanas daļa.

Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija ir izstrādājusi pašvērtēšanas rīku „Cik laba ir mūsu izglītības un sabiedrības attīstība?”⁽⁴⁹⁾, kas sniedz atbalstu izglītības iestādēm, izglītības organizācijām un citām aģentūrām sistēmu un programmu iekšējā vērtēšanā un nepārtrauktā pilnveidošanā. Sabiedrības izglītības un attīstības ārējo novērtēšanu valsts līmenī un koledžās veic Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija, izmantojot atbilstošus tās publicēto kvalitātes rādītāju kopumus. Turklāt kopš 2008. gada septembra Viņas Karaliskās Augstības Izglītības inspekcija sabiedrības izglītības un attīstības pārbaudes ir apvienojusi ar vidusskolu pārbaudēm. Jaunās sabiedrības izglītības un attīstības pārbaudes ir vērstas uz iespēju nodrošināšanu jauniešiem un pieaugušajiem un sabiedrības spēju palielināšanu izglītības pakalpojumus saņemošajā vietējā sabiedrībā vidusskolas aptvertajā teritorijā.

7.6 Karjeras atbalsta pasākumi

Tā kā sabiedrības izglītībai un attīstībai ir noteikti jābūt elastīgai, izglītības iestādēm un jo īpaši sabiedrības izglītības darbiniekiem ir jāizveido ciešas attiecības ar atsevišķām personām un sabiedrības grupām, lai izprastu un novērtētu to individuālās vai kopējās vajadzības un censtos attiecīgi reaģēt. Sabiedrības izglītības un attīstības speciālists var strādāt ar jau esošām sabiedrības grupām vai izveidot jaunas grupas un apspriest ar tām mācību programmu. Šī procesa formalitātes pakāpe ir ļoti dažāda atkarībā no apstākļiem. Sabiedrības izglītības un attīstības metodēs ir īpaši uzsvērta izglītības saistīšana ar sabiedrisko darbību aktuālos vietēja līmeņa jautājumos, piemēram, veselības un noziedzības jomā. Vairākas koledžas ir izveidojušas pielāgojamās izglītības nodaļas, lai ļautu izglītības ieguvējiem, kuriem nav iespēju regulāri studēt, sekot līdz programmas gaitai, kad un kā viņi to spēj, izmantojot palīdzību, ko sniedz īpaši iecelti mācībaspēki, kas atbalsta un konsultē izglītības ieguvējus. Parastie koledžu atbalsta mehānismi ir pieejami, ja ir īpašs norīkojums.

7.7 Skolotāji un apmācību vadītāji

Sākotnējā kvalificējošā apmācība sabiedrības izglītības un attīstības studiju vadībai notiek studiju programmā, pēc kuras iegūst akadēmisko grādu. Apmācības ietver gan akadēmiskas studijas, gan praktisku darbu. Sabiedrības izglītības apstiprināšanas un atzīšanas komiteja, kuras funkcijas ir

⁽⁴⁹⁾ <http://www.hmie.gov.uk/documents/publication/hgio2cld-04.html>

pārņēmusi Sabiedrības izglītības un attīstības standartu padome, ir publicējusi vadlīnijas attiecībā uz sabiedrības izglītības studijām (aptverot pieaugušo izglītību, sabiedrisko darbu un jaunatnes darbu). Visas studiju programmas, kas paredzētas profesionāliem sabiedrības izglītības speciālistiem, ir jāapstiprina šai iestādei. Arī Skotijas valdības Mūzizglītības direktorāts īsteno nacionālu apmācību programmu pieaugušo rakstpratības un rēķinpratības praktiķiem, lai nodrošinātu uzlabotas apmācību iespējas brīvprātīgajiem mācītājiem un profesionālajam personālam.

Pēdējos gados ir sagatavoti elastīgi un „uz darbu balstīti” modeļi profesionālajām apmācībām, īpašu uzmanību pievēršot sabiedrisko aktīvistu pieejamības palielināšanai. Sabiedrības izglītības un attīstības „apmācības darba ietvaros” un nepilna laika apmācības konsorcijs apvieno augstākās izglītības un tālākizglītības nodrošinātājus un dažus citus dalībniekus. Šādos veidos nodrošina arī sabiedrības izglītības un attīstības speciālistu profesionālo pilnveidi.

BIBLIOGRĀFISKĀS ATSAUCES UN TĪMEKĻVIETNES

IEVADS

2000. gada Likums par standartiem Skotijas skolās:

http://www.opsi.gov.uk/legislation/scotland/acts2000/asp_20000006_en_1

Izglītošana izcilības veicināšanai (2003. gads):

<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/01/16226/17176>

Izcilas skolas ar augstiem mērķiem (2004. gads):

<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2004/11/20176/45853>

Izglītības saturs izcilības veicināšanai (aktuālā informācija):

www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence

1. SĀKOTNĒJĀ IZGLĪTĪBA UN APMĀCĪBAS: STRUKTŪRA, FINANSĒJUMS UN KVALITĀTES NODROŠINĀŠANA

Kopīgs darbs un mācības stiprākas sabiedrības veidošanai:

<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/01/16208/17068>

Apņēmība gūt panākumus:

www.determinedtosucceed.co.uk;

Cik laba ir mūsu skola:

www.ltscotland.org.uk/journeytoexcellence/about/keydocuments/part3.asp

Ceļš uz izcilību:

www.ltscotland.org.uk/journeytoexcellence

Standarti un kvalitāte tālākizglītībā: Kvalitātes sistēma Skotijas tālākizglītības koledžām (2004. gads):

<http://www.scotlandscollegesenhancement.ac.uk/documents/20/20.pdf>

Ārējās kvalitātes pasākumi Skotijas koledžām:

www.hmie.gov.uk/documents/publication/eqafsc.html

Cik laba ir mūsu sabiedrības izglītība un attīstība? (2006. gads):

<http://www.hmie.gov.uk/documents/publication/hgio2cld-04.html>

Cik labi tiek aizsargāti bērni un jaunieši, un kā tiek ievērotas viņu vajadzības?:

www.hmie.gov.uk/documents/publication/hwcpnm.html

Uz uzlabojumiem balstīta institucionālās pārskatīšanas rokasgrāmata: Skotija (otrais izdevums):

http://www.qaa.ac.uk/reviews/elir/handbook/scottish_hbook_preface.asp

Skotijas izglītības uzlabošana 2005.-2008. gadā:

www.hmie.gov.uk/ImprovingScottishEducation.aspx

2. PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBA

Bērnu izglītības satura struktūra Skotijā vecumā līdz 5 gadu vecumam (1994. gads), ISBN 0 7480 0872 1

Izglītības satura norādes bērniem no 3 līdz 5 gadu vecumam (1999. gads), ISBN 1 85955 670 1

Izglītības satura veidošana 2:

www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence/buildingthecurriculum/guidance

Izglītības saturs izcilības veicināšanai (2004. gads):

www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence/index.asp

Vērtēšana un vērtēšana ir paredzēta, lai mācītos:
www.scotland.gov.uk/library5/education/atr0r-00.asp
<http://www.ltscotland.org.uk/assess/for/index.asp>

3. SĀKUMSKOLAS IZGLĪTĪBA

Vadlīnijas attiecībā uz 5-14 gadus veciem bērniem Izglītības satura struktūra un līdzsvars (2000):
<http://www.ltscotland.org.uk/5to14/guidelines/structureandbalance.asp>

Izglītības satura veidošana 3:
<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/226155/0061245.pdf>

Izglītības saturs izcilības veicināšanai pieredze un rezultāti:
www.ltscotland.org.uk/curriculumforexcellence/index.asp

Cik laba ir mūsu skola 3? Ceļš uz izcilību (VKAI, 2006. gads):
<http://www.hmie.gov.uk/generic/journeytoexcellence>

Vadlīnijas attiecībā uz 5-14 gadus veciem bērniem: 5-14 gadus vecu bērnu vērtēšana (1991. gads):
<http://www.ltscotland.org.uk/5to14/htmlunrevisedguidelines/Pages/assess/content.htm>

4. VIDĒJĀ IZGLĪTĪBA

Vēl augstāk: iespēja visiem (1994. gads)

Izglītības satura izstrāde vidējās izglītības klasēm (1999. gads)

Skotijas valdības izglītības ministrijas apkārtaksts (3/2001):
<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2001/09/10025/File-1>

Laimīgi un droši skolēni, kas izmanto tiem sniegtās iespējas (2005. gads):
<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2005/02/20626/51543>

5. PĒCVIDĒJĀ IZGLĪTĪBA (KAS NAV AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA)

Prasmju meklētāji:
<http://www.scottish-enterprise.com/sds-skillseekers>

Sagatavošanās darbam:
<http://www.scottish-enterprise.com/sds-getreadyforwork>

Mūsdienīga mācekļa:
<http://www.skillsdevelopmentscotland.co.uk/training-opportunities.aspx>

Apmācība darbam:
<http://www.scottish-enterprise.com/sds-trainingforwork>

6. AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA

Apvienotā uz nākotni vērstas domāšanas darba grupa universitāšu jautājumos Jauni horizonti:
<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/82254/0061979.pdf>

Boloņas procesa kopsavilkuma ziņojums:
http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/Stocktaking_report_2009_FINAL.pdf

Skotijas kredītpunktu un kvalifikāciju ietvarstruktūras (SKKI) kartēšanas datubāze:
<http://www.scqf.org.uk>

Atbalsts gudrākai Skotijai diskusija par atbalstu studentiem augstākajā izglītībā (2008. gada decembris):
<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2008/12/12121638/0>

7. TĀLĀKIZGLĪTĪBA UN APMĀCĪBA

Pieaugušo izglītība: Pārmaiņu izaicinājums (1975. gads)
ISBN: 011491308C

Sabiedrība: uz zināšanām balstītas pārmaiņas (1998. gads):
<http://www.scotland.gov.uk/library/documents-w3/cctl-00.htm>

Kopīgs darbs un mācības stiprākas sabiedrības veidošanai (2004. gads):
<http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/47210/0028730.pdf>

Pieaugušo rakstpratība un rēķinpratība Skotijā, ziņojums (ALNIS) (2001. gads):
<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2001/07/9471/File-1>

Pieaugušo AVCVR stratēģija Skotijai (2007. gads):
<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2007/05/09155324/0>

Dzīve mācoties — mācīšanās dzīvojot (2003. gads):
<http://www.scotland.gov.uk/Publications/2003/02/16308/17750>

Cik laba ir mūsu sabiedrības izglītība un attīstība? (2004. gads):
<http://www.hmie.gov.uk/documents/publication/hgio2cld-04.html>

LV

Eurydice tīkls nodrošina informāciju un analīzi par Eiropas izglītības sistēmām un politiku. Sākot no 2011. gada, tīkla sastāvā darbojas 37 nacionālās nodaļas visās 33 valstīs, kas piedalās ES Mūžizglītības programmā (ES dalībvalstis, EEZ valstis, Horvātija un Turcija). *Eurydice* darbību koordinē un vada ES Izglītības, audiovizuālās jomas un kultūras izpildaģentūra Briselē, kas veido tīkla publikācijas un atjaunina datubāzes.

Eurydice darba rezultātus izmanto izglītības politikas veidotāji nacionālajā, reģionālajā un vietējā līmenī, kā arī ES institūcijās. Tīkla darba specifika ir visu pakāpju izglītības struktūra un organizācija, un tas publicē dalībvalstu izglītības sistēmu aprakstus, salīdzinošus tematiskus pētījumus, izglītības indikatorus un statistiku. Visas *Eurydice* publikācijas ir bez maksas pieejamas tīkla tīmekļvietnē vai drukātā veidā pēc pieprasījuma.

Eurydice internetā –

<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice>

Publications Office